

T.C.

**VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE VE SURİYE İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
MUHAMMED ZEKİ AKMAN**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH EROL**

VAN-2022

KABUL VE ONAY SAYFASI

Muhammed Zeki AKMAN tarafından hazırlanan “ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE VE SURİYE İLİŞKİSİ.” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri	İmza
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erol Van YYÜ İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Siyasal Tarih ABD Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Başkan: Doç. Dr. Yahya Demirkanoglu Bitlis Eren Üniversitesi İİBF, Siyaset bilimi ve Kamu Yönetimi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Erden Kişi Van YYÜ İİBF, Kamu Yönetimi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Üye: Unvanı Adı SOYADI Üniversite Adı, Anabilim Dalı Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye: Doç.Dr. Yıldız ATMACA Van YYÜ İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Yedek Üye: Prof.Dr. Abdulmenaf TURAN Van YYÜ İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.	
Tez Savunma Tarihi:	10/11/2022
Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum. Prof. Dr. Bekir KOÇLAR Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü	

ETİK BEYAN SAYFASI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (6.12.2022)

Muhammed Zeki AKMAN

Yüksek Lisans Tezi

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Aralık, 2022

ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE VE SURİYE İLİŞKİSİ

ÖZET

Suriye, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında yaklaşık 400 yıl kaldıktan sonra Birinci Dünya Savaşı sonunda Fransa'nın hâkimiyeti altına girmiştir. Suriye 1946 yılında bağımsızlığını kazanarak özgür bir devlet olmuştur. Suriye'de demokrasinin yoksunluğundan dolayı uzun yıllar askeriyede yaşanan mücadelelerin sonucunda darbelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yaşanan darbeler sonucunda bir yıl kadar sürmeyen iktidarların yönetimi altında istikrarsız bir ortam oluşmuştur. Suriye, kısa süreli iktidarlara bitirerek tek partili döneme geçişi sağlayan ve gelecekte Suriye siyasetini tayin edecek olan Baas Partisi Mişel Eflak ve Selahaddin el Bitar'ın temellerini attığı ideoloji ile 23 Şubat 1946 yılında kurulmuştur. Baas Partisi içindeki mücadeleyi kazanarak iktidara gelen Hafız Esad, kurduğu otoriter sistem ile uzun süre iktidarda kalmayı başarmış ve bu sürede babadan oğlu geçen bir sistem getirerek iktidarını Beşar Esad'a bırakmıştır. Ağabeyinin ölümü ile veliaht olarak hazırlanan Beşar Esad batıda eğitim görmüş, söylemleriyle aydın bir kişilik olarak görülmüştür. İktidara geldiğinde yaptığı söylemlerle Suriye halkı ve Arap coğrafyasında büyük yankı uyandırmış, halk tarafından 'Şam Baharı' olarak adlandırılmış fakat ilerleyen süreçte babasından farklı olmadığı anlaşılmıştır. Beşar Esad iktidara geldikten sonra Türkiye ile olan sorunları çözmek için harekete geçmiş, ancak 2000 yılında başlayan dostluk ilişkileri, 2011 yılında Tunus'ta başlayan ve bütün Orta Doğu'yu etkisi altına alan Arap Baharı ile kopmuştur. Suriye'de yaşanan çatışmalardan dolayı Türkiye'ye kitlesel göç başlamış ve bölgede oluşan güvenlik zafiyeti çok sayıda terör örgütünün oluşmasına ve Türkiye'nin güney sınırında güvenlik sorununa neden olmuştur. Türkiye, oluşan bu güvenlik sorununu çözmek için Fırat Kalkanı, Zeytin Dalı, Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı Harekâtları düzenlemiştir.

Anahtar Kelime: Arap Baharı, Suriye, Türkiye, Terörizm

Sayfa Sayısı: IX +76

Tez Danışman: Dr. Öğr. Üyesi. Abdullah EROL

M. Sc. Thesis

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

RELATIONS BETWEEN TURKEY AND SYRIA AFTER THE ARAB SPRING

Aralık, 2022

ABSTRACT

After being under the domination of the Ottoman state for nearly 400 years, Syria came under the rule of France at the end of the First World War. Syria gained its independence in 1946 and became a free state. Due to the lack of democracy in Syria, coups took place as a result of long years of struggles in the military. As a result of the coups, an unstable environment was created under the rule of the governments that did not last for a year. It was founded on February 23, 1946, with the ideology laid the foundations of Baath party Michel Eflak and Selahaddin al-Bitar, which would determine the Syrian politics in the future by ending the short-term government in Syria and creating a single-party period. Hafez Assad, who came to power by winning the struggle within the Baath party, managed to stay in power for a long time with the authoritarian system he established, and in this period, he brought a system that passed from father to son and left his power to Bashar Assad. Bashar Assad, who was prepared as heir after the death of his brother, was educated in the West and was seen as an enlightened personality with his speeches. When he came to power, he had a great impact on the Syrian people and the Arab geography with his discourses and was called the "Damascus Spring" by the people, but it was understood that he was not different from his father in the following process. After Bashar Assad came to power, he took action to resolve the problems with Turkey. There has been a mass migration to Turkey due to the conflicts in Syria, and the security weakness in the region has led to the formation of many terrorist organizations. It has caused a security problem on Turkey's southern border. Turkey has organized Operation Euphrates Shield, Olive Branch, Peace Spring and Spring Shield to solve the security problem.

Keywords: Arab Spring, Syria, Turkey, Terrorism

Number of Pages: IX+76

Thesis Advisor: Dr. Instructor Member Abdullah EROL

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
SİMGE VE KISALTMA DİZGİLERİ	vi
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ	1
1. ARAP BAHARI ÖNCESİ SURİYE	4
1.1. Tarihte Suriye	4
1.2. Osmanlı Devleti Vilayeti Suriye.....	6
1.3. Fransız Manda Yönetimi.....	6
1.4. Bağımsızlık Dönemi Suriye	11
1.4.1. Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970)	11
1.4.2. Baas Partisi	11
1.4.3. Hafız Esad Dönemi.....	16
1.5. Türkiye-Suriye İlişkilerine Etki Eden Üç Önemli Gelişmeler	16
1.5.1. Hatay Sorunu.....	23
1.5.2. Terör Sorunu ve Adana Mutabakatı	23
1.5.3. Su Sorunu	26
1.6. Beşar Esad Dönemi	30
1.7. Türkiye-Suriye İlişkileri (2000-2010)	32
2. ARAP BAHARI	36
2.1. Arap Baharı ve Tanımı.....	36
2.2. Arap Baharının Nedenleri	36
2.2.1. Tarihsel Nedenleri.....	38
2.2.2. Siyasi Nedenleri	38
2.2.3. Ekonomik Nedenleri.....	38

2.2.4. Teknolojik (Sosyal Medya) Nedenleri	39
2.3. Arap Baharının Etkilediği Ülkeler.....	41
2.3.1. Tunus	41
2.3.2. Mısır.....	44
2.3.3. Libya.....	46
2.3.4. Suriye.....	46
3. ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİSİ.....	52
3.1. Göç	52
3.2. Askeri Operasyonlar.....	54
3.2.1. Şah Fırat Operasyonu	56
3.2.2. Fırat Kalkanı Operasyonu	56
3.2.3. Zeytin Dalı Harekâtı	57
3.2.4. Barış Pınar Harekâtı.....	58
3.2.5. Bahar Kalkanı Harekâtı	59
3.3. Uluslararası ve Bölgesel Görüşmeler	60
3.3.1. Kofi Anna Barış Planı	60
3.3.2. Cenevre ve Astana Görüşmeleri	60
3.3.3. Soçi Zirveleri.....	61
3.3.4. Anayasa Komitesi.....	68
3.3.5.İstanbul Zirvesi	69
3.3.6. Ankara Zirvesi	69
3.3.7. Tahran Zirvesi	70
SONUÇ	71
KAYNAKÇA.....	76
ÖZGEÇMİŞ	
LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU	

SİMGE VE KISALTMA DİZGİLERİ

Bu çalışmada kullanıldığım kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
DEAŞ	Irak ve Şam İslam Devleti
İŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NVİ	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SMDK

Suriyeli Muhalif ve Devrimci Güçler Koalisyonu

TSK

Türk Silahlı Kuvvetleri

YPG

Halk Koruma Birlikleri

ÖNSÖZ

Üniversite yıllarımdan itibaren Uluslararası İlişkilere ve Siyasete merak duymamdan dolayı Orta Doğu’da yaşanan ve dünya genelinde etki uyandıran Arap Baharının nasıl bir süreç olduğunu, hangi ülkeleri, ilişkileri nasıl etkilediğini, ülkeme olan yansımalarını araştırmak ve detaylı bir şekilde öğrenmek istemişimdir. Kendi gelişimime ve literatüre katkı sağlamak için keyif duyarak hazırladığım bu tez, Arap Baharı ve Türkiye-Suriye ilişkileri hakkında bilgilerimi artırmamı ve yaşananları daha iyi bir şekilde yorumlamamı sağladı.

Hazırladığım çalışmamda, emeğini ve bilgisini esirgemeyen, bütün sorularımı cevaplandırmaya çalışan, kıymetli zamanını bana ayıran değerli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Erol’a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca, üzerimde emeği olan bütün hocalarıma ve tez yazım aşamasında bana sonsuz destek veren aileme teşekkür ederim.

Muhammed Zeki AKMAN

VAN-2022

GİRİŞ

Türkiye ve Suriye halkı geçmişten gelen tarihi değerlere sahip olmasına rağmen iki ülke arasında özellikle Suriye'nin tutumları güvensizlik algısının oluşmasına neden olmuştur. Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra Hatay'ın Türkiye katılmasıyla başlayan sorunlara daha sonra su sorununun da dâhil olması iki ülke arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Türkiye'nin güçlenmesini kendine karşı tehdit olarak algılamakta olan Suriye, bölgede PKK'ya büyük desteklerde bulunmuştur. İki ülke, özellikle PKK'dan dolayı gerilimin artmasıyla 1998 yılında savaş noktasına gelmiştir. Suriye'nin Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesiyle savaştan vazgeçilmiş, Adana Mutabakatı ile sorunların belli bir kısmı giderilmeye çalışılmıştır. Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenazesine katılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin yumuşamasına yardımcı olmuştur. Türkiye ve Suriye ilişkilerinde dönüm noktası, Recep Tayip Erdoğan ve Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle başlamış ve ilerleyen süreçte dostane ilişkiler kurulmuştur (Kalyenci, 2022).

2011 yılında Tunus'ta Muhammed Buazzi'nin intihar girişimiyle başlayan gösteriler bütün Orta Doğu'yu etkisi altına almıştır. Arap Baharının Orta Doğu'ya barış, güven, istikrar getirmesi beklenirken, ülkelerde devrim öncesine kıyasla daha despotik yönetimlerin kurulması ve halkın daha kötü yaşam koşullarına maruz kalmasına neden olmuştur. Arap coğrafyasında yaşayan halkların istedikleri huzur ve refah ortamına ne zaman ulaşacağı konusunda net bir irade bulunamamıştır (<https://www.ankasam.org>).

Arap Baharı kısa süre içinde Suriye'ye sıçradıktan sonra gösteriler başlamıştır. Rejimin halka karşı uyguladığı insanlık dışı muameleden dolayı Türkiye ile olan ilişkileri kopma noktasına gelmiştir. Türkiye, diyalogla sorunları çözmek için girişimde bulunsa da Suriye'nin olumsuz yaklaşımından dolayı çözüm bulunamamıştır. İki ülke arasındaki ilişkiler Suriye'de başlayan iç savaşla sonlanmıştır. Suriye rejiminin, toprakları üzerinde hâkimiyet kuramaması üzerine bölgede oluşan terör örgütlerinden dolayı Türkiye'nin güney sınırında güvenlik sorunu yaşanmıştır. Türkiye, sınırındaki bu güvenlik sorununu çözmek ve gelen göçleri durdurmak için düzenlediği başarılı askeri harekâtlarla sınır güvenliğini sağlamış ve bölgeyi terör unsurlarından temizlemiştir. Türkiye'ye iç savaş

nedeniyle gelen göçmenler, ekonomik, siyasi sorunların yaşanmasına ve ülkenin gündemini uzun süre meşgul etmesine neden olmuştur (mfa.gov.tr, 2022).

Çalışmanın Amacı ve Hedefleri:

Bu çalışmanın amacı Türkiye ve Suriye'nin geçmişten gelen ilişkilerinin nasıl olduğu, Arap Baharı sonrasındaki dönemde ilişkilere etki eden gelişmelerin neler olduğu hakkında bilgi vermektir. Bu bağlamda tezin hedefi:

1. Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra Beşar Esad dönemine kadar nasıl bir yapıya sahip olduğu ve ülkenin genel politikalarının neler olduğunu incelemek.
2. Arap Baharı süreci ve bunun etkilediği ülkeleri incelemek,
3. Arap Baharı sonrasında Türkiye ile Suriye ilişkilerinin nasıl bir boyutta olduğunu incelemek,
4. Türkiye'nin Suriye'de Barış ortamının sağlanması için bulunduğu girişimleri ve katıldığı görüşmeleri incelemek,
5. Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak ve yaşanan göçleri durdurmak için uyguladığı politikaları incelemek

Çalışmanın Önemi:

Tezimin konusunu oluşturan Arap Baharı sonrasında Türkiye ve Suriye ilişkileri hakkında gerçekleştirdiğim detaylı literatür araştırması sırasında, bu konuyla ilgili çok önemli ve değerli çalışmalarla karşılaştım. Genel olarak yapılan çalışmalarda, olayların belli bir açıdan ele alınarak anlatıldığı bundan dolayı da iki ülke arasındaki ilişkilere tam anlamıyla hâkim olunmasının gerçekleşemediğini fark ettim. Bu çalışmanın amacı, Türkiye ve Suriye ilişkilerine etki eden önemli gelişmelerin, en başından günümüze kadar olan süreci hakkında bilgi vererek, literatürdeki çalışmalara ek bir kaynak oluşturmasını sağlamaktadır.

Çalışmanın Problem Cümlesi ve Soruları

Bu araştırma tezi ile cevaplandırılmaya çalışılan temel sorular; hem Arap Baharının Orta Doğu'daki insanlar üzerinde nasıl bir etkisi olduğu ve halkın taleplerini ne kadar karşıladığı hem de Arap Baharı sonrasında Türkiye ve Suriye arasında yaşanan ilişkilerin, iki ülkenin politikaları üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğudur. Bununla birlikte aşağıdaki sorulara da cevap bulunmaya çalışılmıştır.

1. Suriye'de Arap Baharı süreci ile teröre yol açan ortamın sebebi,
2. Arap Bahar'ının Türkiye'nin sınır güvenliğinde nasıl bir etki bıraktığı,
3. Barış ortamının oluşması için gerçekleşen uluslararası görüşmelerin hangi seviyede olduğu,

Çalışmanın Kapsamı ve Organizasyonu

Bu çalışmada, Suriye'nin nasıl bir ülke olduğu, Beşar Esad dönemine kadar nasıl bir süreçten geçtiği, yaşanan önemli olaylar üzerinden detaya girmeden genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Arap Baharından 2020 yılına kadar olan süreçte Türkiye-Suriye ilişkileri anlatılırken olayların merkezine Arap Baharı alınmış ve iki ülkeyi olaylar açısından nasıl etkilediği değerlendirilmiştir.

Çalışmanın Birinci Bölümünde: İlk çağlardan Arap Baharına kadar yaşanan süreçte Suriye'nin tarihi ve Türkiye ile olan ilişkileri hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışmanın İkinci Bölümünde: Arap Bahar'ının nasıl ortaya çıktığı, nedenlerinin neler olduğu ve hangi ülkeleri etkilediği hakkında bilgi verilmektedir.

Çalışmanın Üçüncü Bölümünde: Arap Baharı sonrası Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkisinin nasıl olduğu ve Türkiye'nin sınır güvenliğinin sağlanması ve Suriye'de barış ortamının oluşması için hangi politikaları uyguladığı hakkında bilgi verilmektedir.

1. ARAP BAHARI ÖNCESİ SURİYE

1.1. Tarihte Suriye

İlk çağlardan günümüze kadar farklı isimlerle adlandırılan Suriye, Mısır halkı tarafından Retenu olarak isimlendirilmiştir. Arap coğrafyasındaki kaynaklardan elde edilen bilgiye göre bölge Dımaşk ve Şam olarak isimlendirilmiştir. İngiliz asıllı Amerikalı tarihçi Bernard Lewis'de ilk kez Yunan eserlerinde Suriye adının kullanıldığını söylemektedir. Roma İmparatorluğu döneminde ise eyaletler için Suriye adı kullanılmıştır. Müslümanların bölgeyi ele geçirmesiyle 'Bilad Şam' ya da 'El-Şam' isimleri kullanılmıştır. İlerleyen zamanlarda batılı devletler tarafından 'Suriye' adı yaygın olarak kullanılmıştır (Maden F. , 2022).

Suriye'nin coğrafi yapısı köprü görevi görmesi sebebiyle birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Suriye coğrafyasını oransal olarak üç parçaya ayırdığımızda çöl, dağlar ve ekilebilir arazilerden oluşmaktadır. Toprakları üzerinde Fırat, Dicle, Asi Nehri gibi önemli su kaynakları geçmektedir, en önemli şehirleri başkent Şam ve Halep'tir Tarih boyunca konumu itibarıyla birçok medeniyete ev sahipliği yapan Suriye savaflara, göçlere ve istilalara maruz kalmıştır. Yapılan araştırmalara göre bölgede ilk yaşayanların Nuh Peygamberin Oğlu Sam'ın soyundan gelen Samilerin olduğudur (Coğrafya Dünyası, 2022).

Suriye stratejik olarak, verimli topraklara sahip olan Mezopotamya, Akdeniz ve Anadolu ile komşu olmaktadır. Coğrafi olarak kuzeyinde Türkiye, batısında Doğu Akdeniz ve Lübnan yer almakta, güneyinde ise Ürdün ve İsrail devletleri bulunmaktadır. Suriye'de tahmini olarak ilk yerleşimin izleri M.Ö.5000'lerde bölgede avcılık ve toplayıcılık yapan Natufienlere dayanmaktadır. Başkent Şam Suriye'deki ilk yerleşim yerlerinde biri olma özelliğine sahiptir. Suriye zamanla artan stratejik önemi sebebiyle M.Ö. 2000-1360 yılları arasında sırasıyla Akadlar, Amuriler, Yambah Krallığı ve Mittanilerin hâkimiyeti altında kalmıştır. Dünyada ilk uluslararası yazılı antlaşma özelliğine sahip olan Kadeş Antlaşması, M.Ö. 1278 yılında Mısırlılar ile Hititlerin Suriye'yi ele geçirmek için yapmış olduğu mücadeleyi göstermektedir. Hititler bölgede güç kaybedip zayıflamasıyla egemenliklerini kaybetmiştir. Suriye sırasıyla Aramiler, Asurlular, Medler, Babiller, Pers İmparatorluğu ve Makedonya Kralı Büyük İskender'in hâkimiyeti altında kalmıştır. Roma İmparatorluğu da

Suriye’yi M.Ö. 64 yılında egemenliğı altına alarak uzun bir zaman hüküm sürmüştür. Roma İmparatorluğu’nun zamanla güç kaybederek bölünmesiyle Suriye üzerindeki hâkimiyeti kaybolmuş ve Suriye’de yaklaşık yarım yüzyıldan fazla sürecek olan Bizans İmparatorluğu’nun egemenliğı başlamıştır (Toraman, 2015, s. 4).

Roma İmparatorluğu ve Bizans Döneminde Suriye halkı, vergilerden, savaşıardan, kilisenin baskılarından dolayı çok yıpranmıştır. Bu nedenle de Müslüman Arapların fetih hareketlerine karşı fazla direnememiş, hâkimiyetlerini kolay bir şekilde kabul etmişlerdir. Hazreti Ebubekir döneminde gönderilen ordular Hazreti Ömer döneminde Halit Bin Velit yönetiminde Ecnadeyn Savaşında Suriye’ye girmiştir. Hazreti Ömer döneminde Suriye’nin teşkilatlandırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. 636 yılındaki Yermük Zaferi ile Suriye’de Bizans hâkimiyeti tamamıyla sonlanmış ve Suriye’de Müslüman Arap Devletinin egemenliğı başlamıştır. Muaviye, Hazreti Ali’nin vefat etmesiyle yaşanan olaylar sonucunda Halife olmuştur. Muaviye, İslam Devletinin merkezini Kufe’den Şam’a taşıyarak Emevi Devletini kurmuştur. Abbasiler, Emevilerin zamanla güç kaybetmesiyle bölgede hâkimiyet kurmak için saldırıya geçmiştir. Abbasîlerin saldırıları sonucu Emeviler bölgede hâkimiyetlerini kaybetmiş ve. Abbasiler bölgeyi egemenliğı altına almıştır. Abbasiler başkenti Şam’dan alarak Bağdat’a taşımış ve Şam eski önemini kaybetmiştir. Mısırda Vali olan Ahmet b. Tolun, Abbasilerin güç kaybederek zayıflamasıyla bölgede bağımsızlığını ilan etmiştir. Suriye Tolunoğulları hâkimiyeti altına girmiştir, böylece Suriye ilk kez bir Türk egemenliğı altına girmiş daha sonra bölgeye kitlesel göç hareketleri başlamıştır (Nur , 2020, s. 7-9).

Tolunoğullarından sonra Suriye, Mısır’da kurulan Türk-İslam devleti olan İhşidîler egemenliğı altına girmiştir. İhşidîlerin Kuzey Halep’teki Hamandilerle yaşadıkları mücadele sonucunda güç kaybetmesi nedeniyle bölge 969 yılında Fatımiler tarafından ele geçirilmiştir. Sultan Melikşah döneminde Suriye’nin Halep ve Laskiye yerleşkelerinde hâkimiyet kuran Türkmen beylikleri kısa zamanda güç kazansa da 11. Yüzyılda Selçuklular bölgeye hâkim olmuştur. Selçuklular tam anlamıyla örgütlenemedikleri için bölünmeleri kaçınılmaz olmuş zamanla Halep ve Şam melikliği olarak ikiye ayrılmıştır. Bunun üzerine 1096 yılında yapılan Haçlı saldırıları sonucunda Suriye Selçukluları da güç kaybetmiş ve bölgede hâkimiyet alanlarında azalma medyana gelmiştir. Musul Atabeyi olan İmadeddin Zengi 1128 yılında

haçlılara karşı başarılı bir şekilde mücadele ederek haçlıların bölgedeki hâkimiyetini kırmıştır. Daha sonra oğlu Nureddin Zengi bölgeyi tamamen haçlılardan temizleyerek Selçuklu hâkimiyetini sağlamıştır. Zengilerin önemli komutanlarından biri olan Selahattin Eyyubi 1171 yılında Mısır'ı alarak Fatımi devletine son vermiş ve bölgedeki karışıklıkları sonlandırmıştır. Selahattin Eyyubi Suriye'yi içine alan Eyyübi devletini kurmuştur. 1243 yılında Selçuklu Devleti ile Moğollar arasında gerçekleşen Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'dan gelen göçler sonrasında Suriye'de Türk nüfusu artmıştır. Selahattin Eyyubi'nin 1193 yılında vefat etmesiyle bölgede hâkimiyeti zayıflayan Eyyübi devleti dağılmıştır (Ertuğrul , 2010, s. 4-11).

1260 yılında Memlûk Sultanı Sultan Baybars'ın emrindeki birlikler Ayn Calut Savaşı'nda Moğolları bozguna uğratmış Suriye'de tekrar Türk hâkimiyeti başlamıştır. Moğolları yenen tek Türk devleti olarak da tarihteki yerini almıştır. Yavuz Sultan Selim döneminde Memluklerle yapılan Mercidabık Savaşı ile Suriye Osmanlı egemenliği altına girmiştir (Ali, 2022, s. 301-305).

1.2. Osmanlı Devleti Vilayeti Suriye

Suriye 1260 yılından 1516 yılına kadar Memlûk Devleti'nin hâkimiyeti altında kalmıştır. Osmanlı Devleti ile Memlûk Devleti arasındaki ilk anlaşmazlıklar Fatih Sultan Mehmet döneminde başlamış ve ilerleyen süreçte Beyazıt döneminde yaşanan olaylardan dolayı savaş meydana gelmiştir. Yavuz Sultan Selim batıya karşı fetih hareketleri öncesi doğu sınırını güvenli bir hale getirmek için fetih hareketini doğuya çevirmiştir. Memlûk sorununu kökten halletmek için 1516 yılında Mercidabık Seferi'ne çıkmıştır. Başarıyla gerçekleşen savaşlardan sonra Suriye ve Filistin'i Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altına alarak topraklarını genişletmiştir. Doğuda fetih hareketlerini devam ettiren Yavuz Sultan Selim 1517 yılında Ridaniye Savaşı'nda Memlûk Devletini yenerek Mısır'ı topraklarına katmış ve savaş sonunda Memlûk Devleti yıkılmıştır. Suriye halkı 402 yıl kadar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında huzurlu bir şekilde yaşamıştır. Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile Osmanlı Devleti Suriye'yi kaybetmiştir (Aslan, 2008, s. 6-10).

1.3. Fransız Manda Yönetimi

Suriye Orta Doğu'ya giriş için önemli bir stratejik kapıdır. Suriye'nin sahip olduğu kaynaklar, özellikle Avrupa ülkelerinin Sanayi Devrimi sonrasında önemi artan ham madde ve enerji ihtiyaçları bakımından çok önemlidir. Bundan dolayı Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf devletleri savaş sonunda aralarında anlaşmazlıklar çıkmaması için Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki bölgeyi kendi aralarında paylaşacak gizli antlaşmalar imzalamışlardır. İtilaf devletleri bölgede yaşayan müttefiklerinin çıkarlarını görmezden gelmişlerdir (Bolat, 2020, s. 146-150).

Birinci Dünya Savaşı bittikten sonra 402 yıllık Osmanlı hâkimiyeti Suriye'de son bulmuştur. Savaş sonrasında 1919 yılında 32 ülkenin temsilcilerinin katılımıyla Paris Barış Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta Suriye halkının savaş sonrası toparlanması için yardım edilmesine ve Millet Cemiyetinde kabul edilen Mandater sistemin uygulanmasına karar verilmiştir (Yılmaz C. , 2022).

Fransa 19.Yüzyılda Kilisenin önemini kaybetmesiyle birlikte gücünü tekrar kazanmak için misyonerlik faaliyetlerini yaymak ve nüfuzunu oluşturmak için çok sayıda hastane, okul, yetimhane ve Ruhban Okulu yapmıştır. Fransa yaptığı bu oluşumlarla Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgede hak talep etmek için alt yapı oluşturmayı amaçlamıştır. Fransa'nın bölgede bu amaçla yaptığı faaliyetler, Suriye üzerinde çıkarları olan devletleri etkilememiş, aksine Fransa daha fazla dini ve etnik nüfuzunu oluşturup etkinliğini artırmak için bölgede demiryolu inşası ve tütün, ipek fabrikaları da yapmıştır (Çeviker, 2011, s. 3-4).

Fransa, Milletler Cemiyetinden aldığı yetkiyle ordularını Suriye'ye göndermiştir. Beyrut'tan Şam'a doğru hızlı bir şekilde ilerleyen Fransız ordusu 1919 yılında İngilizlerin himayesi altında krallığını kuran Emir Faysal'ın yönetimindeki orduyu kısa sürede devre dışı bırakarak 25 Temmuz 1920'de Suriye'yi işgal etmiştir. Emir Faysal bunun üzerine Suriye'yi terk etmek zorunda kalmıştır. 1945 yılında son bulacak olan Fransız işgaline kadar Suriye 25 yıl boyunca Fransız mandası olarak kalmıştır (Metintaş, 2019, s. 106).

Fransızlar bölgeyi kontrol altına aldıktan sonra hâkimiyetlerini güçlendirmek istemişlerdir. İdari düzenlemeler yaparak üst kademelere kendi adamlarını getirerek çıkarlarını koruyacak şekilde yapılanmalar oluşturmuşlardır. Fransızlar bölgede karışıklıklar çıkaran aşiretlerin güçlenmesini engellemek istemiştir. Bunun için de Suriye’de yaşayan azınlıkların dini ve etnik unsurlarını kullanarak ve Arap milliyetçiliğini zayıflatarak bölgede etkinliklerini artırmak istemişlerdir. Bunun sebebi ise Suriye’yi Böl-Yönet şeklinde idare etmek istemeleridir. Bu amacı gerçekleştirmek isteyen Fransız Yönetimi Suriye’yi 3 parçaya ayırmış, merkezde güçlü bir Sünni Devleti, ülkenin kuzeyinde Nusayri Devleti, güneyde ise bir Dürzi Devleti kurmak istemiştir. Fransa, Suriye’de çok farklı etnik yapıların olmasından dolayı istediği bölüşümü yapamamıştır. Fransa, Suriye’de gücünü arttırmanın en iyi bu yolla olacağını farkında olduğundan amacından vazgeçmemiştir. Suriye’yi beş bölgeye ayırarak yönetmek istemiştir. Beş bölge; Şam, Laskiye, Halep, Cebel-i Dürzi ve İskenderun ‘dur. Böylece dini ve etnik unsurları daha fazla kullanma olanağını elde etmiştir. Suriye halkını birbirinden ayırarak özgür bir Suriye Devleti’nin kurulmasını engellemek istemiştir (Bağlıoğlu, 2013, s. 489-499).

Fransa bölgedeki tarihi emellerini gerçekleştirmek için halka dini, ekonomik ve sosyal yönden baskı yapmıştır. Fransızlar bölgede en etkili gruplardan olan Dürziler ile 1921 yılında bir anlaşma yapmıştır. Anlaşmaya göre Dürziler yaşadıkları bölgede valilerini kendileri seçmek istemiş, ancak Fransızlar bu hakkın verilmesiyle Dürzilerin yerel olarak aşırı güçleneceği ve teşkilatlanacağı düşüncesiyle vazgeçmiştir. Dürzileri yöneten Atrâş ailesini dağıtmak, üzerlerinde hâkimiyet kurmak için halka baskılar yaparak isteklerini gerçekleştirmek istemiştir. Bunun için yaptığı en önemli hamle Dürzilerin Şam’a bağlı yollarını kapatarak bağlantıların kesmek olmuştur. Dürzi Lideri Sultan El Atrâş, yaşanan baskılara daha fazla dayanamayarak harekete geçmiştir. 1925 yılında Fransa’nın bölgedeki sevkiyat merkezine büyük bir saldırıda bulunarak Fransızların Dürzilere uyguladığı baskının etkisini kırmak istemiştir. Dürzilerin yaptığı saldırı diğer etnik grupların cesaretlenmesini sağlamıştır. Fransa intikamını almak ve bölgede yaşayan etnik unsurların cesaretlenmesini önlemek için 3000 kişilik birlikle hem havadan hem de karadan saldırarak isyancı Dürzileri öldürmüştür. Yaşanan ölümlerden dolayı saldırı dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Dürziler, Şam ve Halep’te Fransız mandater yönetime karşı olan

milliyetçilerle birlikte hareket etmeye başlamışlardır. İsyana zamanla bütün Suriye'ye yayılmış ve milli bir kimlik kazanmıştır. İsyana bağlı birlikleri idare etmek için de Sultan El Atrâş başkanlığında toplanılmış, isyan hareketinin yapmış olduğu saldırılar Fransa'nın bölgede istediği gibi hareket etme özgürlüğünü kısıtlamıştır (Acun F. , 2022, s. 121).

Suriye'de Milliyetçilik hareketlerinin artması Fransa'nın halk üzerinde yaşattığı baskının da artmasına neden olmuştur. Başbakanın gerçekleştirdiği ziyaretler esnasında halk tarafından kendisine yoğun bir şekilde bağımsızlık ve özgürlük talebinde bulunulmuş. Fransızlar bu talepleri susturmak için özgürlük hareketine öncülük eden şahısların Suriye'nin dışına sürgün edilmesine karar vermişlerdir. Sürgüne gönderilen şahıslar arasında en dikkat çeken kişi ise Suriye özgür olduğunda Cumhurbaşkanı olacak olan Şükrü El Kuvvetlidir. Fransa'nın yaptığı bütün hamlelere rağmen halkın özgürlük talepleri artarak devam etmiştir. Arap Milliyetçilik hareketinin öncüleri halkın isteklerini dile getirmek ve yaşanan olayları durdurmak için Fransa'ya gitmişlerdir (Altuğ, 2008, s. 78-86).

Arap Milliyetçileri grubu ile Fransızlar arasında gerçekleşen görüşme sonunda 9 Eylül 1936 yılında Paris'te Antlaşma imzalanmıştır. Fransa'nın Suriye ile antlaşma imzalamasının arkasında yatan sebep ise Avrupa'da Almanya ve İtalya'nın askeri hareketleridir. Fransız bürokratlar ayrıca başlayacak olan seçimlerde kendini güvene almak istemiştir. Fransa böylelikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında barış ortamını tehdit eden soruna karşı kendini sağlama alma imkânı bulmuştur. Antlaşma Suriye'nin özgürlüğü için çok önemli bir yere sahiptir. Suriye'nin antlaşmaya göre ilerleyen 3 yıllık sürecin sonunda özgür bir devlet olacağı kararlaştırılmıştır. Fransa antlaşmaya göre Suriye'nin Milletler Cemiyetine gitmesine destek verecektir. Fransa ilerleyen süreçte Suriye'nin kendini güçlü bir şekilde savunabilmesi için askeri eğitim ve teçhizat yardımında bulunma sözü vermiştir. Suriye'ye ve Fransa'ya saldırı veya savaş tehdidi olduğu anda iki devletin birbirine yardımda bulunması kararlaştırılmıştır. İki devlet arasında imzalanan Barış Antlaşması 25 yıllık uzun bir ittifakın kurulmasına imkân sağlayacaktır (Kodaz, 2016, s. 219-220).

Fransa'da İkinci Dünya Savaşıyla kaçınılmaz bir şekilde sancılı bir dönem başlamıştır. Almanya Birinci Dünya Savaşı'nın intikamını almak için Fransa'ya karşı 1940 yılında saldırıya geçmiştir. Fransa ağır bir yenilgiye uğramış ardından Alman yanlısı Vichy Hükümeti Fransa'da kurulmuştur. Vichy Hükümeti, Paris Hükümetini tanımadığını duyurmuştur. Vichy Hükümeti Suriye'de istediği politikaları uygulamak için Suriye'nin ileri gelen ailelerinden Halid El-Azm'ı yeni bir Hükümet kurmakla yetkilendirmiştir. Vichy Hükümetinin gönderdiği birliklerle Suriye'de Paris Hükümetinin yönetimi altındaki yerleri almak için harekete geçmiştir. İngiliz ve Arap askerlerinin desteği sayesinde Vichy hükümeti Suriye'de yenilgiye uğramıştır. Vichy hükümetine yapılan baskılar sonucunda Suriye'de Anayasal değişiklikler ve seçim yapılması konusunda ikna edilmiştir. Vatan Kitleleri 1943 yılında gerçekleşen seçim sonucunda Suriye yönetimini ele almış ve Suriye'de yeni bir dönem başlamıştır. Fransızların yönetimde olan devlet ofislerinin yönetimi Suriyelilerin eline geçmiş fakat eğitim ve sosyal hizmetler Fransızlarda kalmaya devam etmiştir. Fransa'nın içinde olduğu zor durumu fırsat bilen ABD, İngiltere ve Sovyetler, Fransa'nın itirazlarına rağmen Lübnan'ın bağımsızlığını tanımıştır. Bu durum Suriye'de Fransız mandasına karşı halkın elinin güçlenmesine olanak sağlamıştır. Suriyeli devlet adamları ülkelerindeki ekonomik, siyasi ve güvenlik haklarını güvence altına almak ayrıca çıkarlarını diğer devletlere karşı korumak için bağımsız bir ordu kurmak istemiştir. Fransa bölgedeki hâkimiyetini kaybedeceği endişesiyle Suriye'nin bu girişimine karşı çıkmıştır. Fransa'nın karşı çıkışı Suriye'de protestoların başlamasına neden olmuştur. Bunu üzerine Fransız birlikleri protestoları sonlandırmak için harekete geçmiştir. Fransa İngiltere'nin Avrupa'da oluşturduğu tehditten dolayı isyan hareketlerine karşı daha fazla direnememiş böylece Fransız birliklerinin 25 Nisan 1920'de başlattıkları işgal Nisan 1946 yılında son bulmuştur (Demirel A. , 2019, s. 85-89).

1.4. Bağımsızlık Dönemi Suriye

1.4.1. Askeri Darbeler Dönemi (1946-1970)

İngiltere'nin baskıları sonucunda 1943 yılında gerçekleşen seçimlerde ülke yönetimine Ulusal Cephe Hükümeti geçmiştir. Ulusal Cephe Hükümeti Fransızların 1946 yılında Suriye'den çıkmasıyla birlikte ülke yönetimini tamamen ele alarak bağımsızlık yolunda ülkedeki bütün etnik grupları bir çatı altında toplayarak tek bir hedef için mücadele edilmesini amaçlamıştır. Özgürlüğünü kazanan Suriye'nin siyasi hayatında çok fazla aktif siyasi parti bulunmamaktaydı. Halkçı Parti, Ulusal Parti aktif olarak bulunan partilerdi. 1943 yılında kurulan ideolojisi ile Suriye ve Arap ülkelerinde büyük yankı uyandıracak olan Baas Partisi Suriye'nin özgürlüğünü kazandığı dönemde aktif olarak siyasette bulunmamaktaydı. Suriye'nin verdiği kararlarda etkili olan bu üç parti aldıkları kararlarda ülke vatandaşlarını ortak bir paydada toplayamadıkları için Suriye'nin hem iç politikasında hem de dış politikasında olumsuzluklarla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Ülke içerisinde tam uzlaşma olmaması nedeniyle 1948 yılında kurulan İsrail ile gerçekleşen savaşın sonuçlarının iyi hesaplanamaması Suriye açısından büyük sıkıntılara neden olmuştur. Bu durum savaş sonrasında Suriye'de asker ve hükümet arasında sürekli tartışmalar yaşanmasına neden olmuş, bu tartışmalara halk da katılmıştır. İlerleyen süreçte tartışmaların dozu artınca İngiltere ve Fransa'nın olaylara müdahale etmesi bekleniyordu. Tartışmalar devam ederken Fransa'ya yakınlığıyla dikkat çeken General Hüsnü Zaim darbe yaparak tartışmaları sonlandırmıştır (İnce E. , 2017, s. 268-269).

Hüsnü Zaim Suriye'de bağımsızlıktan sonra darbe ile başa gelen ilk lider olmuştur. Hüsnü Zaim yönetimi ele alınca olumlu icraatları olmuş, halkın refahını artırmak için ekonomik atılımlar gerçekleştirmiştir. Bulunduğu coğrafya şartları göz önüne alındığında büyük bir adım atarak kadınlara oy kullanma hakkı verdi. Orduda yeni düzenlemeler yaparak eksiklikleri gidermeye çalıştı. Yaptığı reformlar ülkenin siyasi kanadından gerekli desteği bulamadığı için demokratik bir ortam oluşmadı. Bunun üzerine parlamentoyu 1949 yılında kapatarak bütün yetkiyi kendisinde topladı. Hüsnü Zaim yaptığı darbenin üzerinden çok kısa bir zaman geçmesine rağmen Suriye'de ikinci bir darbe daha meydana geldi. Albay Sami Hinnavi 14 Ağustos 1949 yılında Suriye'de ikinci darbeyi gerçekleştirdi. Sami Hinnavi yönetime gelince Irak'la

birleşerek daha güçlü bir yapı kurmak istemiştir. Bunun üzerine tekrar askeri kanat harekete geçmiş Albay Edip Çiçekli ülkenin menfaatlerini gerekçe göstererek darbe yaptığını açıklamıştır. Edip Çiçekli ülke içindeki tüm muhalefeti susturmak için partileri kapatmıştır. Kısa bir süre sonra Suriye için tekrar aynı senaryo yaşandı. 1954 yılında Albay Faysal El Atasi gerçekleştirdiği darbe ile yönetime el koydu. Faysal El Atasi kendisinden önce darbe yapan liderlerden farklı davranarak ülke yönetimini sivillere bırakmıştır. Ülkede sivil yönetim tarafından seçimler gerçekleştirilmiştir. Seçim sonunda Halk Partisi ve Millet Partisi ittifakı ülkeyi yönetme yetkisi almıştır. İlerleyen dönemde Suriye siyasi hayatında büyük bir yer tutacak olan Baas partisi seçimlerde 22 milletvekili ile mecliste temsil yetkisi kazanmıştır (Akkaya, 2018, s. 44-45). Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreç göz önüne alındığında, darbelerin iktidara gelmek isteyen kesimler için büyük bir imkân sağladığı görülmektedir.

Suriye ordusunda kritik bir göreve sahip olan Yarbay Abdülkerim Nahlavi ve çevresinde aynı görüşten insanlardan oluşan 'Ayrılıkçılar' grubu tarafından 28 Eylül 1961'de darbe meydana geldi. Darbeyi gerçekleştiren ekibin ideolojisi Arap halkları arasında birlik kurmayı savunmaktan ziyade Suriye milliyetçiliğini savunmaktı. Bunun göstergesi olarak da ülkenin ismi değiştirilmiş ve 'Suriye Cumhuriyeti' ibaresini kaldırarak yerine 'Suriye Arap Cumhuriyeti' adı verilmiştir. Aralık ayında yapılan seçimlerden sonra ülke yönetiminin başına Nazım El-Kudsi gelmiştir. Dış politikada Mısır'a karşı Irak ile olan sorunlarını gidererek iyi bir ilişki kurmak istemiş fakat 28 Mart 1962 yılında Askeri darbe meydana gelmiştir. Suriye'de sürekli yaşanan darbeler her alanda kaos ortamının oluşmasına neden olmuştur. Bunda en büyük pay sahibi olan askeriyede tasfiyeler başlamıştır. Ayrılıkçı Dönem olarak adlandırılan 1961-1963 yılları arasındaki son darbe ise Suriye tarihinde büyük bir yere sahip olan 8 Mart 1963 darbesidir (Orhan, 2022).

1.4.2. Baas Partisi

İdeolojisi ile Orta Doğu'da büyük yankı uyandıran özellikle Suriye ve Irak'ı etkisi altına alan Baas Partisi 1947 yılında Suriye'nin Şam kentinde Sünni asıllı Selahaddin Bitar ve Rum Ortodoks Mişel Eflak tarafından kurulmuştur. Mişel Eflak partinin fikir babası olarak da gösterilmektedir. Parti ilk kongresini 1947 yılında Alevi asıllı Zeki Arsuzi'nin katkılarıyla gerçekleştirdi. Partinin 3 kurucusunun farklı kesimden olması dikkatleri üzerine çekmiştir (Çalışkan , 2022).

İkinci Dünya savaşının bitmesine doğru kuruluşunu tamamlayan Baas Partisi ideolojisi ile Arap coğrafyasında büyük bir etki meydana getirmiştir. Baas Partisi anlam olarak diriliş, rönesans ve yeniden yapılanma anlamlarını çağrıştırmıştır. Partinin diğer kurucuları ise Ali Cabir, Vehip El Ganim, Cemal el-Atassi, Mithat Razzaz, Abdul Birr'dir. Baas partisi ilk kuruluşunda Parti adı altında değil, Üniversite öğrencilerinden oluşan bir topluluk olarak kurulmuş ve zamanla örgütlenerek büyük bir parti haline gelmiştir (Koyuncu, 2017, s. 16-17).

Baas Partisinin temel düşüncesi Pan-Arabizm (Arap halkı arasında birlik ve beraberliği sağlamak anlamına gelmektedir) ile bir Arap devleti kurmak ve dış politikada ise Arap milliyetçiliğini savunmaktır. Pan-Arabizm düşüncesinin sağlam temeller üzerine kurulabilmesi için sekülerizm ve sosyalizmle desteklenmesi amaçlanmıştır. Partinin sosyalizmle bağdaştırdığı düşünce Marksizm ve Leninizm ile çelişmekteydi. Partinin sosyalizm üzerindeki düşüncesi işçi sınıfını temsil eden Proletaryadan farklı bir anlayış olan Sosyalist Enternasyonalin anlayışındaydı. ve Devletin güdümü altında bir gelişim öngörmekteydi. Bunun için ise özel kuruluşların kamulaştırmasına karar verilmiş ve toplumda var olan sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırarak eşitsizlikleri gidermek istemiştir. Partinin seküler olması din ve devlet işlerinin tamamen ayrıldığını, laik bir görünüme sahip olduğunu göstermekteydi. Partinin üç kurucusunun farklı dinden olmasına rağmen parti sadece İslam dinini merkeze alarak ayrı bir önem vermiştir. Bunun nedeni ise İslam'ın Arap kültürüyle bir bütün olduğu düşüncesidir (Tansü & Mustafa, 2020, s. 670-672).

Baas Partisinin kuruluşundaki ideolojisi şu üç temel düşünceye dayanmaktadır; Sosyalizm, Birlik ve Hürriyet. Parti ilerleyen süreçte halkın isteklerine hitap ettiği için katıldığı seçimlerde slogan olarak da bunları kullanmıştır. Baas Partisi, aynı ortak paydada buluşan Suriye Sosyalist Partisi ile 1953 yılında birleşme kararı aldı. İttifakla kurulan yeni parti, Arap Sosyalist Baas Partisi adı alarak siyaset sahnesine çıktı. Merkezîyetçi bir oluşum içinde olan partide sıkı bir hiyerarşik düzen bulunmaktadır. Partinin temel düşüncesi; her türlü emperyalizm ve sömürgecilik faaliyetini reddederek, toplumda var olan sınıfsal farklılıkları tamamen ortadan kaldırmak ve bu amaçla da eşitsizlikleri gidermektir (Ersin, 1994, s. 11-12).

BM'nin 1947 yılında verdiği karar, Arap coğrafyasında büyük bir yankı uyandırdı. Karara göre Filistin Devletinin, toprakları üzerinde kurulacak olan İsrail Devleti ve diğer Arap ülkeleri arasında bölüştürülmesidir. Kudüs'ün sahip olduğu dini statüden dolayı Filistin'den ayrı bağımsız bir bölge olması kararlaştırılmıştır. BM'nin verdiği karar sadece Arap coğrafyasında değil bütün dünyada büyük bir yankı uyandırmıştır. Baas Partisinin fikir babası Mişel Eflak'ın, Filistin'i artık halkın kurtarabileceği, bunun da diyalogla değil savaşa olabileceği söylemi Arap coğrafyasında büyük etki yarattı. 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde kurulan İsrail Devleti, aynı yıl içinde Mısır, Lübnan, Suriye, Irak ile savaşa girmiş başlangıçta Arap devletleri üstünlük sağlamaya çalışsa da savaşın sonunda kazanan İsrail Devleti olmuştur. İsrail yeni kurulmuş bir devlet olmasına rağmen coğrafyadaki devletleri dize getirmesi ülke halkları tarafında büyük tepkilere neden olmuş ve Arap liderlerinin iktidarları sorgulanmaya başlanmıştır. Suriye'de savaşın yaşattığı kayıp, yönetimin üzerinde büyük etki meydana getirmiş böylelikle Baas Partisinin güç kazanmasına neden olmuştur (Duran M. A., 2021, s. 231-232).

Baas Partisinin temel düşüncesi, Arap devletlerinin emperyalist güçlere karşı birleşmesidir. Suriye ve Irak'ın 1950'lerde birleşerek güçlü bir Arap devleti kurma isteği gerçekleşmemiştir. Cemal Abdülnasır Mısır'da 1952 yılında gerçekleşen devrim sonrası iktidara gelmiştir. Abdülnasır ile aynı fikirleri savunan Baas'çılar, Irak'tan bulamadıkları desteği Mısır'dan beklemişlerdir. 1953 yılında darbeyle başa gelen Edip Çiçekli, 1954 yılında tekrar bir darbeyle indirilmiştir. 1954'te yapılan seçim sonucunda Baas Partisi daha güçlü bir şekilde meclise girmiştir. Baas Partisi düşüncelerini meclis çatısı altında daha iyi ifade etme ve Suriye siyasetini yönlendirme

olanağı bulmuştur. Mecliste Mısır ile birleşerek güçlü bir devlet kurma isteğini sürekli vurgulamıştır. Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır, Suriye'nin sürekli ifade ettiği birleşme isteğini Arap ülkelerinin içinde bulunduğu duruma uygun olmadığı düşüncesi içindeydi. Bu nedenle de Suriye'nin diğer komşu ülkelerle birleşmesini önermiştir. Cemal Abdülnasır söylemlerin artmasıyla ilerleyen süreçte halkın gözünde BAC lideri olarak anılmaya başlanmış ve Cemal Abdülnasır'ın ikna edilmesiyle Baas Partisinin düşüncesi 1 Şubat 1958'de gerçekleşerek, BAC Mısır ve Suriye'nin katılımıyla kurulmuştur (Özkoç, 2008, s. 83-84).

Halkın gözünde kahraman rolüne bürünen Cemal Abdülnasır, BAC kurulduktan kısa bir süre sonra düşüncesini dile getirdi. Amacı her iki devletin tüm konularda ortak bir paydada toplanmasını kısacası Şam'ın Kahire'ye dâhil olmasını istemiştir. Suriye özgürlüğünden taviz vermediği için bu düşüncüyü kabul etmemiştir. Fikirlerin çatışmasından dolayı büyük umutlarla kurulan BAC, 1961 yılında sonlandırıldı (Duman Ö. , 2020, s. 33). Yaşanan olaylar sonunda birleşme fikrini baştan beri vurgulayan Baas Partisi, Mısır'ın tavrından dolayı beklenmedik bir sonuçla karşı karşıya kalmış ve Bass Partisi içinde büyük tartışmalar yaşanmasına neden olmuştur.

Baas Partisi Suriye'de kurulmasına rağmen ilk hükümet olma deneyimi, 1963 yılında Irak'ta yaşanan askeri darbe sonucu yönetimi ele geçirmesiyle oldu. Irak'ta işler Baas Partisinin istediği gibi yürümedi. 9 ay sonra yaşanan darbe ile yönetimi kaybettiler fakat çalışmalarına devam eden Baas Irak'ta 1968 yılında tekrar iktidara geldi (tarihbilimi.gen.tr, 2022).

Suriye tarihine etki edecek en büyük darbe 8 Mart 1963 yılında gerçekleşti. Darbe ile Suriye'de ayrılıkçı rejim son buldu. Parlamenter sistem tamamen yürürlükten kaldırılarak, yerine Askeri vesayetin denetimi altında tek partili bir sistem kurulmaya çalışılmıştır. Baas Partisi Suriye'de ilk kez iktidara gelmiş ve her alanda köklü değişimlere öncülük etmiştir. Baas Partisi'nde yer alan askerler kendileriyle farklı fikirde bulunanları ordudan ve diğer devlet kademelerinden temizlemeye başladı. Böylelikle boş olan kadrolara kendi yakınlarını getirerek ilerde zorluklarla karşılaşmak istememişlerdir (Gürbüz, 2020, s. 118).

8 Mart 1963 darbesi Suriye’de büyük değişimlerin önünü açarak toplumsal düzende yeni aktörler ortaya çıkmıştır. İktidar daha önce belli ailelerden gelen asker, siyasetçi varlıklı bir kesimin egemenliği altındaydı. Yaşanan darbe ile bu düzen yıkıldı, bunların yerine ise kırsalda yaşayan insanlar getirilmeye çalışıldı (Öztürk, 2012, s. 126).

1.4.3. Hafız Esad Dönemi

Modern Suriye’nin kurucusu Hafız Esad 6 Ekim 1930 yılında Lazkiye’nin Kardaha şehrinde dünyaya gelmiştir. Suriye’nin büyük dini gruplarından olan Nusayri ailesine mensuptur (Erhan, 2000, s. 162). Hafız, ailesinin maddi imkanları iyi olmadığı için askerlik mesleğini tercih etmiştir. Askerlik eğitimine başladığı Hums Askeri Akademisi’ni 1955 yılında Pilot Subay olarak bitirdi. Ordu tarafından savaş pilotu eğitimi görmek ve deneyim kazanmak için 1958 yılında SSCB’ye gitti. Eğitimini bitirdikten sonra Suriye Hava Kuvvetlerine katıldı. Gösterdiği başarılarından dolayı kısa sürede üst rütbelere kadar yükseldi. Hafız Esad 1961 yılında öncülüğünü Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır’ın yaptığı Pan-Arap ideolojisinin gerçekleştirilmesini istemekteydi. Birleşik Arap Cumhuriyetinin Orta Doğu’nun en güçlü yapısı olacağına inanmaktaydı. Suriye yönetiminin BAC a karşı olan tutumunu sert bir şekilde eleştirmiştir. Hafız Esad eleştirilerinden dolayı ordudan atıldı. İdeolojik düşüncesinden vazgeçmeyen Hafız Esad gençlik yıllarından beri üyesi olduğu, ilerleyen yıllarda da Suriye’nin yönetiminde söz sahip olacak olan Baas Partisi’ne katıldı. 1963 yılında gerçekleşen darbeye önemli bir görev aldı. Darbedeki görevinin mükâfatı olarak 1965 yılında askerlik mesleğine tekrar döndü ve Hava Kuvvetleri Komutanı oldu (Vurmay, 2022, s. 51-56).

Sünni Emin Hafız iktidarındaki Baas Partisi’ne 1966 yılına kadar darbe ile birkaç kez müdahale edilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Dürzi ve Alevilerden oluşan birlikler 23 Şubat 1966 tarihinde Baas Partisi’ni ilerdeki oluşumuna etki edecek generallerden biri olan Salah Cedid öncülüğünde yüksek oranda can kaybına neden olacak şekilde saldırıya geçti. Hükümet kanadı karşılık

verince uzun süren çatışmalar sonucunda yaşanan darbe başarılı bir şekilde gerçekleşti. Emin Hafız görevden alındı daha sonra da sürgüne gönderildi. Salah Cedit parti içi muhalefeti susturmak için tasfiyelere başlamış, partinin kurucusu ve ideolojisini oluşturan Mişel Eflak ve Selahattin Bitar gibi kendisiyle zıt fikirli olan yönetici kadrosunu hapse attırmıştır (Demirel D. , 2019, s. 79-80).

Yaşanan darbe ile parti içindeki radikal solcu kesim gücü artırmış ve parti yönetimini ele geçirmiştir. Hafız Esad’a darbe sonrasında Savunma Bakanlığı görevi verilmiştir. Nurettin Attasi Bass iktidarında Devlet Başkanı olmuştur. Hafız Esad ve Salah Cedit darbe sürecindeki başarılı mücadelelerinden dolayı parti içinde en çok güçlenen kişiler olmuştur (Erhan, 2015, s. 162-163).

1967 yılında Baas iktidarında önemli gelişmeler yaşandı. Arap-İsrail savaşı sonucunda bölge için son derece önem arz eden su kaynaklarını bulunduğu Golan Tepeleri kaybedildi. Bunun üzerine tekrar parti içi tartışmalar yaşanmaya başladı. Hafız Esad, yaşanan tartışmaları durdurmak için 16 Kasım 1970’de verdiği kararlarla eleştiren rakibi Salah Cedit’e karşı gerçekleştirdiği darbe ile ülke yönetimini ele geçirdi ve Başbakan oldu. Esad aynı zaman parti ile bağlantısının kopmaması için genel sekreterlik görevini de üstelendi. Böylelikle hem ülkenin hem de partinin karar merkezini hâkimiyeti altına aldı. 12 Mart 1971 yılında yapılan referandumla 7 yıllık görev süresini kazanmasıyla vefatına kadar olan süreçte Suriye devlet başkanlığını sürdürmüş ve Nusayri’li ilk devlet başkanı olma özelliğine sahip olmuştur. Hafız Esad Devlet Başkanı olduktan sonra devletin bütün mekanizmalarında kendi politikalarını uygulamak ve zorluklarla karşılaşmamak için tasfiyelere başlamıştır. Tasfiyeler sonucunda boşalan kadrolara ise Suriye nüfusunun oransal olarak yaklaşık yüzde 10’unu temsil eden kendisinin de mensubu olduğu Nusayri ailesinin fertlerini yerleştirmiştir. Böylece kendisine karşı bir itaatsizlikle karşılaşmayacağını düşünmüştür (Şahin T. Y., 2011, s. 108-110).

Hafız Esad iktidara geldikten sonra uyguladığı politikalar ile her alanda kendi otoritesini sağlamlaştırmak istemiştir. Bu düşüncesi sosyal politikalarına da yansımıştır. Şehirde yaşayan Sünni insanlara nazaran kırsal kesimde yaşayan sunilere de sosyal hizmetlerde bulunarak iki kesimi birbirine karşı dengelemeye çalışmıştır. Böylece iki kesim arasında çıkar çatışması çıkmasını ve güçlenmelerini engellemek istemiştir (Emir , 2021, s. 253).

Hafız Esad iktidara geldikten sonra elit tabakanın etkisini kırıp her kesimden destekçi sayısı artırmak istemiştir. Darbelerin, ayaklanmaların, tartışmaların önüne geçerek daha uzun süre iktidarda kalmak için tek adam rejiminin tüm Suriye’de etkili olmasını hedeflemiştir. Esad, düşüncesini gerçekleştirmek için 16 Şubat 1971 yılında her kesimden insanın temsil edilebileceği meclis açmak istedi. Bunun için kısa süre yürürlükte olacak bir Anayasa beyan ederek halk meclisini açtı. Bu amaçla bütün partileri tek bir çatı altında toplayarak daha rahat bir şekilde kontrol edilmesini sağladı. Ulusal İlerici cepheyi kurarak aktif bulunan bütün partilerin bu oluşum içinde faaliyette bulunmasını istedi. Böylelikle Suriye’deki siyasi partilerin faaliyet alanını daraltıp istediği gibi şekillendirmiştir. Bunun en büyük göstergesi de öğrencilerin ve ordu mensuplarının ancak Baas Partisi’ne üye olduktan sonra siyasi alanda görüşlerini belirtebilecek olmalarıdır. Esad yaptığı hamle ile muhalefetin sesini susturmuştur. Ulusal İlerici Cephe adı altında verdiği bütün kararlarla siyaset alanını dizayn etmeye çalışmıştır (Özkoç, 2007, s. 133-134). Hafız Esad’ın koyduğu katı kurallar halkın belli kesiminin tepkisini çekerek ayaklanmalar başlamıştır. Çünkü oluşturmaya çalıştığı alan, tek adam ve güçlendirilmiş rejimdi. Buna ilk karşı çıkanlar ise 1946 da Suriye’de kurulan Müslüman Kardeşler grubuydu.

Suriye’nin bağımsızlık öncesinde ve sonrasında yönetimde en etkin olan grup Sünnilerdir. Hafız Esad’ın iktidara geldiğinde Sunileri tasfiye etmesi tepkilere yol açan başka bir sebeptir. Sünni çoğunluğun olduğu yerleri dağıtmak istemiştir. Amacı Sünnileri yönetimden çekmek aynı zamanda ülke içinde dağıtarak teşkilatlanmalarını engellemektir. Sünni Müslüman Kardeşler bu tavırdan dolayı harekete geçmiştir. Hafız Esad, yeni iktidara gelmesi sebebiyle henüz otoritesini sağlamlaştırmadığı için yaşanan tepkilere karşı sakin davranmıştır. Zamanla tepkiler artınca olaylar başlamış (Çakmak, 2022, s. 222), bu olaylar Suriye’de Mezhep savaşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Müslüman Kardeşler grubu 1960 Darbesi öncesinde siyaset alanında örgütlenememiş, faaliyetlerini gizli bir şekilde yürütmüştür. Müslüman Kardeşler 1970 darbesinden sonra dönemin siyasi konjonktüründe meydana gelen değişim ve İslami hareketlerin daha etkin hale gelmesiyle Hafız Esad'ın sınırlarını çizdiği siyasi alanda faaliyetlere başlamıştır. Sünni Müslüman Kardeşler ve diğer Sünni gruplar İslami düşüncelerin daha etkin bir şekilde ifade edilmesiyle Suriye'nin adını İslam Cumhuriyeti olarak telaffuz etmeye başlamıştır. Hafız Esad'ın Anayasa'da yer alan devlet başkanının Müslüman olması gerektiği maddesini çıkarması halk tarafından tepkilere neden olmuştur. Yaşanan olaylardan sonra Müslüman kardeşlerde Baas Partisinde olduğu gibi kendi içlerinde savaşılabilecek bir askeri güç oluşturmuştur. Müslüman Kardeşlerin oluşturduğu askeri güç, kendilerine karşı tehdit olarak gördükleri kişilere karşı birçok silahlı ve bombalı eylemde bulunmuştur (Öney & Mouawad, 2017, Cilt 1, Sayı1, s. 86-87).

Zamanla güçlenen Müslüman Kardeşler Suriye'nin her bölgesinde örgütlenme imkânı bulmuştur. 1980 yıllarında protestolar ve ayaklanmalarla etkinliklerini artırmış, fakat Hafız Esad askeri gücünü kullanarak engel olmaya çalışmıştır. Müslüman Kardeşler bu sefer daha büyük bir eylem girişimde bulunarak 1979 yılında Halep'te eğitim alan askeri öğrencilerin ölümüne yol açan büyük bir saldırıda bulunmuştur. Hafız Esad Müslüman Kardeşlerin yaptığı saldırı sonucunda bir kanun çıkararak Müslüman Kardeşlere katılımı ve her türlü eylemi suç olarak ilan etmiştir. Müslüman Kardeşler çıkarılan kanun sonucunda hareket alanlarının daralmasıyla, gizli bir şekilde örgütlenerek faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır. Müslüman Kardeşler 1982 yılında Hama'da çıkan çatışmada çok fazla kayıp vermiş ve çatışmalara karşı daha fazla mücadele edemediği için Suriye'den çıkmışlardır (Özdemir Ç. , 2016, s. 87-88).

Hafız Esad 1982 yılında Hama'da yaşanan olaylarda binlerce insanın ölümünden sorumlu olan Kardeşi Rıfat Esad tarafından 1984 yılında bir darbe girişimine maruz kalmıştır. Darbenin başarılı olmaması için kardeşiyle anlaşarak, büyük miktarda para ve başkan yardımcılığı görevi vererek Fransa'ya sürgüne göndermiştir (Kapan, 2022).

Hafız Esad, uluslararası kamuoyunun dikkatini çeken Hama'da yaşanan insanlık dramı ve daha sonrasında öz kardeşi tarafından yaşanan darbe girişimi sonrasında Suriye'de devletçi politikaları gevşetmek ve birtakım değişiklikler yapmaya karar vermiştir. İntifa adı verdiği devletçiliğin alanını daraltarak liberal politikalara geçişi öngören çalışmaları uygulamaya karar vermiştir. Esad'ın liberal politikaları uygulamaya karar vermesindeki diğer neden ise uzun süredir ülkede darbe yaşanmaması, üniversitelerden nitelikli mühendis, doktor, teknik eleman mezun olması, özellikle Hafız Esad'la aynı düşüncede olan Baas Partisi'nden böyle bir talep almasıdır. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ülkeler arasında aktif ticaret ağının tekrar kurulması destekleyici faktör olmuştur. Halkın da liberal ekonomik politikalara geçilmesi gerektiği konusunda Hafız Esad'la aynı fikirde olması geçiş sürecinin daha kolay olmasını sağlamıştır. Hafız Esad başlangıçta halkın ekonomik taleplerine uygun hareket edeceğini belirtse de otoritesine zarar gelmemesi için kendi şekillendirdiği bir zengin sınıf oluşturmak istemiştir. Hafız Esad kendisiyle aynı fikirde olmayan muhaliflerin ekonomi konusundaki taleplerinin ardından siyasi talepleri de olmuştur. Halk, rejimin otoriter yüzünü gösteren olağanüstü hâl durumunun kaldırılması, vatandaşların hukuki gerekçe olmadan tutuklanmaması, insanlık dışı muamelelere maruz kalmaması, fikirlerini rahat bir şekilde ifade etme özgürlüğü istemiştir. Esad halkın siyasi taleplerini otoritesine zarar vereceğini düşündüğü için reddetmiştir (İnanç, 2016, s. 83-84).

Suriye uyguladığı dış politika ile Soğuk Savaş döneminde SSCB ile olan ilişkilerini güçlendirmek istemiştir. SSCB Hafız Esad Öncesi dönemde Orta Doğu da kendini güçlendirip müttefik bulmak için Suriye'nin bağımsızlığına destekte bulunmuştur. Suriye 17 Nisan 1946 yılında bağımsızlığını ilan etmeden önce SSCB ile 10 Şubat 1946'da gizli antlaşmalar yaparak destek almıştır. Suriye'nin ayrıca Fransız Mandasından kurtulması için Fransa'ya baskılarda bulunmuştur. Özgür Suriye kurulduktan sonra ikili görüşmeler daha da artmıştır. SSCB, Suriye ordusunun kurulmasında eğitim ve teçhizat konusunda desteklerde bulunmuştur (Efegil, 2013, s. 69).

ABD, SSCB'nin Orta Doğu'ya yakınlaşmasını tehlike bularak özellikle bölgede komünist fikirlerin yayılması üzerine harekete geçmiştir. ABD'nin tavrı, Suriye ile SSCB arasındaki bağın daha da kuvvetlenmesine neden olmuştur. Suriye'de bulunan üç Amerikan vatandaşının darbe girişimi hazırlığında oldukları gerekçesiyle casuslukla suçlanarak gönderilmeleri bölgede tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. Bunun üzerine Türkiye, SSCB'nin bölgede dikte etmeye çalıştığı komünist düşüncelere karşı tedbir almak amacıyla sınıra asker konumlandırmıştır. Suriye bu gelişme üzerine Türkiye'yi BM'ye şikâyet etmiştir. BM, yaşanan olayları sonlandırmak için 18 Ekim 1957'de toplanma kararı almıştır. BM yaşanan olaylara karşı tam anlamıyla bir orta yol bulamadığı için iki ülke arasında gerilim daha da artmıştır. Endonezya ara bulucu olarak müdahale etme kararı almıştır. ABD'nin ilerleyen süreçte operasyon fikrinden vazgeçmesi bölgede olumlu bir havanın yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'nin takındığı tavırdan dolayı SSCB ile ilişkileri gerilmiştir. ABD'den yeterli desteği bulamayan Türkiye askerini geri çekmek zorunda kalmıştır. 1957 Krizi savaş çıkmadan sonlanmış fakat Orta Doğu'daki ülkeler Türkiye'nin tavrına karşı tepki göstermişlerdir. Türkiye'yi batı yanlısı bir tehdit unsuru olarak görmüşler bu da Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleriyle ilişkilerinin tıkanmasına neden olmuştur (Kıyanç, 2022, s. 225-232).

Hafız Esad Suriye Devlet Başkanı olmadan önce SSCB de askeri eğitim aldığı zamandan beri SSCB'ye ve politikalarına ilgi duymuş ve SSCB'nin ülkesine karşı olan politikalarından memnun kalmıştır. Hafız Esad Devlet Başkanı olduğunda SSCB'yle olan ilişkilerinin daha iyi olması gerektiği düşüncesindeydi. Bu amaçla ziyaret ettiği ilk yabancı ülke de SSCB olmuştur. Hafız Esad'ın 1971 yılında gerçekleştirdiği gezi, uluslararası kamuoyuna SSCB 'ye verdiği değeri göstermiştir. Hafız Esad ilerleyen süreçte ABD'nin yayılcı politikalarına karşı SSCB ile olan ilişkilerini daha çok güçlendirmek istemiştir. Esad ülkesinin menfaatleri için SSCB'den güçlü bir müttefiki olmayacağını biliyordu. Suriye, istihbaratına, askeri örgütlenmesine ve sosyal alanda her konuda destekte bulunan müttefikini kaybetmek istemiyordu (Karabulut, 2007, s. 72-73).

Hafız Esad, Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın bölgede giderek güçlenmesini ve ilerde Suriye'ye saldırması ihtimalini göz önünde bulundurarak 22 Eylül 1980 başlayan ve yaklaşık 8 yıl sürecek olan savaşta, Arap coğrafyasındaki ülkelerin aksine İran'a destek vermiştir. Hafız Esad, İran'ın kaybetmesi halinde sıra kendisine geleceğini bildiği için İran'a askeri teçhizat konusunda destek vermiştir. Suriye Irak'ın maddi anlamda zarar görmesi için topraklarından geçen petrol borularını kapatmıştır. İran da sonraki süreçte Suriye'nin yaptığı desteklere karşılık yardımda bulunmuştur (Polat & Kaya, 2022, s. 11).

ABD'nin Orta Doğu'da etkinlik sağlayamadığı ülkelerin başında Suriye gelmektedir. Suriye'nin SSCB'yle Soğuk Savaş döneminde başlayan dostluk ilişkilerinden dolayı ABD ve Suriye arasında tam anlamıyla bir yakınlık veya dostluk ortamı kurulamamıştır. 1957 Krizi'nden sonra ise ilişkiler iyice gerilmiştir. Suriye İsrail'in bölgede etkin bir şekilde hareket etmesini engellemek için Hizbullah ve farklı örgütlere finansman ve silah desteğinin yanı sıra birçok terör olayına destek verdiği düşüncesiyle ABD tarafından 1979 yılında terör olaylarına yardım eden ülkeler kategorisine alınmıştır. Suriye ise ABD'nin bulunduğu bütün ithamları reddetmiştir. ABD'nin ortaya attığı bir diğer iddia da Suriye'nin bölgede kimyasal silahlara sahip olduğu ve bu konu üzerinde çalışmalar yaptığını söylemesi iki ülke arasında tansiyonun yükselmesine neden olmuştur. ABD ayrıca Suriye'nin bölgede uyuşturucu geçişine izin verdiği ve ticaretini yaptığını belirtmiştir. ABD'nin amacı Suriye'ye yapacağı müdahale öncesinde kendini uluslararası kamuoyunda haklı göstermektir (Budak, 2010, s. 24).

ABD'nin gözetimi altında Mısır ile İsrail arasında 1978 yılında imzalanan Camp David Antlaşması bölgede İsrail karşıtı devletlerin tepkisine neden olmuştur. Suriye ile Rusya bunun üzerine Ortadoğu'daki güç dengelerinin değişmesini göz önünde bulundurarak bir antlaşma imzalamışlardır. Rusya'nın amacı Suriye'ye olası bir saldırıda direkt müdahale etme hakkı kazanarak Suriye'nin bölgede güçlü görünmesini sağlama olduğundan, bölgedeki en büyük müttefikini kaybetmemek için antlaşmayı imzalamıştır (Kuduoğlu, 2018, s. 104-112).

SSCB'nin Soğuk Savaştan sonra dağılmasıyla yerine Rusya Federasyonu kurulmuştur. 1991 de yeni kurulan Rusya Federasyonu önceki yıllardan kalma ekonomik ve siyasi sorunları düzeltmek, yeniden güçlenmek için destek verdiği ülkelerden çekilme kararı almıştır. Hafız Esad, Rusya'da yaşanan durum karşısında tedirgin olmuştur çünkü ABD ve diğer batılı ülkelere karşı en büyük müttefikini kaybetmek istemiyordu. Hafız Esad, en büyük müttefikini tekrar kazanmak ve dostluk ilişkilerini pekiştirmek için harekete geçti ve 1991 yılında Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirerek tekrar olumlu bir havanın oluşmasını sağladı. Rusya Federasyonu ise SSCB döneminden kalma borçlarını ödemeyen Suriye'den vazgeçmek istemiyordu. Çünkü Suriye, Rusya için Orta Doğu'ya açılan bir kapı aynı zamanda Akdeniz'de sahip olduğu kıta sahanlığı sayesinde Rusya'ya büyük bir hareket alanı sunmaktaydı. Rusya ayrıca askeri teçhizat satışında önemli olan müşterisini kaybetmek istemiyordu (Dilek, 2017, s. 63). Kısa süreli de olsa iki ülke arasında duraklayan ilişkiler tekrar eski rayına oturmuştur.

1.5. Türkiye-Suriye İlişkilerine Etki Eden Üç Önemli Gelişme

1.5.1. Hatay Sorunu

Hatay bulunduğu stratejik konumu itibariyle Türkiye'nin Orta Doğu ile bağlantı kurmasında önemli bir geçit görevi görmektedir. Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına giren bölge Sancak veya İskenderun Sancağı olarak isimlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda kaybetmesiyle İskenderun Sancağının da hâkimiyeti sonlandı. Mondros Ateşkes Antlaşmasının 7. maddesi öne sürülerek işgal edilmiştir. İngiliz ve Fransızların çıkarları doğrultusunda bölge Suriye İtilâfnamesi ile paylaşılmıştır. Antlaşmaya göre Hatay'ın olduğu bölge 1918 yılında Fransız idaresi altına girmiştir (Atabey, 2015, s. 193-194).

Mustafa Kemal Atatürk, her ne kadar Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde olmasa da bu bölge bağıni hiçbir zaman koparmamıştır. Hatay ve Boğazlar dönemin Türk dış siyasetinin en önemli konusu olmuştur (Aydın & Cengiz, 2018, s. 656-657). Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra Hatay bölgesini içine alan toprakları geri

almak için girişimlerde bulunmuştur. TBMM hükümeti 20 Ekim 1921’de Mustafa Kemal Atatürk’ün kararıyla Fransa ile görüşmüştür. Gerçekleşen görüşme sonunda Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Ankara Antlaşması’na göre Hatay’ın toprakları Suriye ile Türkiye arasında kalacak, Fransa antlaşmaya sadık kalarak bölgeyi terk edecektir. Türkiye ile Suriye arasındaki sınır ise antlaşmayla belirlenmiştir (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr>). Antlaşmayla Misakı Millî sınırlarımızdan taviz verilmekle birlikte bölgede yaşayan Türk halkının hakları güvence altına alınmıştır.

Zamanla iki ülke arasında sınır sorunları artmaya başlayınca olaylar Milletler Cemiyetine taşınmıştır. Milletler Cemiyeti’nde 20 Ocak 1937 tarihinde yapılan görüşmelere Türkiye’yi temsilen Tevfik Rüştü Aras katılmıştır. Görüşme sonunda varılan antlaşmaya göre, Hatay tam anlamıyla bağımsız bir devlet olmayacaktır. Hatay iç işlerinde kendi yöneticilerinin hazırladığı bir anayasa ile yönetilecek, dış işlerinde ise kısıtlanmaya gidilerek Suriye’nin kontrolü altına alınacaktır. Dış işlerinin Suriye’ye bağlanmasının ileride bir tehlike oluşturmaması için BM kontrolü altında Fransa denetim sağlayacaktır. Türkiye ve Fransa arsında yapılan antlaşma ile Antakya, topraklarına olası bir saldırı veya Suriye’nin işgal girişimine karşı koruma altına alınmıştır. Mustafa Kemal Atatürk tarafından daha önce Türk yurdu olduğunu belirtmek için ifade ettiği ‘Hatay’ isminin kullanılmasına karar verilmiştir (Savcı, 2007, s. 45-50).

Milletler Cemiyeti Hatay’da, seçimlerin yapılmasına karar verildiğinde yaşanan gelişmeleri kontrol etmek ve denetlemek üzere Seçim Komitesi göndermiştir. Komiteye göre seçimlerin 1938 yılında yapılmasına karar verilmiştir. Komitenin Hatay’da yaşayan Türklerin çıkarlarına ters düşecek şekilde kararlar vermesi tepkilere neden olmuştur. Komiteden yönetmeliği tekrar düzenlemesini istemiş fakat komite buna karşılık vermemiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk güneydeki askeri bölgeleri ziyaret ederek Fransa’ya gözdağı vermek istemiştir. Başbakan Celal Bayar ise Fransa’nın güdüm altındaki Birleşmiş Milletlere karşı tavrını daha net bir şekilde göstermek için savaş hazırlığı yapmıştır. Uluslararası alanda İkinci Dünya Savaşı’na önayak olacak gelişmelerin yaşanmasından dolayı komite daha fazla karşı koyamadığı için seçim yönetmeliğinde düzenleme yapmaya karar vermiştir. Hatay’da süreç, komitenin istediği gibi gitmediği için kararlarında değişikliğe gitmiştir. Türkiye komitenin aldığı kararlardan dolayı tekrar olaylara müdahale etmek zorunda kalmıştır.

Seçim Komitesi yaşanan olaylara daha fazla karşılık veremediği için 29 Ekim 1938’de Hatay’ı terk etmek zorunda kalmış, bu nedenle de Fransa ve Suriye, Türkiye’nin takındığı tavırdan dolayı tepkilerini dile getirmişlerdir. Fransa’nın kısa süre sonra Türkiye’ye karşı takındığı tavırda değişiklik olmuştur. Avrupa’da savaş ortamının esintileri sebebiyle Türkiye’yi karşısında değil yanında bir müttefik olarak görmek istemiştir. Bu sebeplerden dolayı Türkiye ve Fransa 3 Temmuz 1938’de yapılan antlaşma ile bölgenin güvenliğini birlikte sağlayacaklarını açıklamışlardır. Türk ordusu bu antlaşma sayesinde Hatay’a girmiştir. Suriye Fransa’nın takındığı tavır karşısında bölgedeki çıkarlarının görmezden geldiğini ileri sürerek çok sert bir şekilde tepki göstermiştir (Ayrancı, 2006, s. 55).

Türkiye’nin 3 Temmuz 1938’de yapılan antlaşmayla Suriye’ye karşı eli güçlenmiştir. Fransa ile yakalanan olumlu havanın etkisiyle tekrar seçim hazırlıklarına başlanmıştır. Türkiye, Hatay’da kurulacak olan devletin personellerini kendi seçerek Suriye’ye karşı elini güçlendirmek istemiştir. Türkiye de sınırları içinde yaşayan Antakya doğumlu vatandaşları bölgeye göndermiştir. BM ve Fransa, Türkiye’nin içinde olduğu girişimlere karşı her ne kadar tepki gösterseler de daha sonra kayıtsız kalmışlardır. Türkiye, yürüttüğü başarılı diploması ağı ve Hatay’daki girişimlerinden sonra istediğini almıştır. Hatay’da seçimler başarılı bir şekilde sonuçlanmış ve meclis 2 Eylül 1938 tarihinde açılmıştır. Meclisin açılmasıyla Türkiye’nin Hatay zerindeki etkisini daha açık bir şekilde göstermesini sağlayan gelişmeler olmuştur. Vekillerin yemin ederken Türkçeyi tercih etmesi, Devlet Başkanlığı makamına Hatay’ın bağımsızlığına büyük katkısı olan Tayfur Sökmen’in, ve meclis başkanlığına da Abdülgani Türkmen’in gelmesi bu etkilerin sonucudur. Türklerin oransal olarak çoğunlukta olduğu mecliste Hatay’ın ilk hkmetini kurma yetkisi Abdurrahman Melek’e verilmiştir (Akdeniz, 2019 , s. 176-178).

Hatay Devleti yönetim şekli olarak Türkiye’nin uyguladığı Parlamenter Sistemi kullanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin bayrağını, marşını ve parasını Hatay Devlet’inin bayrağı, marşı ve parası olarak ilan etmiştir (Alptekin, 2009, s. 109). Suriye, Hatay’ın Türkiye’nin kontrolü altında tasarlanması ve başına bir Türk’n getirilmesine tepki göstermeye başlamıştır. İlerleyen süreçte Hatay’ın Türkiye ile birleşeceği ve Suriye ile bütün bağlarının koparılacağının düşüncesi tedirginlik oluşturmuştur. Suriye bu gelişmeler zerine Hatay’a farklı etnikten insanlar

göndererek, karışıklıklar çıkartarak Türkiye’yi bölgede haksız göstermek istemişse de başarılı olamamıştır.

Türkiye uyguladığı politikalar sonucunda Suriye’nin Hatay’la olan bütün bağlarının kesilmesini ve her anlamda kendine bağlı bir il gibi faaliyet göstermesini sağlamıştır. Hatay’ın ilerleyen süreçte Türkiye’ye tamamen bağlanması kaçınılmaz bir durum olarak görülmüştür. Fransa, Avrupa’nın uzun süredir gündeminde yer alan savaştan dolayı bölgeden çekilme kararı almıştır. Fransa ile Türkiye arasında 23 Haziran 1939 yılında yapılan Ankara Antlaşmasıyla Hatay Türkiye topraklarına dâhil oldu ve Fransa kısa bir süre içinde Hatay’dan çekildi. 23 Haziran 1939 yılındaki antlaşmaya göre önceden yapılan bütün antlaşmaların geçerliliği sona erdi (Turan, 2017, s. 306-307).

Türkiye’nin savaştan diplomasi ile kazandığı Hatay’a Vali olarak Şükrü Sökmensüer atanmıştır. 23 Temmuz 1939 Hatay’ın kurtuluş yılı olarak etkinliklerle kutlanmış ve yurdun çeşitli illerinde vatandaşlar kutlamalara eşlik etmiştir (Keskin, 2018, s. 587-588).

Hatay’ın Türkiye’ye katılması uluslararası kamuoyunun tepkisini çekmiştir. İtalya, Hatay’da yaşana gelişmelerin kendi sömürgelerindeki halkı cesaretlendireceği düşüncesiyle endişelenmiştir. İtalya bu gelişmeler üzerine 1920 yılında yapılan San Remo görüşmelerinde alınan kararlara uyulmadığı gerekçesiyle Fransa’ya tepki göstermiş ve Türkiye’nin Hatay’ı kendi topraklarına katmasını kabul etmediklerini duyurmuşlardır (Zor, 2019, s. 415).

1.5.2. Terör Sorunu ve Adana Mutabakatı

Latince kökenli bir kelime olan terör, ‘Titreme’ anlamına gelmektedir. Zamanla anlamı değişmiş ve günümüzde en yaygın kullanılan hali, siyasi olarak örgütlenmemiş grupların isteklerini silah yoluyla yerine getirmek için giriştiği eylemler olmuştur. Her devletin başına sorun çıkarabilecek potansiyele sahip olan terör; amacına ulaşmak için toplumdaki insanların arasında korku ve ümitsizlik oluşturarak, yaşanan gelişmelerin halkın kendi istekleri gerçekleşmeyene kadar sürecek algısını oluşturur. Böylece devlete ve kurumlara karşı güvensizlik hissinin

oluşmasını sağlayarak vatandaşların tedirginlik içinde olmalarını ve devlete baskı yapmalarını sağlar. Terör; eylemlerini bombalı saldırı, rüşvet, adam öldürme, silahlı saldırı gibi birçok yöntemle yerine getirmektedir. Terör eylemlerine hizmet edenler kendilerini asıl kurtarıcı ve benimsedikleri fikirlerin doğru olduğunu kabul eden, uzlaşmadan yoksun kişilerdir (Baharçiçek, 2000, s. 12-13). Dünyada çözülmesi imkânsız olan konuların başında terör meselesi gelmektedir. Devletler açısından bu sorun, çok büyük oranda can ve maddi kayıplara neden olsa da tam anlamıyla çözülemeyen bir sorundur.

Terör örgütü PKK, Doğu ve Güneydoğu'nun etnik köken ve milliyetçilik unsurlarından faydalanarak Türkiye topraklarını da içine alan bir Kürt devleti kurmak için silahlanan bir örgüttür. Örgütün fikirsel altyapısı Marksist-Leninist düşünceye dayanmaktadır. Örgütün oluşumu için ilk hazırlıklar ve fikirler Ankara'da başlamıştır. Abdullah Öcalan öncülüğünde 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinde kurulmuştur. Türkiye'nin en uzun süredir gündemini meşgul eden bir örgüt olmuştur. Türkiye ile çıkar çatışmasına giren ne kadar devlet varsa hepsi ile ortak bir paydada buluşmaya çalışmıştır (Akşit, 2017, s. 77-78).

PKK, ilerleyen süreçte Kürt vatandaşlara Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt Devleti kurmak için Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne savaş açtığını açıklamıştır (Eskioğlu, 2019, s. 74).

Suriye, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden PKK'ya sığınma, beslenme, eğitim ve askeri teçhizat gibi bütün ihtiyaçlarına destek vererek iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye yaşanan gelişmelerden dolayı Suriye'ye nota vermiştir. Suriye bu gelişme üzerine PKK'ya verdiği desteği artırmaya başlamıştır. Suriye'nin PKK'ya destek vermesinin üç amacı bulunmaktadır. Birinci amacı; Türkiye ile savaşacak güç potansiyeline sahip olmadığı için terör örgütüne destek vererek Türkiye'yi yıpratmaya çalışmak, böylece güçlü bir komşunun oluşmasını engellemektir. İkinci amacı; Suriye'nin su sorunu yaşamaması ve bölgedeki halkın zenginleşerek teröre olan desteğin azalmaması için GAP projesine engel olmaktır. Üçüncü amacı; ilk iki amacını gerçekleştirdikten sonra Türkiye'nin yıpranması sağlayarak geçmişte kaybettiği Hatay topraklarını tekrar geri kazanmaktır (Dursun, 2008, s. 428-429).

Abdullah Öcalan, örgütün Türkiye'deki ideolojik yapılanmasını tamamladıktan sonra örgüte daha büyük bir katılım sağlamak ve Suriye'deki Kürtlerin de desteğini almak için 1979 yılında Suriye'ye geçmiştir. Suriye'nin Abdullah Öcalan'ın geçişine izin vermesi, Türkiye ile ilişkilerinde gerilimin artmasına neden olmuştur. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen darbe sonrası terörü sonlandırmak için harekete geçilmesi üzerine PKK topyekûn bir şekilde Suriye'ye kaçmıştır. Suriye önce ASALA 'ya daha sonra da PKK'ya verdiği destek ile terör örgütlerine sığınak haline gelmiştir. Suriye'ye yerleşen PKK, Ağustos 1982 yılında yaptığı kongre ile örgütün planı hakkında bilgi vermiştir. Kongrede alınan önemli karar maddeleri; Örgütün eğitim görmesi ve kamp kuracağı yerlerin sınıra yakın tutulması, örgüte katılım sağlamak için Suriye'nin illerinde temsilciliklerin kurulmasıdır. Yapılan kongre ve alınan kararlar Suriye'nin örgüte nasıl destek verdiğini gözler önüne sermiştir. Suriye yaşananlara rağmen örgüte olan desteğini geri çekmemiştir. PKK Suriye'deki örgütlemesinden sonra 1984 yılında eylemlerde bulunmak üzere Türkiye'ye dönmüştür (Eryılmaz & Karabulut, 2016, s. 22-24).

Türkiye'nin PKK terör örgütü tarafından maruz kaldığı ilk saldırı 15 Ağustos 1984'te meydana gelmiştir. Saldırıları Kürt nüfusunun çoğunlukla yaşadığı Şemdinli ve Eruh ilçelerinde askeri birliklere yönelik meydana gelmiştir. Türkiye yönetimi ise yaşanan olayları sonlandırmak ve PKK'yı bitirmek için komşuları Suriye ve Irak'la müzakere etmek istemiştir. Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad, kardeşi tarafından iktidarını sarsan darbe girişiminden dolayı Türkiye'nin talebini olumlu karşılamıştır. 1985 yılında yakalanan olumlu havanın etkisiyle Türkiye ve Suriye arasında Güvenlik Protokolü Antlaşması yapılmıştır. Antlaşmanın amacı PKK'nın faaliyet alanının daraltmak, bölgede yalnız bırakarak eylemlerini sonlandıramaya çalışmaktır. Suriye başlangıçta protokole uygun davranırsa da ilerleyen süreçte tekrar eski tavrına geri dönerek protokolü ihlal etmiştir (Gökcan, 2018, s. 175-176).

Türkiye, uzun yıllar boyunca uğraştığı ve artık bir dış sorun haline gelen PKK'ya karşı daha sert bir şekilde karşılık verme kararı ile terör örgütü PKK'nın ilk saldırısında sonra 1990 yılında oluşturduğu Terörle Mücadele Programını başlamıştır (Pusane, 2014, s. 122).

1998 yılında başlatılan operasyon ile sınıra askeri birlikler götürüldü. Sınırdaki bulunan asker savaş pozisyonunu aldı. Bölgeyi ziyarete gelen Orgeneral Atilla Ateş Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde yaptığı açıklamayla Suriye'ye çok sert bir şekilde göz dağı vermiştir. Türkiye'nin tutumundan dolayı Suriye, Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. Abdullah Öcalan Suriye'den ayrıldıktan sonra Yunanistan, Rusya ve İtalya'da saklanmış en son olarak ise Kenya'ya kaçmıştır. 15 Şubat 1999 yılında gerçekleştirilen operasyon sonucunda Kenya'da tutuklanmıştır. Türkiye'ye getirilerek İmralı Adası'ndaki cezaevine konulmuştur. Örgüt başının Suriye'den kaçması üzerine kendini güvenli bir alana almak isteyen örgüt Irak'taki Kandil Dağı'na yerleşti (Kıraç, 2010, s. 7).

Suriye'nin Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmesi, iki ülke arasında yeni bir dönemin başlamasına vesile olmuştur. Yaşanan olumlu havanın etkisiyle 19-20 Ekim 1998 tarihlerinde Türkiye adına Dışişleri Bakanı Müsteşar Yardımcısı Uğur Ziyal, Suriye'yi temsilen Tümgeneral Adnan Badr Al Hassan'ın katılımı ile Adana Mutabakatını imzalamıştır (Eryılmaz , 2016, s. 94-95). Mutabakattaki maddeler şu şekildedir:

1. PKK hiçbir şekilde Suriye de ikamet edemeyecek, destek alamayacak ve PKK ile ilgili her türlü doküman Türkiye'ye teslim edilecek,
2. Abdullah Öcalan'ın Suriye'ye girişi yasaklanacak ve bağlantısı kesilecek, örgütün Suriye'deki yapılanmaları sonlandırılacak ve örgütün bir terör kuruluşu olduğu kabul edilecek,
3. Türkiye, Suriye'den kaynaklanan terör olaylarına karşı sınır güvenliğini tehdit edebilecek her türlü eyleme karşı tedbir alacak,
4. Terör örgütünün finansman sağlamak için Suriye'nin topraklarını kullanmasına izin ve ülke üzerinden geçişlerine izin verilmeyecek.

Adana Mutabakatı imzalandıktan sonra iki ülke arasında yeni bir dönem başlamış ve uzun bir süre sonra bölgeye istikrar ve güvenin gelmesi için önemli adımlar atılmıştır.

1.5.3. Su Sorunu

Su, hayatın devamı için en önemli kaynaklardan biridir. Yeryüzünde kısıtlı miktarda tatlı su bulunduğundan zaman ilerledikçe nüfusun artmasıyla suya verilen değer daha da artmıştır. Ülkeler arsında tatlı su kaynaklarına sahip olmak için savaşlar meydana gelmiştir. Su, ulaşımda, endüstride, tarımda kullanılan ikamesi olmayan bir kaynaktır (Maden T. E., 2012, s. 88-89).

Türkiye, topraklarında doğan ve Basra Körfezi'ne ulaşan Fırat ve Dicle Nehirlerinin tasarruf hakkını kendinde görmektedir. Türkiye, nehirlerin kullanım hakkının kendisine ait olduğu uluslararası alanda belirtmek için 'Tahsis' ifadesini kullanırken Suriye ise 'Paylaşım' kelimesini kullanmaktadır. Türkiye her alanda ifade ettiği gibi Fırat ve Dicle'nin sularını kendi topraklarından çıktığı için Uluslararası Sular olarak kabul etmemektedir. Suriye ise Fırat ve Dicle'nin Uluslararası Sular olduğunu ve kullanımın ortak olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin takındığı tavır tepkilere neden olsa da bu tavrından vazgeçmemiş ve GAP projesini başlatmıştır. Türkiye proje hakkında söylenenin aksine Suriye'de su kıtlığı oluşturmayaacağı, suyun daha verimli kullanılmasını amaçladığını açıklamıştır. Suriye, Türkiye'nin uyguladığı su politikalarından dolayı zarara uğradığını belirtmiş ve bunun için uluslararası alanda görüşmeler yaparak sorunların giderilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Erdağ, 2015, s. 37-38).

İki ülke arasında su ile ilgili gelişmeler Suriye'nin Fransız Mandası altında kaldığı dönemde başlamıştır. Türkiye-Fransa arasında 20 Ekim 1921 yılında imzalanan Ankara İtirafnamesinde suyun kullanımı ile ilgili madde bulundurulmuştur. İlgili maddede kısaca şöyle belirtilmekte: Kuveik Suyunun her iki ülke arasında adaletli bir şekilde kullanılması, Halep'e su yetmemesi durumunda masrafları Suriye yönetime ait olmak üzere Fırat Nehri'nden su alabileceği şeklindedir (Korkmaz, 2017, s. 112).

Orta Doğu'da tatlı su kaynakları yetersiz durumdadır. Türkiye'nin geliştirdiği su projeleri Suriye ve Irak ile sorun yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye'de doğan ve Suriye'ye, daha sonra da Irak'a ulaşarak Basra Körfezi'nde sonlanan Fırat ve Dicle; Lübnan'da doğan ve Hatay'a ulaşan Asi Nehri'nden gelen suların ülkeler arasında paylaşılmasında sorunlara neden olmuştur. 1960'larda ülkeler arsında suyun

kullanımının artmasıyla paylaşım konusunda sorunlar yaşanmaya başlanmış ve 1980'lere gelindiğinde bölgede sorunlar giderek artarak Türkiye, Suriye ve Irak arasında ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur (Duran H. , 2011, s. 508-509).

Türkiye ile Suriye arasında Hatay Sorunu ile başlayan bu süreç zamanla su ve terör olaylarının eklenmesi ile iki ülke arasında sorunların daha da artmasına neden olmuştur. Türkiye'nin GAP projesi ile Fırat ve Dicle Nehirleri üzerinde inşa edeceği barajlarla ilgili Suriye Yönetimi, su kaynakları azalacağı için arayış içine girmiş ve baraj yapımını engellemek için terör örgütü PKK ve diğer örgütlere destek vererek yapımını engellemek istemiştir. Türkiye ise 12 Eylül 1980 Darbesi'nden sonra Suriye'yi bu tutumundan vazgeçmesi konusunda ısrarla uyarmasına rağmen Suriye yönetimi böyle bir tavır içinde olmadığını vurgulamıştır. Türkiye ve Suriye 1987 yılında aralarındaki su ve terör sorununu gidermek için uzlaşmalar da istenilen sonuç elde edilememiştir. Uzlaşmada istenilen sonucun alınmamasının nedeni; Suriye'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu durumdan dolayı tedirgin olmasıydı. Türkiye'nin özellikle NATO üyesi olması, Ortadoğu'da İsrail ile yürütülen başarılı ilişkilerden dolayı güçlenmesi halinde ileride mücadele edemeyeceği düşüncesi içindeydi. Suriye Türkiye'yi Fırat'tan gelen sulardan yeterince kaynak sağlayamadığını öne sürerek suçlamaya çalışmıştır. Türkiye'nin İsrail ile olan yakınlaşmasını bahane ederek Türkiye'ye karşı Arap dünyasında olumsuz bir hava oluşturmaya çalışmıştır. Bu sebepler iki ülke arasında ilişkilerin tekrar gerilmesine neden olmuştur (Demir Ş. , 2011, s. 708).

Türkiye, Orta Doğu'da suyun kullanımı ile ilgili oluşan sorundan dolayı yaşanan tartışmalara açıklık getirmek için 3 aşamalı planını açıklamıştır. Üç aşamalı plan iki çözüm sunmaktadır. İlki; Fırat ve Dicle'yi birleştirerek doğal bir nehir haline getirmek böylece sudan elde edilen verimi artırmaktır. Oluşturulan doğal nehre de Şattül Arap adı verilecektir. İkinci ise üç ülke arasındaki sorunları ortaklaşa karar vererek çözmektir. Böylelikle su sorunundan dolayı oluşan güvensizlik ortamı ortadan kalkacaktır. Türkiye'nin, sorunların çözümü için gösterdiği çabalara rağmen Suriye ve Irak olumsuz davranışlar içinde bulunarak planların uygulanmasını engellemiştir (Kırkıcı, 2014, s. 105-107).

Türkiye su sorunundan dolayı oluşan olumsuz etkileri gidermek için daha sonra tekrar harekete geçmiştir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, 1987 yılında su sorununu giderecek olan Barış Suyu Projesi'ni öne sürmüştür. Projeye göre Seyhan ve Ceyhan suları boru hatları sayesinde Orta Doğu ülkelerine aktarılacaktır. Özal, proje sayesinde su sorununun yanı sıra diğer sorunların da çözümüne yardımcı olacağını düşünüyordu. Ortadoğu'daki İsrail ve Arap ülkeleri arasında yaşanan mücadeleden dolayı proje rafa kalktı (Osman , 2009, s. 99-102).

Türkiye su soruna neden olan sebepleri çözmek için attığı adımların bir türlü karşılığını bulamamıştır. 1998 yılından sonra iki ülke arasında ilişkilerin olumlu bir şekilde ilerlemesinden dolayı taraflar, uzun süre su konusuna değinmemiştir. 2011 yılında ise başlayan Arap Baharı ile bölgede çok daha büyük bir olayın yaşanması sebebiyle su soruna değinilmemiştir (Benek, 2016, s. 184).

1.6. Beşar Esad Dönemi

Suriye'yi 30 yıl boyunca demir yumrukla yöneten Hafız Esad 10 Haziran Cumartesi 2000'de mevkidaşı Lübnan Devlet Başkanı ile yaptığı telefon görüşmesi esnasında hastalığının nüksetmesiyle kalp krizi geçirerek öldü. 1946 yılında bağımsızlığını kazanan Suriye'de en uzun süre iktidarda kalan Hafız Esad'ın ölümü bütün dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Hafız Esad 1983 yılında kalbinden rahatsızlanarak tedavi görmeye başlamış, kendi yerine ise en büyük oğlu Basil'i getirmek istemiş fakat Basil 'in 1994 yılında yaşamış olduğu kaza sonucu ölmesiyle gözler Londra'da eğitim gören küçük oğlu Beşar Esad'a çevrilmiştir. Hafız Esad kendinden sonra gelecek veliahttı Beşar'ı yetiştirmek için Londra'daki eğitimini yarım bıraktıracak Suriye'ye çağırdı. Beşar Esad askeriye girdi ve hızlıca rütbeleri yükseltildi. Hafız Esad, oğluna karşı çıkanları askeriyeden tasfiye edip Beşar'a kendi ekibini kurma konusunda yardımcı oldu. Aynı şekilde devlet yönetiminde Beşar'a karşı olan herkesi yolsuzluk ve rüşvet adı altında tasfiye etmeye başladı. Bunlar arasında en çok dikkat çeken isim ise Meclis Başkanı Mahmut Zubi olmuştur. Hafız Esad her ne kadar dikkat çekememek için bu işleri gizliden yürütse de artık herkes Beşar Esad'ın gelecekte devlet başkanı olacağını öngörmüştür (Zisser, s. 188-119).

Bütün şartları tamamlanan Beşar Esad, 10 Temmuz'da yapılan referandumda geçerli oyların %97'sini alarak seçimi kazanmıştır. Hafız Esad'ın devrettiği sistemde yönetimin şekillenmesinde küçük bir azınlık söz sahibiydi. Beşar Esad yönetim üzerinde tam anlamıyla bir hâkimiyet kuramadığı ve tecrübe sahibi olmadığı için babasının kurduğu düzeni bozmak istemiyordu. Göreve başladığı dönemde geçmişten gelen politikaları uygulamaya devam etti (Ataman, 2012). Beşar Esad böylece muhaliflerin itibarsızlaştırma ve yönetimden indirme çabalarını etkisiz hale getirmiştir. Beşar Esad babasının aksine Avrupa'da eğitim almış ve dünyada yaşanan gelişmelerden haberdar olan liberal ve özgürlükçü bir düşünce yapısına sahiptir. Dünyada yaşanan gelişmelere daha açık bir kişilik olması sebebiyle Suriye'nin yaşadığı sorunları nasıl çözeceği konusunda fikir sahibiydi. Özellikle Soğuk Savaş döneminden beri yürütülen dışa kapalı tutumu kırmak ve ülkesinin uluslararası alanda hak ettiği değeri almasını sağlamak istiyordu. Beşar Esad yaptığı açıklamalarla ülkesinde yaşanan bütün sorunları nasıl çözeceği konusunda halka sinyaller veriyordu. Beşar Esad'ın söylemleri Suriye halkının geleceğe yönelik sevinç duymasını sağlıyordu. Beşar Esad'ın söylemlerinde ne kadar ciddi olduğunun bir diğer göstergesi ise Arap Zirvesi esansında söz hakkı alarak yaptığı konuşmada ülkelerin artık insan haklarına karşı daha duyarlı olması gerektiğini, devletlerin hukukun üstünlüğünü kabul etmesini, ülkeler arasındaki sorunların müzakere edilerek sağlanması gerektiğini ifade etmiştir. Beşar Esad'ın söylemleri her kesimden insan tarafından olumlu bir şekilde karşılanmıştır. Arap coğrafyasındaki halk tarafından Suriye'de yaşanan olumlu havayı ifade etmek için 'Şam Baharı' tabiri kullanılmıştır (Öncel & Akar, 2015, s. 72-73).

1.7. Türkiye-Suriye İlişkileri (2000-2010)

Türkiye'nin güneyde en çok sorun yaşadığı komşusu Suriye ile olan ilişkisi, Fransız Mandası döneminde başlamış, Su ve Hatay Sorunu gerilimin artmasına neden olmuştur. İki ülke arasında GAP projesinin başlamasıyla sorunlar devam etmiştir. Suriye, 1998 yılında örgüt liderinin ülkesinde daha fazla kalmasına izin vermeyerek sınır dışı etmesinin ardından Adana Protokolü'nün imzalanması bölgede olumlu bir hava oluşturmıştır. Hafız Esad 10 Haziran 2000 tarihinde vefat etmiştir. Türkiye

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in cenazeye katılması Suriye'de memnuniyetle karşılanmış, iki ülkenin ilişkileri için önemli bir adım olarak görülmüştür. Türkiye'de 2002 tarihinde iktidarda değişim meydana gelmiş ve. Recep Tayip Erdoğan liderliğindeki AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) iktidara gelmiştir. Türkiye, politika değişikliğine giderek Suriye ilişkilerinde yeni bir dönem başlatmıştır. Ak Parti iktidarda olduğu dönemde dış politikadaki sorunları çözmek için 'Komşularla Sıfır Sorun Politikasını' kullanmıştır. Politikaların başarılı bir şekilde uygulanmasıyla Suriye-Türkiye arasında ekonomik ve sosyal faaliyetler giderek artmış sorunların çözümde önemli mesafe kat edilmiştir (Salık, 2011, s. 24).

Beşar Esad babasının aksine Türkiye ile olan ilişkilerinde yeni bir dönem başlatma kararlılığındaydı. Beşar Esad bunun için ilk adımı atarak 2004'te Türkiye ziyaretini gerçekleştirdi. Beşar Esad, 57 yıl sonra devlet başkanlığı düzeyinde gerçekleştirdiği ziyaret ile tarihe geçti. Devlet Başkanlığı seviyesinde gerçekleşen bu ziyaret Suriye'nin Türkiye ile olan ilişkilerine verdiği önemi göstermekteydi. Üç gün süren görüşmelerde ikili ilişkileri güçlendirecek önemli gelişmeler yaşanmıştır. İki ülkenin ticaret ve tarım değerini artırarak bölgeye yeni bir soluk getirecek antlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ve Suriye arasındaki yakınlaşma Orta Doğu'da büyük bir etki meydana getirmiştir. BM Suriye'nin devam eden Lübnan'ı işgal etme girişimine ambargo uygulayarak sonlandırmak istemiştir. Başbakan Recep Tayip Erdoğan önceden planladığı ziyareti iki ülkenin ilişkilerinin bozulmaması için ambargo ve uluslararası tepkileri göze alarak Aralık 2004 tarihinde gerçekleştirmiştir. İki ülke arasında gerçekleşen ziyaret sonucunda Serbest Ticaret Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmayla ekonomik ve sosyal ilişkiler daha da geliştirilmiş, iki ülke arasında vatandaşların daha rahat bir şekilde ticaret yapması için geçişlerde vize kolaylığı getirilmiştir. Vize kolaylığı, kaçakçılık faaliyetlerinin sonlanmasına neden olmuş bundan dolayı sınırda bulunan mayınların imha edilmesine karar verilmiştir (Kökçam, 2018, s. 294-295).

Türkiye ve Suriye'nin ekonomik temeller üzerine inşa ettiği ilişkilerden dolayı yakalanan olumlu havaya 2005 yılında etki edecek gelişmeler yaşandı. Suriye ile fikir uyuşmazlığı yaşayan Lübnan Devleti Başkanı Hariri'nin suikast sonucu ölmesi üzerine gözler Suriye'ye çevrilmiştir. Suriye ise tüm suçlamalara rağmen yaşanan olayla ilgisi olmadığını sert bir şekilde ifade etmiştir. Türkiye bu süreçte tüm suçlamalara rağmen

Suriye'nin yanında olduğunu açıklamıştır (Sınır, 2019, s. 24).Türkiye'nin bu süreçte Suriye'ye verdiği destek, ilişkilerin 2000'lerden önceye nazaran artık güven ortamının oluştuğunu göstermektedir.

Türkiye, dış politikada uyguladığı Komşularıyla Sıfır Sorun Politikası ile Orta Doğu'da uzun zamandır gündemi meşgul eden İsrail-Suriye arasındaki gerilimi sonlandırmak için arabuluculuk yapmaya karar vermiştir. Türkiye'nin bölgede olumlu bir hava yakalamak için attığı adıma rağmen İsrail işgalci tavrını göstererek Filistin'e saldırıda bulunmuştur. Başbakan Erdoğan, İsrail'e, tutumundan dolayı sert bir tepki göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, özellikle 2009 yılında İsviçre'nin Davos kentinde düzenlenen Davos Zirvesi'nde Filistin'e yaptığı saldırılar ve Orta Doğu'daki barış ortamını bozmaya yönelik faaliyetlerinden dolayı İsrail Cumhurbaşkanı Peres'e sert bir şekilde tavrını göstermiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın İsrail Devlet Başkanı'nın söylemlerine 'One Minute' şeklinde cevap verip salonu terk etmesi dünyada büyük yankı uyandırmıştır. Yaşanan olaydan sonra Türkiye- İsrail ilişkileri uzun bir süre çıkmaza girmiştir (Ekşi, 2018, s. 81).

Türkiye ve Suriye arasında yapılan ticaret antlaşmaları ve olumlu şekilde devam eden ikili görüşmelerden sonra ilişkiler iyi yönde ivme kazanmıştır. Türkiye ve Suriye, iyiye giden ekonomik ve sosyal iş birliklerini askeri alanda da sağlamak istemiştir. İki ülke bu sebeple 27 Nisan 2009 yılında İsrail'i rahatsız edecek bir askeri tatbikat düzenledi. Orta Doğu'da uzun süre mücadele içinde olan Türkiye ve Suriye'nin güç gösterisi büyük yankı uyandırmıştır. İki ülke arasında 16 Eylül 2009 yılında yapılan görüşmede vizesiz geçiş sağlayacak olan 'Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Konseyi Anlaşması' imzalanmıştır. Görüşmede aynı adla bir de konsey kurulmasına karar verilmiştir. Geçekleşen görüşme sayesinde ilişkilerin çok daha ileri bir seviyeye taşınması sağlanmıştır. Kurulan konsey kısa süre içinde faaliyete geçmiştir. İlk toplantısı 13 Ekim 2009'da Halep ve Gaziantep'in ev sahipliğinde bakanların katılımıyla gerçekleşmiştir. İkinci toplantı ise sadece Suriye'nin ev sahipliğinde Lazkiye'de gerçekleşmiştir. Türkiye ve Suriye arasında yapılan iş birlikleri ABD'nin dikkatini çekmiştir. Obama Ortadoğu'da istediği politikaları, müttefiki olan Türkiye'nin güçlü ilişkilerini kullanarak Suriye ile İran arasında ihtilaf çıkartarak Ortadoğu'da daha etkin hale gelmek istemiştir (Torun, 2012, s. 64-65).

2. ARAP BAHARI

2.1. Arap Baharı ve Tanımı

Arap; genel olarak Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşayan halka verilen isimdir. Arap halkının yaşadığı coğrafya önemli tarım arazileri, su yolları ve enerji kaynaklarına sahiptir. Bu coğrafya, sanayi devrimiyle birlikte sömürgeci güçler için önemli bir cazibe merkezi olmuştur. Arap coğrafyasında İkinci Dünya Savaşı öncesinde Fransa ve İngiltere, savaş sonrasında ise ABD ve Rusya bölgede ham madde ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak istemiştir. Sömürgeci devletler bölgede menfaatleri için askeri ve siyasi darbeler gerçekleştirmiştir. Darbelerden sonra kendilerine yakın olan aileleri ülkenin yönetimine getirerek daha kolay bir şekilde yönetme imkânı elde etmişlerdir. Arap halkının sömürgeci ülkelerin getirdikleri sistemden dolayı ülkelerindeki zenginlikten faydalanmaları engellenmiştir. Arap halkının uyanışını engellemek için ise hem 'Baas ve Nasırcılık' gibi ideolojilerle fikirselsel olarak, hem de 'Sünni ve Şii' gibi mezhepleri kullanarak insanları inanç yönünden ayırmak istemişlerdir. Sömürgeci ülkeler bu materyalleri kullanarak çıkardıkları kargaşa ile daha rahat hareket etme imkânı yakalamışlardır (Özdem, 2016, s. 3-31).

Takvimler 18 Aralık 2010'nu gösterdiğinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika topraklarını kapsayan geniş coğrafyada halkın mevcut otoriter yönetime karşı protestolar ve mitingler şeklinde tepki göstermesiyle başlayan olaylara verilen genel ifadeye 'Arap Baharı' denir (Şahin & Şahin, 2010, s. 172-173).

Arap Baharı 23 yıl önce Zeynel Abidin Bin Ali yönetimindeki Tunus'ta başlamıştır. Tunus'un Sidi Bu Zeyd şehrinde üniversite mezunu olan 26 yaşındaki Muhammed Buazizi, tezgâhına el konulması ve polis tarafından kötü muameleye maruz kalması sonucunda valilik binasını önünde kendini yakarak intihar girişiminde bulunmuştur (Aras, 2019, s. 32-33). Halkın içinde bulunduğu kötü şartlar ve Kasım 2010 tarihinde yayımlanan Wikileaks Belgelerinde liderlerin servetlerine ve yaşamlarına dair bilgilerin ortaya çıkması ise ayaklanmalara destekleyici faktör olmuştur.

Arap Baharı kavramı kullanılmadan önce Tunus'ta yaşanan olaylara 'Yasemin Devrimi' ismi verilmiştir. Bunu sebebi ise olayların sadece Tunus'a özgü kalacağı ve Arap coğrafyasındaki diğer ülkeleri etkilemeyeceği düşüncesidir (Alp, 2012, s. 24-25).

Tunuslu blog yazarları polislerin göstericilere ateş etmesi yerine onları koruması gerektiğini, göstericilerin ise olayların önüne geçmek için 'Polislerin Eylemlerine Karşılık Yasemin Verelim' sözü, yaşanan olayları 'Yasemin Çiçeği' ile özdeşleşmiş ve Tunus halkının hareketini temsil eden bir söylem olarak tarihteki yerini almıştır (Duman D. D., 2020, s. 313-315).

Tunus'ta yaşanan olayların çok hızlı bir şekilde büyümesi özellikle sosyal medyanın etkisiyle 'Domino Etkisi' göstererek Mısır ve Libya'ya sıçramasına neden olmuştur. İlerleyen süreçte bütün Arap coğrafyasında hızlı bir şekilde yayılmıştır (İkiz, 2015, s. 62).

Halk hareketi, başlangıçta Arap Devrimi, Arap İsyanları, Arap Kalkışması olarak farklı şekilde isimlendirilmeye çalışılsa da Arap coğrafyası üzerine çalışma yapan araştırmacı siyaset bilimci Marc Lynch tarafından Foreign Policy Dergisi'nde ilk kez 'Arap Baharı' kavramı kullanılmıştır (Sayın, 2019). Marc Lynch 'Bahar' kelimesinin kullanılmasındaki amaç ise yeni bir dönemi işaret etmesi, umut verici olmasından dolayıdır. Arap Baharı olarak adlandırılmasında 5 Ocak 1968 Çekoslovakya'da başlayan liberalleşme hareketlerinde kullanılan 'Prag Baharı' kavramından da esinlenilmiştir (Solmaz, 2013, s. 41-42).

Arap coğrafyası açısından bakıldığında halk ayaklanmaları Arap halkı için ilk değildir. Arap coğrafyasındaki ilk büyük ayaklanma, Arap halkının Osmanlı imparatorluğunun dağılma sürecini fırsat bilerek bağımsızlıklarını ilan etmek için başlattıkları isyandır. İkinci ayaklanma ise Arap coğrafyasında Arap milliyetçiliğini uyandırmak amacıyla Mısır'da krallığa son veren Cemal Abdülnasır'ın öncülüğünü yaptığı hareket, Suriye'de Hafız Esad öncülüğündeki Baas Partisi'nin yaptığı darbe, Tunus'ta Cumhuriyet'inin kurucusu ve ilk Devlet Başkanı Habib Burgiba'nın yapmış olduğu harekettir. Üçüncüsü ise kitleler arasında hızlı bir şekilde yayılan kanlı bir şekilde devam eden Arap Baharıdır (Karakoç, 2017, s. 38-39).

Arap Baharının oluşturduğu ortam, ülkelerin yönetiminde güvenlik yönünden zafiyet ve yıpranmalara neden olmuştur. Terör rgtleri (IşID, PYD, El-Kaide) bu durumu fırsat bilerek yeni yapılanmaların oluşmasına ortam hazırlamıştır. Örgütlerin bu süreç içeresinde kendilerine muhalif olanları öldürmeleri ve tehdit etmeleri glerin oluşmasına neden olmuştur (Bozan , 2016, s. 10-15).

Arap halkının meydanlara çıkararak protestolar yaparak başlattıkları demokratik yönetim oluşturma hareketinden geriye, istedikleri devrim yerine ülkelerinde i çatışma, yoksulluk, g, terör gibi birçok sorun kalmıştır. Yaşanan süreç halen Arap halkına kargaşa ortamını yaşatmaktadır. Kargaşa ortamından dolayı istikrardan oldukça uzaklaşan Arap coğrafyası batılı devletler ve terör örgütleri için bir çıkar ortamına dönüşmüş ve beklenen bahar hiçbir zaman gelememiştir.

2.2. Arap Baharının Nedenleri

2.2.1. Tarihsel Nedenleri

Ortadoğu'ya tarihsel açıdan bakıldığında büyük uygarlıklara ev sahipliği yapan ve üç büyük dinin ortaya çıktığı coğrafyadır. Kuzey Afrika'da ve Arap coğrafyasında bugün var olan devletler, tarihsel olarak bakıldığında Birinci Dünya Savaşı'nı kaybeden Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti bittikten sonra Avrupa lkeleriyle yaptıkları gizli antlaşmalarla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bağımsızlıklarını savaşla, zaferle değil Avrupalı devletlerin desteği ile yaptıkları gizli antlaşmalarla kazanmaları, birçok konuda taviz vermelerine neden olmuştur. Bundan dolayı hiçbir zaman tam anlamıyla bağımsız bir ülke olamamışlardır (Taşpınar, 2019, s. 75).

2.2.2. Siyasi Nedenleri

Ortadoğu'daki krallıkların yıkılmasından sonra yeni kurulan yönetimler geçmişten gelen zihniyetin devamı olarak baskıcı otoriter bir şekilde ülkelerinin yönetmiştir. Liderler de halkın yeniliklere kapalı bir şekilde yaşamasını istemişlerdir. lkelerinde yapılması gereken reformları sadece kendi otoritelerine zarar vermeyecek şekilde ayarlamışlardır. lkelerinde yenilik isteyen vatandaşların taleplerine karşılık

onları ÷lkede hain veya dış g÷çlerin ajanı olarak göstermişlerdir. Kendilerini ise vatandaşların gözünde kutsallaştırmaya çalışmışlardır. Arap coğrafyasında ÷lkelerin bağımsızlıklarını ilan etmesinden bu yana yönetimlerini dış desteklerle, darbelerle gelen kişilerin demokrasinin doğasına aykırı bir şekilde davranarak, halkın gerçek iradesini yansıtmayan seçimlerle kendilerini meşrulaştırmışlardır. Böylece ÷lke yönetimde çok uzun süre kalmayı sağlayarak kendileri ve aileleri için bir vesayet sistemi oluşturmuşlardı.

Arap coğrafyasında yaşayan vatandaşların siyasi haklarının yok denecek kadar az olması, liderlerin söylemleri ile uyguladıkları politikaların çok farklı olması, muhalefetin oluşmasına engeller getirilmesi, basına sansür uygulanması, devlet yönetiminin kurumsal değil patronaj olması baskıcı rejimlerinin gücünü artırmaktadır. Bu yapılanmalardan dolayı demokrasinden uzaklaşan Arap ÷lkelerinde bürokraside yozlaşma, pop÷lizm ve nepotizm, rüşvetin yaygınlaşmasına neden olmuştur.

2.2.3. Ekonomik Nedenleri

Arap ÷lkelerinde tarihsel ve siyasi çekişmelerden dolayı yönetimler ekonomik alanda zayıf kalmıştır. Arap liderlerinin çoğu ÷lkelerinin genç işçi potansiyelini, zengin hidrokarbon temelli enerji kaynaklarını ve jeopolitik konumlarını kendi menfaatleri için hazırladıkları ekonomik politikalarda kullanmışlardır. Böylece halkın fakirleşmesi, yüksek oranda işsizlik, yüksek fiyat artışları yüksek enflasyona neden olurken liderler ve destekçileri ise zenginleşmiştir. (Öz, 2019, s. 16).

Arap Baharının ekonomik nedenleri üç şekilde ifade edilebilir; Birincisi devlet üstüne düşen görevi yerine getirmediği için adil bir gelir dağılımının sağlanmamasıdır. İkinci büyük faktör ise devletin özel sektöre dayalı bir yapı oluşturmaması ve uluslararası piyasalara bağlanılmasına destek vermemesi, sektörün devletin tekelinde olması ve kendi çıkarları için kullanmalarıdır. Üçüncü büyük faktör ise Orta Kuzey Afrika ÷lkeleri arasındaki ticaret ve faktör geçişlerine devletler tarafından engeller getirilmesidir (Ansarian, 2020, s. 44-46).

Hızlı nüfus artışı, eğitilmiş genç nüfusun iş bulamaması, özellikle çalışan personel arasında cinsiyet ayrımına gidilmesi, yüksek vergiler, GSYH'nin çok düşük seviyede olması, gıda sıkıntısı, tam bir dengede olamayan petrol fiyatlarındaki sürekli artış ve azalış gibi birçok faktör, halkın var olan kötü yaşam koşullarının daha da kötüye gitmesine neden olmuştur. Arap halkı sorunlarını çözecek yol bulmadığı için Avrupa ülkelerine kaçak bir şekilde göç ederek çözüm aramıştır. Halkın içinde biriktirdiği öfke Muhammed Buazizi'nin intihar girişimi ile açığa çıkmış ve halk hareketinin başlamasına neden olmuştur.

2.2.4. Teknolojik (Sosyal Medya) Nedenleri

Son 20 yıl içinde hızlı bir gelişim gösteren bilişim ve teknolojiye gelişmeler ülkeler arasında var olan sınır problemini ortadan kaldırarak her yaştan ve kesimden insanın dünyanın bir ucundan diğer ucuna çok hızlı bir şekilde etkileşimde bulunmasını sağlamaktadır. Arap coğrafyasında basın ve yayın organları, devletin tekelinde bulunduğu için uyguladıkları sansür sayesinde halkın düşüncelerini ifade etmesini engellemektedir. Halk, sansür nedeniyle basın ve yayın organlarında bulmadığı özgürlüğü sosyal medyada bulmuştur. Sosyal medya sayesinde düşüncelerini ve görüşlerini özgürce belirtme imkânı elde etmiştir (Babacan, Haşlak, & Hira, s. 77-78). Kısaca Arap Baharının ekonomik, siyasi, tarihsel ve teknolojik nedenleri vardır. Kimi kesimlerce Arap Baharının nedenleri arasında teknoloji sayılmamaktadır. Teknoloji, Arap Baharının kitleler arasında hızlı bir şekilde kamuoyuna duyurulmasına yardımcı olan araç olarak görülür.

Arap Baharının da sosyal medya üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar çoktur; çünkü kitleleri, bir araya getirerek organize olmalarını, meydanları doldurmalarını ve protestoları başlatmalarını sağlamıştır. Sosyal medyanın gösterdiği etki sayesinde Arap Baharının adlandırılma sürecinde bazı kesimler 'Sosyal Medya Devrimi' 'Facebook Devrimi' veya 'Twitter Devrimi' gibi söylemlerde bulunmuştur (Toprak, 2014, s. 247-248).

Kısaca Arap Bahar'ının yaşandığı ülkeler hakkında genel bir değerlendirme yapmak gerekirse şu şekilde bir sıralama yapılabilir (Deniz, 2013, s. 68-72):

1. Osmanlı Devleti'nin şemsiyesi altında uzun yıllar boyunca huzurlu ve güvenli bir şekilde yaşamışlardır. Osmanlı Devlet'i dağıldıktan sonra Avrupa devletlerinin sömürgesi altına girmişlerdir,
2. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayan Soğuk Savaş döneminde Arap ülkelerinin kaynakları için çıkar savaşları çıkmıştır,
3. Demokrasi tam anlamıyla sağlam temeller üzerine kurulmadığı için bölge dış devletlerin çıkarları çerçevesinde darbeler ile şekillenmiştir. Böylece baskı rejimlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır,
4. Arap ülkeleri etnik ve mezhepsel çatışmalarla ayırılmaya çalışılmıştır.
5. Petrol, doğalgaz ve stratejik konumları bölgeyi her zaman cazip bir hale getirmiş, dış müdahalelere maruz kalmalarına neden olmuştur,
6. Bölgede geri kalmışlığın en belirgin özellikleri: adalet, sağlık, güvenliğin dünya standartlarının altında olması, uyuşturucu ve kaçakçılığın çok yaygınlaşmasıdır.

Arap ülkeleri bu tür sorunlarla hiçbir zaman tam anlamıyla baş edememiştir.

2.3. Arap Baharının Etkilediği Ülkeler

Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen halk hareketi sonucunda yaşanan olaylar, şiddetine göre ikiye ayrılmaktadır:

Büyük çaplı olayların meydana geldiği ülkeler: Tunus, Mısır, Suriye, Libya, Yemen, Bahreyn.

Arap Baharının sakin geçtiği ülkeler: Fas, Cezayir, İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, Lübnan, Sudan, Umman ve Ürdün.

2.3.1. Tunus

Tunus, Kuzey Afrika'nın Akdeniz'e kıyısı olan yüz ölçümü en küçük ülkesidir. Konumu itibariye birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Jeopolitik konumu ve yer altı kaynakları sebebiyle sürekli savaflara maruz kalmıştır. Nüfusunun %99'u Müslümandır. Tunus Arapların, Türklerin, Berberilerin ve Endülüslülerin hâkimiyeti altında kalmıştır (İNSAMER, 2022). Tunus halkı uzun yıllar Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altında huzurlu bir şekilde yaşamıştır. Osmanlı Devleti, Rusya ile yaptığı yıpratıcı savaş sonucunda güç kaybetmiştir. Fransa bu durumu fırsat bilerek sömürge topraklarındaki sınırlarını bahane ederek 1881 yılında Osmanlı hâkimiyeti altındaki Tunus'u Borda Antlaşması ile kendi hâkimiyetine almıştır. Tunus 1956 yılına kadar Fransa sömürgesinde kalmıştır. Habib Burgiba liderliğindeki Tunus, Fransa ile yapılan görüşmeler sonucunda 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Habib Burgiba, bu başarısından sonra Tunus'ta ulusal kahraman ilan edilmiştir (Çapar, 2020, s. 23-26).

Tunus'un ilk Cumhurbaşkanı olan Habib Burgiba, 1987 yılında yapılan sivil darbeye kadar Neo Düstur Partisi yönetiminde ülkeyi tek adam ve tek parti şeklinde yönetmiştir. Habib Burgiba'nın son dönemlerinde ekonomik, siyasi ve toplumsal krizler meydana gelmiştir. Özellikle Neo-Liberal Kapitalizme geçilmesiyle devletin piyasalardan çekilmesinden dolayı çiftçi, tüccar ve özel sektör zarara uğramıştır. Habib Burgiba 1984 yılında yaşanan 'Ekmek Krizi' sonrasında ülkede hâkimiyetini kaybetme noktasına gelmiştir. Eski İçişleri Bakanı ve Başbakanı Zeynel Bin Abidin'in baskısı sonucunda Habib Burgiba sağlık sorunlarını gerekçe göstererek görevini bırakmıştır (Ayhan, 2012, s. 60-63).

Habib Burgiba'dan sonra ülke yönetimine gelen Zeynel Bin Abidin, Tunus'ta halkın desteğini almak için siyasi partileri ve sivil toplum kuruluşları üzerindeki yasakları ve sınırlamaları kaldırmıştır. Serbest ve adil bir seçim ortamı oluşturarak daha demokratik adımların atılmasına, yeni partilerin kurulmasına olanak sağlayacağını ve laikçi uygulamalardan vazgeçeceğini ifade etmiştir (Açıl, 2017, s. 179-180). Tunus'ta başlangıçta demokratik bir ortam olmuşsa da daha sonra ülke

yönetiminde tamamen söz sahibi olan Zeynel Bin Abidin'in söylemleri ve icraatları farklı olmuş ve tekrar despotik ortam oluşmuştur.

Tunus'un ikinci Cumhurbaşkanı olan Zeynel Bin Abidin öncelikle, Tunus'ta başlayan ayaklanmalara karşı olağanüstü hâl ilan ederek olayların büyümesini ve bütün ülkeye yayılmasını engellemek istemiştir. Yaşanan olayların önüne geçmek için yeni istihdam olanakları sunacağını ve 2014'te yönetimi bırakacağını söylemesine rağmen olayların önüne geçememiştir. İçişleri bakanlığı tarafından 14 Ocak'ta getirilen sokağa çıkma yasağı halkın tepkisini çekmiştir. Halk bakanlığın önünde toplanarak protestolara başlamıştır. Silahlı Kuvvetler, muhalifleri durdurmak için müdahalede bulunması 30 vatandaşın ölümüne sebep olmuştur. Polis ve askerin müdahalelerine rağmen olaylar kontrol edilemeyecek kadar büyümüştür. Zeynel Bin Abidin, Tunus ordusunun yaptığı baskılar sonucunda demokratikleşme sözü vererek ülkesinin terk etti. 14 Ocak 2011 yılına kadar ülke yönetimini elinde tutan Zeynel Bin Abidin Suudi Arabistan'a sığınmıştır (Açıl, 2017, s. 175-177).

Tunus'un küçük bir şehri olan Sidi Bu Zeyd'de üniversite mezunu olan seyyar satıcı Muhammed Buazizi, yerel yetkililerden satış yapma izni alamadığı için polis tarafından tezgâhına el konularak kötü muameleye maruz kalmıştır. Yaşananlara daha fazla tahammül edemeyip 17 Aralık 2011 tarihinde valilik binası önünde intihar girişiminde bulunmasıyla protesto ve eylemler başlamıştır. Tunus'ta yaşanan olaylar başlangıçta 'Yasemin Devrimi' olarak adlandırılmış sonraki süreçte olayların Arap coğrafyasına ve Orta Kuzey Afrika'ya yayılmasıyla daha kapsayıcı bir ad olarak 'Arap Baharı' adlandırılması yapılmıştır. Tunus halkının yaşamış olduğu hayat pahalılığı, işsizlik, ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarla baş çıkamaz hale gelmesinin oluşturduğu bıkkınlık, Muhammed Buazizi'nin intihar girişimiyle ortaya çıkmıştır. Olaylar Tunus'un sınırlarını aşarak, sırasıyla Mısır, Libya ve Suriye'ye sıçramış, Kuzey Afrika ve Arap ülkelerinin etkisi altına alarak halkın içinde yıllardır biriktirmiş olduğu öfkenin dışarı çıkmasına neden olmuştur (Hacıoğlu & Saylan, 2014, s. 57-58).

Tunus'ta Arap Baharı sürecinden sonra yönetsel bir boşluk olmamış, Muhammed Gannuşi göreve gelmiştir. Muhammed Gannuşi'nin Zeynel Bin Abidin ile olan bağlantılarından dolayı tepkiler artmasıyla istifa etmiştir. Muhammed Gannuşi'nin yerine göreve Beji Said gelmiş ve ülkesini 23 Ekim 2011'de yapılan

seçimlere götürmüştür. Ülkede 145 partinin katılımıyla her kesimden insanların görüşlerini ifade eden bir seçim gerçekleşmiştir. Seçimde zaferle ayrılan El Nahda Partisi geçerli oyların %37' sini almıştır. Seçim sonunda Hammdi Cibali Başbakan olmuştur. Tunus diğerk ülkelere kıyasla bir geçiş süreci içerisinde bütün kesimlerin desteğini alarak oluşturduğu Anayasa'sını kabul ederek demokratik bir ortamın oluştmasına olanak sağlamıştır (Güvenç, 2021, s. 358-359).

Sonuç olarak Tunus, Arap Baharının başladığı ilk ülke olarak süreci hızlı bir şekilde yaşamıştır. Baskıcı rejimi kaldırarak demokratik ortama geçmesine rağmen vesayetçi kurumlar tamamen kaldırılmamış ve gerekli reformlar tam anlamıyla uygulanmadığı için önemli dönüşümler gerçekleşmemiştir. Katılımcı demokrasi, ülkenin en önemli sorunu olan işsizlik ve enflasyona tam anlamıyla bir czm getirememiştir.

2.3.2. Mısır

Mısır, tarihte ilk medeniyetlere ev sahipliği yapan, bilimin gelişmesine büyük katkılar sağlayan sadece Arap coğrafyası için değil aynı zamanda tüm dünya için ck önemli değere sahip olan bir ülkedir. Mısır; coğrafi konumu, siyasi ve askeri kararlarından dolayı Arap lkelerinin lideri konumunda görülmüştür. Mısır'da 1952 yılında gerçekleşen Hr Subaylar Darbesi'nden sonra 1953 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir. Mısır'da askeri glerin sınırları keskin bir biçimde belirlenmediği için ülke yönetimi devamlı askeri vesayetin etkisi altında kalmıştır (Bayraktar . , 2020, s. 610).

1981 Yılında Mısır'ın bağımsızlığının kutlandığı törende Cumhurbaşkanı Muhammed Enver Sedat, İsrail ile imzalanan Camp David Antlaşması'ndan dolayı suikaste uğramıştır. Mısır'ın nc Cumhurbaşkanı'nın öldürülmesi, dönemin en etkili grubu olan Müslüman Kardeşlerin tepkisine neden olmuştur. İslam Cihan rgt'nün yesi olan asker bir subay suikastı üstlenmiştir. Cumhurbaşkanlığı görevine, eski hava kuvvetleri personeli olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Hüsnü Mübarek gelerek, Mısır'da Arap Baharı ile son bulacak olan 30 yıllık Hüsnü Mübarek dönemi başlamıştır. Hüsnü Mübarek, ülkenin yönetimini ele aldığında birçok problem ile karşı karşıya kalmış; işsizlik, enflasyon, yoksulluk gibi toplumsal sorunlarla

mücadele etmek için çalışmış ve siyasette özgürlükçü ilkeler benimsemiştir. Ordu ile halk arasında iyi bir ilişki kurarak sorunları sonlandırmıştır. Dış politikada ise İsrail'in Arap coğrafyasında işgalci tutumlarına karşı askeri faaliyetlerde bulunmamış sadece sözlü olarak tepkisini ifade etmiştir. Hüsnü Mübarek'in bu tutumu Arap ülkelerinin tepkisine neden olmuştur (Turan M. , 2018, s. 46-47).

Hüsnü Mübarek, 30 yıllık iktidarında otoriter yönetimini sağlamlaştırmak için Mısır'ı kendi menfaatine uygun olarak dizayn etmiştir. Ekonomide liberalleşmeye dayalı bir sistem getirmiştir. Halkın gözünde liberalleşme, başlangıçta olumlu sonuçlar vermiş olsa da ilerleyen süreçte tamamen Hüsnü Mübarek'in iktidarının ayakta kalmasını sağlayan bir sisteme dönüşmüştür. Mübarek'in yönetimde giderek güçlenmesi ve vatandaşların isteklerini görmezden gelmesi ülkenin içinde bulunduğu siyasi yozlaşmanın giderek artmasına neden olmuştur (Ülger, 2016, s. 134-137). Tunus'ta başlayan Yasemin Devrimi'nde halkın göstermiş olduğu tepkiler Mısır halkının da cesaretlenmesine ve içinde biriktirdiği öfkenin dışarı çıkmasına neden olmuştur.

Halk, takvimler 25 Ocak 2011'i gösterdiğinde 'Öfke Günü' olarak adlandırılan günde Mısır'ın en büyük meydanı olan Tahrir'de toplanmıştır. Tahrir meydanında toplanan halk özgürlük ve demokrasi isteklerini protestolarla dile getirmiştir (Behçet, 2019, s. 311-314).

Tunus halkının yaşadığı sorunların benzerini Mısır halkı da yaşamaktaydı. Mısır halkı işsizlik, yoksulluk gibi sorunlara siyasi ya da demokratik olarak çözüm bulamadığından isyan ederek karşılık vermiştir. Mısır halkı bu süreç içerisinde özellikle itici güç olan sosyal medya ile düşüncelerini daha özgür bir biçimde ifade etmeye çalışmıştır. Hüsnü Mübarek, yaşanan olayları durdurmak için internet ağlarını kesip güvenlik tedbiri olarak sorunları çözmek istemiştir. Tahrir Meydanı'nda toplanan halkın yaşananlara daha da öfkelenmesiyle protestolar artmıştır. Polisin silah ve şiddet kullanması can kayıplarına ve yaralanmalara neden olmuştur. İsyan bütün Mısır'a yayılarak kontrol edilemeyecek bir noktaya varmıştır. Hüsnü Mübarek yaşanan olaylara daha fazla karşı koyamadığı için 11 Şubat 2011'de istifa etmiştir. Hüsnü Mübarek'in yerine ise Başbakan olarak Ahmet Şefik atanmıştır (Kurt & Bekaroglu, 2015, s. 21-24). Hüsnü Mübarek askerlerden destek alamadığı için isyan

hareketine engel olamamıştır. Askeri kuvvetler yaptıkları açıklamada halkın yanında olacaklarını belirtmiştir.

2012 yılında diktatörlükten kurtulan Mısır'da yeni bir dönem başlamıştır. Müslüman Kardeşler Hareketinin kurduğu Özgürlük ve Adalet Partisi'nin içinde yer alan Muhammed Mursi, Mısır'ın seçimle başa gelen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Mursi çok kısa bir sürede görevde kalmasına rağmen amacı; diktatörlük rejiminin izlerini silmek, demokratik bir yapı oluşturmak, ekonomik yönden güçlü bir Mısır inşa etmektir. Genelkurmay Başkanı Abdel Fettah Es-Sisi 2013 yılında gerçekleştirdiği darbe ile yönetimi ele almıştır (Ateş & Cemal , 2017, s. 111-117). Mısır'da yüzlerce insanın ölümüne ve yaralanmasına sebep olan olaylar amacına ulaşamamıştır. Mısır tekrar demokrasiden uzaklaşarak despotik yönetime mahkûm edilmiştir.

2.3.3. Libya

Libya coğrafi olarak Kuzey Afrika'nın kuzeyinde, Akdeniz'in kıyısında yer almaktadır. Libya önemli yer altı kaynaklarına sahiptir. Topraklarının büyük bir kısmı çöldür. Nüfusun büyük kısmı Müslümanlardan oluşan ülke, Afrika ülkeleriyle kıyaslandığında büyük bir genç nüfusa sahiptir. Osmanlı Devleti İtalya ile yaptığı Uşi Antlaşması ile Libya'yı kaybetmiştir. Libya İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'nın işgalinden kurtulmuş, kısa bir süre de olsa İngiltere'nin işgaline maruz kalmıştır. Libya 24 Aralık 1951 yılında Birleşmiş Milletlerin kararıyla bağımsızlığını kazanan ilk Afrika ülkesi olma özelliğine sahiptir. Bağımsızlık sonrası Libya'nın ilk Kralı Şeyh Muhammed İdris olmuştur. Libya da 1959 yılında petrol kaynakları bulundu. Petrolden elde edilen gelirin kralın ve yakınlarının menfaatleri için kullanılması, halk tarafından sorgulanmaya başlandı. Kral İdris 1969 yılında Türkiye'de kaplıca tedavisi için bulunduğu esnada, bu durumu fırsat bilen içinde Kaddafi'nin olduğu bir grup subay tarafından kan dökülmeden ülke yönetimi ele geçirilmiştir. Başarılı gerçekleşen darbe ile Libya'da monarşi sona ermiş ve Libya Arap Cumhuriyeti kurularak başına Muammer Kaddafi geçmiştir (Kuşoğlu, 2012, s. 102-105).

Bedevi bir aileden gelen Muammer Kaddafi, Kraliyet Askeri Akademisi'nden mezun oldu. Öğrencilik yıllarında hayranlık duyduğu Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdul Nasır'ın Arap Ulusçuluğu ve Milliyetçiliği fikirlerinden etkilendi. Kaddafi İslamiyet ile sosyalizmi birleştirerek ülkeyi yönetmek istedi (Kibar , 2021, s. 137-140). 42 yıl boyunca yönetimi elinde tutan Kaddafi Arap coğrafyasında en uzun süre iktidarda kalan liderdir.

Kaddafi'nin Libya'da uzun süre hüküm sürmesini sağlayan ideolojisi 'Zawara Beyanı' ve 'Yeşil Kitap' ta toplanmaktadır. Beyanda Kaddafi'nin ideolojisinin nasıl olduğu ve pratikte nasıl uygulanacağı hakkında bilgi verilmektedir. Emperyalizme karşıtlığıyla bilinen Kaddafi, ülkedeki İngiliz üstlerini kapatmış, yabancıların elinde bulunan enerji kaynaklarını millileştirmiş ve sosyal hayatı kolaylaştıran birçok adım atmıştır (Düzsöz, 2021, s. 299-301).

Kaddafi Arap coğrafyasında emperyalizmle mücadele etmek için birçok terör örgütüne finansman, silah ve çeşitli yardımlar sağlamış, daha ileri giderek ülkesinde eğitim kampları kurmuştur. Libya'nın toplumsal yapısında kabileler çok büyük bir güce sahiptir. Kabilelerdeki bireyler, devlet mekanizması içinde yönetimin sözünden çok kabilenin sözlerine itimat etmekte, bu da Libya'da tam anlamıyla bir ulus devlet yapısının oluşmasını engellemektedir. Kaddafi, bu oluşumları engellemek ve ülke yönetiminde sözünün geçerliliğini etkin kılmak istemiştir. Bunun için kendi kabilesindeki insanların ülke yönetiminde daha fazla yer almasını istemiştir. Kaddafi'nin bu tutumuna kabileler tarafından tepkiler gelmiştir. Kaddafi kabilelerin etkisini kırmak için kendine bağlı özel ordular ve Afrika'dan getirdiği paralı askerlerden oluşan birlikler kurmuştur. Kaddafi ülke içinde otoritesinin hiçbir şekilde tartışılmasına izin vermemiş, bu konuda halk üzerinde büyük baskılar oluşturmuştur. Kaddafi'nin ülkenin zengin enerji kaynaklarından sağlanan geliri verimli bir şekilde kullanamamasından dolayı ülkede işsizlik, enflasyon gibi sorunlar yaşanmıştır (Şeker, 2012, s. 37-41). Kaddafi'nin takındığı bu tavır ülke içerisinde büyük muhalif gruplarının oluşmasına neden olmuştur. Tunus'ta başlayan olaylar Libya halkını da cesaretlendirmiştir. Halkın protesto etmeye başlamasıyla Arap Baharının yeni durağı Libya olmuştur.

Libya’da Şubat 2011’de başlayan protestolar, özellikle kabilecilik anlayışından dolayı en büyük muhalefetin olduğu Bingazi’de daha sert bir şekilde etkisini gösterdi. Kaddafi yönetimi, yaşanan olayların sebebi olarak görülen muhalif Avukat Fethi Terbil’i tutukladı. Olaylar gittikçe şiddetlenince halkı sakinleştirmek için Fethi Terbil serbest bırakıldı. Kaddafi, uzlaşma talebini sürekli geri çeviren muhaliflere karşı sert tepkiler gösterince Libya’da iç savaş başlamıştır. Zaman geçtikçe artan ölü ve yaralı sayılarına uluslararası kamuoyunda büyük tepkiler gelmiştir. NATO’nun müdahale etmesiyle güç kaybeden Kaddafi, güçlü olduğunu düşündüğü memleketi Sirte’ye kaçmıştır. Ulusal Gençlik Konseyi ve NATO Libya’nın yönetimini ele almıştır. Kaddafi Sirte’de bir drenaj borusu içinde yakalanmıştır. Halkı tarafından yargılanmasına izin verilmeden linç edilerek öldürülmüştür (Karakaya & Tunahan, 2021, s. 182-184).

2.3.4. Suriye

Suriye 12 Mart 1971 yılından itibaren Esad ailesi tarafından yönetilmektedir. Tunus’ta Muhammed Buazizi’nin intihar girişimiyle başlayan isyan kısa sürede Suriye’ye de sıçradı. Suriye halkı yaşanan olayların etkisiyle meydanlara çıkarak protestolara başladı. Beşar Esad zamanla artan protestoları durdurmak için şiddet kullanmaya başladı. Rejimin sert müdahaleleri sonucunda Suriye iç savaşa doğru ilerledi. Protestocu gençler Dera kentinde sokak duvarlarına yazdıkları yazılardan dolayı tutuklanmış ve işkenceye maruz kalmıştır. Beşar Esad’ın yaptırdığı işkenceler, onun duvar yazılarına bile tahammül edemediğinin göstergesiydi. Aşiretlerin gençlerin serbest bırakılması için devreye girmesiyle protestoların dozu iyice artmıştır. Olayları sakinleştirmek adına gençlerin serbest bırakılması bile tansiyonun düşmesine etki etmemiştir. Rejim 15 Mart 2011’de yapılan protestoları şiddet kullanarak sonlandırmıştır. Halk 17 Mart’ta tekrar harekete geçmiş, birçok kentte protestolar başlamıştır. Olaylar kontrol edilemez bir notaya gelmiş ve çıkan iç çatışmada ilk can kaybı Hz. Ömer Camisi’ne sığınan protestocuların vurularak öldürülmelerinde yaşanmıştır (Karkın & Yazıcı, 2015, s. 206).

Beşar Esad'ın yaşanan karışıklıklara sert bir şekilde cevap vererek muhalifleri susturmak istemesine uluslararası arenadan da büyük tepkiler gelmiştir. İran bütün tepkilere rağmen Suriye'ye destekte bulunmuştur. İran, Arap Baharını Ortadoğu'da yeni bir düzen kurmak ve var olan rejimlerin yıkılmasını sağlamak amacıyla hazırlanmış bir plan olarak görmekteydi. Suriye'nin parçalanması durumunda Filistin İsrail'e karşı destek alamayacaktı. İran'ın Suriye'ye destekte bulunmasındaki asıl amaç İsrail tehdidine karşı kendini güvene almaktır (Çırakoğlu, 2017, s. 103).

Beşar Esad, ülkesinin içinde bulunduğu durumun diğer Arap ülkelerinden farklı olduğu düşüncesindeydi. Suriye halkı da Tunus, Mısır, Libya halkı gibi baskı rejimi ve uzun süreli tek adam yönetimi, yolsuzluk, işsizlik, enflasyon, adam kayırma gibi benzer sorunlardan şikâyetçiydi (Yeltin & Işık, 2017, s. 42).

Hafız Esad, zamanında destekçi sayısını arttırmak için kırsal kesimde yaşayan vatandaşlara önemli desteklerde bulunmuştur. Beşar Esad döneminde desteklerin kesilmesiyle zor şartlar altına kalan halk kırsal kesimden ayrılmıştır. Kent merkezlerine yoğun göçlerden dolayı işsizlik artmış ve ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Beşar Esad'ın kırsal kesime yönelik uyguladığı bu yanlış politika en büyük destekçilerini kaybetmesine neden olmuştur (Ünal, 2017, s. 153).

Suriye'nin 1946 yılında bağımsızlığını kazanması için desteklerde bulunmasından dolayı Rusya ile Suriye arasında yakınlaşma olmuştur. Rusya ilerleyen süreçte de Suriye'ye her türlü destekte bulunmuştur. İki ülke arasında bazen küçük çaplı gerilimler yaşansa da bu sorunlar kısa sürede çözülmüştür. Her ne kadar iki ülke arasındaki dostluk Arap Baharı ile sınırsa da Rusya, müttefikine daima yardımda bulunmuştur. Rusya özellikle 2015 yılında rejim güç kaybetmeye başladığı anda Suriye'ye hava savunma sistemini, silah ve askeri personelini göndermiştir. ABD, uyguladığı politikaların Suriye'de başarısız olmasının nedenini Rusya'nın Suriye'ye verdiği desteğe bağlamaktadır (Canyurt, 2018, s. 23).

Suriye'de halkın protestolarına karşı ateş açılmasıyla olayların dozu artmış ve kendini korumak isteyen muhalif güçler, birer silahlı örgüte dönüşmüştür. Rejim ile muhaliflerin arasındaki silahlı çatışma Suriye'yi sonu olmayan bir savaşa doğru sürüklemiştir. Bu durum Suriye'de yeni ittifakların ve örgütlerin oluşmasını sağlamıştır. Savaş boyunca Suriye'nin güçlü kalması için her türlü askeri ve lojistik

desteği veren Rusya, İran ve Hizbullah tarafından desteklenmiştir. ABD'nin, muhalif IŞİD, PYD gibi terör örgütlerine destek vermesiyle bölgeye yapılan saldırılar, binlerce sivil vatandaşın ölümüne sebep olmuştur. Yaşanan iç savaştan dolayı güvenli bölgelere geçmek için kitlesel göçler başlamıştır. Birleşmiş Milletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından hazırlanan raporlara göre Suriyeli göçmenlerin en fazla göç ettikleri ülke Türkiye'dir (Dalar & Kalaycı, 2019, s. 60).

Beşar Esad'a karşı bölgesel olarak farklı gruplar tarafından silahlı isyan hareketi başlamış, sayıları tam olarak bilinmese de yaklaşık 100 bin kişi olduğu tahmin edilmektedir. Muhalifler arasında oluşan Özgür Suriye Ordusu, Beşar Esad'ın acımasız bir biçimde şiddet ve işkence kullanması nedeniyle orduyu terk eden askerlerden oluşan birliktir. ÖSO Ağustos 2011 tarihinde kurulmuş ve sivillerin katılmasıyla da güçlenmiştir. ÖSO'nun güçlenmesiyle muhalifler arasında bir bağ kurmak için Yüksek Askeri Konseyi kuruldu. Suriye genelindeki isyan cephesi kurulmuştur (Şen, 2013, s. 67-68). Bu muhalif güçler:

1. Suriye İslam Cephesi; yaşanan ayaklanmadan yaklaşık bir yıl sonra Aralık 2012'de faaliyete geçmiştir. Hiç kimseye bağlı olmadıklarını, sadece kendi stratejilerine göre savaş bölgelerinde birlikte hareket etmek istediklerini bildirmişlerdir. Amaçları Suriye'de Sünnilerin yönetimi altında bir devlet kurmaktır.
2. El Nusra Cephesi; 2012 yılında eylemlerine başlamıştır. Birlik içinde en etkili olan grup IŞİD (Irak Şam İslam Devleti) bölgede yaptığı eylemlerle dikkat çekmektedir ve genel olarak bütün kentlerde faaliyette bulunmaktadır.
3. Rejimin 2012 yılında Kürtlerin etkin olduğu bölgelerden birliklerini almasıyla PYD'ye Bağlı Halk Savunma Birlikleri kurulmuştur.

Arap Baharının şiddetli yaşandığı Mısır, Libya ve Tunus gibi ülkelerde liderler devrilmiş, Suriye'de ise olaylar şiddetli yaşanmasına rağmen lider değişimi yaşanmamıştır. Beşar Esad'ın Suriye'de güçlü kalmasının sebebi; mensubu olduğu Nusayir Aşiretinin üyelerinin devlet kademlerinde ve orduda yer almasıdır. Libya ile Suriye kıyaslandığında ise Libya paralı askerlerden oluşan bir orduya sahipti ve isyan başladığı an, başta biraz direnseler de sonradan hepsi aidiyet duygusu olmadığı için kaçmıştır. Libya'da güçlü bir ordu olmadığı için BM'nin gerektiğinde müdahale edeceğini açıklaması da ne kadar savunmasız olduğunu göstermekteydi. BM aynı

girişimi Suriye için yapamadı çünkü ordunun Esad'a ne kadar sadık olduğunu bütün dünyaya göstermişti. Suriye ordusunun içinde küçük kıvılcımların yaşanmasıyla ayrılmalar olsa da, kardeşi Mahir'in oluşturduğu ordunun yönetimindeki etkin kadrolar sadık kalmıştır. Hafız Esad'ın ordu ve devlet yönetimini bir tutmasına verdiği değerin etkisi yıllar sonra çok belirgin olarak görülmüştür. Mısır'da ise ordu halka karşı sert bir tutum içine girmemiş, yaşanan olaylara müdahale etmemiştir. Bundan dolayı Mübarek'in devrilmesi kolaylaşmıştır. Sadık bir ordunun ise ne kadar önemli olduğu Suriye'de gösterilmiştir (Sarı, 2015, s. 12).

Suriye'de 2011'de başlayan ve günümüze kadar devam eden iç savaşta muhalif güçler tam anlamıyla bir başarı elde edememiştir (Canyurt, 2018, s. 1107-1109). Muhalif güçlerin başarı elde edememesinin nedenleri şöyle sıralanabilir:

1. Suriye'de iç savaşın başlamasıyla kaçan insanlar bir araya gelerek birlik içinde karar vermek için İstanbul'da toplanmışlar ve yapılan görüşmede Suriye Ulusal Konseyi'ni kurmuşlardır. Muhalif güçlerin her biri kendi benimsedikleri fikrin doğru olduğunu kabul etse de, savaş sonrası için oluşan farklı fikirler nedeniyle ortak paydada buluşamamışlardır. Suriye'deki rejim fikir ayrılıklarından dolayı güçlü kalmıştır.
2. Suriyeli muhalifler yaşanan iç savaşın nasıl biteceğine dair konular üzerinde uğraşmaktansa, Beşar Esad'ın iktidarı bırakıp, ülkeyi terk etmesini çözüm yolu olarak gördükleri için gerçek sorunlara çözüm bulamamışlardır.
3. İran ve Rusya, 2011 yılında başlayan iç savaş, başından itibaren uygulanan ambargolara rağmen, Suriye'ye askeri ve ekonomik destek vererek muhaliflere karşı güçlü kalmasını sağlamışlardır. Muhalif güçler ise Esad Rejimine karşı savaştıkları güçte yeterli askeri teçhizat desteği görmemiştir. Her ne kadar ABD destekte bulunsa da verdiği teçhizat iç savaş bitirecek güçte değil tam tersi sonu olmayan kısır bir savaş ortamının oluşmasına neden olmaktadır.
4. Arap Baharı Ortadoğu'daki ülkelerde başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır. Bu başarısızlık Suriye'de yaşayan halkın fikir ayrılığı yaşamasına neden olmuş, her ne kadar Esad Rejimini desteklemeseler de sessiz kalmayı tercih etmeleri, muhalefetin destekçilerinin azalmasına yol açmıştır.

Arap Baharı Suriye açısından değerlendirildiğinde; Esad rejimi ve Muhalifler arasında 11 yıldır iç savaş devam etmekte, yapılan barış görüşmelerine rağmen yaşanan can kaybını sonlandıracak uzlaşma ortamı sağlanamamaktadır.

3. ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİSİ

Türkiye ile Suriye arasında 2000 yılında başlayan olumlu gelişmeler 2009'daki Yüksek Düzeyli Stratejik İş Birliği Toplantısı'nda zirveye ulaşmıştır. Devlet adamlarının görüşmelerde 'kardeş' kelimesini kullanması samimiyetin ne kadar ilerlediğinin göstergesiydi. 2011 yılında Arap coğrafyasında başlayan isyan esintisi kısa sürede Suriye'yi etkisi altına almıştır. Suriye'de iç savaşla birlikte Türkiye'ye doğru kitlesel göç hareketleri başlamıştır. Kontrol edilemeyen göç sorunlarından dolayı iki ülke ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan 6 Şubat 2011'de yaşanan olayların sonlanması için Başkan Beşar Esad'la görüşme gerçekleştirmiştir. Erdoğan görüşmede Esad'a ülkesinde yaşanan isyan hareketinin sonlaması için düzenlemeler ve demokratik atılımlar yapması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Türk devlet adamları yaşanan olayların ciddiyetinin farkında olduğu için 2011 yılı içinde sürekli Suriye'ye giderek Esad'la görüşmeler gerçekleştirmiştir. Beşar Esad ise Türkiye'nin kendisine karşı dürüst olmadığını ifade ederek, Türk devlet adamlarının, özellikle Müslüman Kardeşlerin Suriye yönetimine dâhil edilmesi yönündeki isteklerine sert bir şekilde karşı çıkarak, Türkiye'nin taleplerini sorunların çözümü olarak görmemektedir (Yılmaz F. M., 2020, s. 15-16).

Başbakan Erdoğan, 2011 yılında Esad'a çağrıda bulunarak güç kullanmayı bırakması yönünde telkinde bulunmasına rağmen Rejim, güç kullanmayı arttırınca Türkiye tavrını daha net bir şekilde göstermek istemiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yaptığı açıklamayla Suriye'ye silah satışı ve borç vermeyi durdurmuştur. Suriye'nin Türkiye'deki bütün yatırımlarına ve varlıklarına tek taraflı yaptırım uygulanarak el konulmuştur. Rejim, Türkiye'ye doğrudan karşılık veremediği için 2012 yılında Türkiye'nin keşif uçağını ihtarsız bir şekilde düşürmüştür. Suriye'nin yaptığı eylem sonucunda artık iki ülke ilişkileri geri

dönülemez bir şeklide bozulmuştur. Türkiye, sınır ihlali olması ya da herhangi bir tehdit durumunda hepsinin imha edileceğini belirtmiştir. Uçak krizinden sonra Antalya’da bir araya gelen muhaliflere ithafen Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu yaptığı açıklamayla ‘Türkiye’nin muhalifleri güçlendirecek eylemlere devam edeceğini’ bildirmiştir (Abdi, 2016, s. 450).

Beşar Esad Türkiye’nin Özgür Suriye Ordusu’na verdiği destek ve göç konusundaki tavrını, kendine karşı tehdit unsuru olarak görmektedir. Suriye’nin Türkiye sınırındaki alandan çekilmesiyle bölge terör örgütlerine açık bir kapı haline gelmiştir. DEAŞ 2013’te kendisini bölgede kurtarıcı olarak göstermiş, Irak ve Suriye topraklarını içine alacak biçimde bir İslam devleti kurmak istemiştir. DEAŞ yaptığı eylemlerle dünyada adını sıkça duyurmuştur. DEAŞ, başlangıçta Esad rejimi ile çatışmalara başlamış fakat ilerleyen süreçte strateji değiştirerek bölgesel örgütlerle çatışma haline girmiştir. DEAŞ’ın strateji değiştirmesi, yaptığı saldırıların yönünü Türkiye sınırına doğru çevirmesi, Türkiye ile çatışmayı kaçınılmaz kılmıştır. Türkiye ile DEAŞ arasında başlangıçta çatışmalar meydana gelmemiştir. Türkiye DEAŞ örgütüne karşı savaşı ÖSO’ya destekte bulunarak doğrudan çatışmalara müdahil olmamış, ancak DEAŞ’ın ilerleyen süreçte sınır güvenliğini tehdit eden eylemlerinden dolayı askeri harekâtlara başlamıştır (Yeltin, 2018, s. 206-207).

Türkiye ile Suriye arasında yaşanan kriz, iki ülke arasında diyalog kurulmasını da engellemiş ve sınır bölgesinde çok sayıda terör örgütü kurulmuştur. Terör örgütleri Türkiye’ye kaşı kanlı eylemlerde bulunmuştur. Ekim 2012’de sınırda meydana gelen çatışmada Akçakale’ye isabet eden bombadan dolayı 5 kişi ölmüştür. TSK, misilleme ateşleriyle karşılık vermiştir. Rejim Cilvegözü Sınır kapısının muhaliflerin hâkimiyetine geçmesini kabullenememiştir. Rejim tarafından gerçekleştirildiği düşünülen bomba yüklü bir aracın 11 Şubat 2013’de sınır kapısında patlaması, 18 kişinin ölümüne neden olmuştur. Suriye iç savaşından dolayı Türkiye’deki en büyük can kaybı 11 Mayıs 2013’de Hatay’ın Reyhanlı ilçesinde meydana gelmiştir. THKP-C tarafından yapıldığı tahmin edilen saldırı sonucunda toplam 52 kişi ölmüştür. DEAŞ’ın 2016 yılında Türkiye’nin sınırına yaklaşmasıyla yaşanan çatışmalardan dolayı Kilis’e çok sayıda top mermisi düşmüş ve can kayıpları yaşanmıştır. TSK misilleme ateşleri yaparak cevap vermiştir (Gök, 2019, s. 90-92).

3.1. Göç

2011 yılında Arap Baharıyla başlayan kıvılcım kısa süre içinde Suriye’yi etkisi altına almıştır. Suriye’de yaşanan olayların üzerinden 10 yıl geçmesine rağmen akan kan hala durdurulamamıştır. Çatışmaların yaşandığı alanlar harabeye dönmüş, ekonomik sosyal bütün dengeler altüst olmuştur. Yaşanan olayların ağır faturası ise halka kesilmiştir. Halk, hayatını ikame etme konusunda çok ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Suriye’deki çatışma ortamından dolayı: işsizlik, gıda, can güvenliği, gibi sorunlar nedeniyle kendini güvende hissetmeyen insanlar ülkelerini terk etmek zorunda kalmıştır. Göç eden vatandaşlar bu kez de diğer ülkelerde farklı zorluklarla karşılaşmışlardır (Harunogulları, 2021, s. 54).

Suriyeli Müslüman Kardeşler Türkiye’de bulunan ve kendileriyle aynı görüşten olan Sivil Toplum örgütlerinin desteğini alarak açıklamalarda bulunmuştur. Yapılan açıklamalar Türkiye ile Suriye arasında ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Suriye’de yaşanan olayların iç savaşa dönüşmesiyle göç hareketleri başlamıştır. Türkiye’ye kitlesel şekilde göç hareketi Cisir eş-Şugur’de yaşanan can kayıplarıyla başlamış ve bu göç hareketliği giderek artmıştır (Şenbaş, 2104, s. 106).

Türkiye sınır komşusu olan Suriye ile geçmişten gelen tarihi bir değere sahip olduğu için savaşın başlangıcında kaçan insanlara karşı ‘Açık Kapı Politikası’ uyguladı. Türkiye’nin uyguladığı esnek politikaların Suriyeliler için cazip hale gelmesi, yüksek oranda göçe maruz kalmasına neden olmuştur. Yaşanan iç savaştan kaçan Suriyelilerin barınması için kalacak yer, gıda desteği ve kamp alanları yapılmıştır. Türkiye yaşanan savaşın kısa sürede sonuçlanacağı ve Suriye halkının ülkesine geri döneceği düşüncesi içindeydi, bundan dolayı da Mülteci ifadesi yerine ‘Misafir’ kelimesi kullanıldı, fakat hukukta yer almayan bir kavram olduğu için ‘Geçici koruma Statüsü’ ifadesi altına alınmıştır. 2015 Yılından itibaren Geçici Koruma Statüsü altında olan Suriyeliler için AFAD’ın önderliğinde 10 ilde 26 geçici koruma kampı faaliyete girmiştir. Kamplar sayesinde Suriyelilerin eğitim, gıda, barınma, sağlık ihtiyaçları karşılanmıştır. Uluslararası kuruluşlar, Türkiye’nin kamplarda Suriyeli vatandaşlara hayatlarını idame ettirmeleri için verdiği hizmetlerin

dünyada uygulanan standartların üstünde olduğunu ifade etmiştir (Akbaş, Babahanoğlu, & Yelman, 2016).

Türkiye'nin Suriye'den gelen göçlere karşı uyguladığı politikayı iki dönem olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır: 2011-2015 arası dönemde Açık kapı politikasını yürürlüğe koyarak Suriyelilerin Türkiye'ye kolayca girişine izin verilmiştir. Suriye'de savaşın kısa süreceği ve geri dönecekleri düşünüldüğü için buna göz yumulmuştur. Geçici koruma altına alınan Suriyeliler tehdit olarak algılanmamış, asıl tehdit unsuru olarak Esad rejimi hedef alınmıştır. Suriyeli vatandaşlara tarihten gelen değerlerin önemi vurgulanarak ülkede kabul görmeleri ve geçici kimlik kartı verilerek daha rahat bir şekilde işlemlerini gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Türkiye'nin iyi niyetle uyguladığı politikaların suiistimal edilmesinden dolayı kontrol edilemez bir şekilde artan göçler, ülke içinde ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlara neden olmuştur. 2015'ten sonra politikalar revize edilerek daha sıkı önlemler alınmıştır (Aksu & Bayır, 2020, s. 336).

16 Eylül 2020 itibariyle Göç İdaresi Başkanlığından alınan verilere göre; Suriye'de başlayan iç savaştan dolayı Türkiye'ye gelen 3.618.918 Suriyeli geçici koruma statüsü almıştır. Bunlardan 59.877 kişi barınma merkezlerinde bulunmakta 3.559.041 kişi ise devletten aldıkları destekler sayesinde kendi imkanlarıyla yaşamaktadır (goç.gov.tr, 2022).

Göç İdaresi Başkanlığının 18 Ağustos 2022 tarihindeki verilerine göre kurulan Geçici Barınma merkezlerinde koruma altına alınmış 48.399 kişi bulunmaktadır. Barınma merkezleri dışında yaşayan Suriyeli sayısı ise 3.604.414 kişi olarak tespit edilmiştir. Suriyelilere il bazında bakıldığında ise en çok bulundukları yer İstanbul'dur. İstanbul'da 549.788 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. İkinci sırada ise toplam 465.378 kişi ile Gaziantep gelmektedir. İl bazında Suriyeli nüfusun yerli nüfusa kıyasla en yoğun bulunduğu yer %38,5 ile Kilis'tir. En az Suriyelinin bulunduğu il 69 kişiyle Artvin'dir. NVİ tarafından yayınlanan verilere göre 19 Ağustos 2022 itibariyle vatandaşlık verilen Suriyeli sayısı 211.908'dir. NVİ tarafından 19 Ağustos 2022'de yayınlan veriler göre oy kullanabilecek Suriyeli sayısı 120.133'dir. 31 Mart 2019'da Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre 31.185 Suriyeli vatandaşa çalışma hakkı tanınmıştır (multeciler.org.tr, 2022).

3.2. Askeri Operasyonlar

3.2.1. Şah Fırat Operasyonu

Arap Baharının Suriye’de isyan hareketlerini başlatması Esad Rejimi ile halk arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Suriye halkı küçük gruplar halinde ordudan ayrılmış komutanların yönlendirmeleriyle hafif silahlarla mücadele etmiştir. Zamanla bölgedeki terör örgütlerinin rejime karşı savaş başlatmasıyla ağır silahların kullanıldığı bir alana dönüşmüş. DEAŞ’ın 2013’te Suriye’deki iç savaşa katılmasıyla savaşın seyri değişmiş ve kısa sürede Halep dâhil birçok kenti hâkimiyeti altına almıştır. DEAŞ saldırıları sonucunda Türkiye’nin güney sınırında güvenlik sorunları yaşanmaya başlanmıştır. ABD bölgeye müdahale etmek ve yeni savaşların çıkmaması için ‘Vekâlet Savaşları’ yoluyla PKK’nın Suriye uzantısı PYD/YPG kullanarak DEAŞ’ı sonlandırmak istemiştir. ABD bunun için PYD/YPG’ye askeri eğitim ve lojistik alanda destek vererek profesyonel bir orduya dönüştürmek istemiştir. Türkiye ise DEAŞ’a karşı olan mücadele de Özgür Suriye Ordusuna destekte bulunmuştur. DEAŞ’ın, Suriye’nin büyük bir bölümünü denetimi altına alarak hızlı bir şekilde büyümesi Türkiye’nin güvenliği için sorun olmaya başlamış ve 2014-2017 arasında düzenlediği saldırılarda 315 Türk vatandaşı vefat etmiştir (Kadıoğlu, 2020, s. 212).

Suriye’nin Fransız Mandası altında olduğu dönemde Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında imzalanan antlaşma gereği, Suriye toprakları içindeki Ceber Kalesi’nin Türkiye toprağı olduğu, kalenin güvenliğinin Türk askeri tarafından sağlanacağı ve Türk bayrağının dalgalanacağı kabul edilmiştir.

Türkiye Süleyman Şah Türbesi’ni, Suriye’nin yapacağı baraj nedeniyle zarar görmemesi için Karakozak Köyü’ne götürmüştü. Arap Baharı döneminde DEAŞ’ın olası terör saldırılarına karşı Süleyman Şah Türbesi, korumak amacıyla 21 Şubat 2015’te Şah Fırat Operasyonu ile taşınmıştır. TSK, bir günde gerçekleştirdiği başarılı harekât ile türbeyi, Türkiye’ye yakın ve güvenli bölge olarak görülen Eşmesi Köyü’ne getirmiştir (Pekel, 2020, s. 157).

3.2.2. Fırat Kalkanı Operasyonu

Türkiye; sınırında meydana gelen çatışmalardan dolayı sürekli gergin olmuştur. Türkiye, güvenlik önlemleri almak için harekete geçmişse de özellikle Rusya'nın Suriye'deki Rejimin ayakta kalması için destekte bulunması, ABD'nin ise rejimin devrilmesi için PKK'nın Suriye kolu olan PYD'ye destekte bulunması, savaşın şiddetini artmıştır. DEAŞ'ın 2013'te savaşa dâhil olmasıyla çatışmaların şiddeti daha da artmıştır. DEAŞ 2016 yılında Türkiye'ye roketle saldırılarda bulunmuş, 12'si Türk, 6'sı Suriyeli; toplam 18 kişinin ölümüne sebep olmuştur (Özalp, 2018, s. 78).

Türkiye, sınırında yaşanan güvenlik tehlikesine yönelik olarak 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı operasyonu başlatmıştır. TSK ve ÖSO, Fırat nehrinin batısında kalan bölgeyi birlikte temizleyerek sınırdaki illerin güvenli hale gelmesini sağlamıştır. TSK; operasyonu BM Antlaşması'ndaki 51. maddeye göre meşru müdafaa hakkını kullanarak Suriye topraklarına girmiştir. Milli Güvenlik Kurulu operasyonun gerekçesini; bölgede DEAŞ'ın faaliyetlerini sonlandırmak ve YPG'nin oluşturmak istediği terör koridorunu engelleyerek ilerleyişlerini durdurmak olduğunu açıklamıştır. Kara ve Hava Kuvvetleri'nin başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği harekât sonrası sınırda 90 kilometre uzunluda ve 40 kilometre genişliğinde güvenli bir alan oluşturulmuştur. Türkiye Fırat'ın batısını temizledikten sonra Münbiç'e kadar olan alanı da güvenli hale getirmek istemiştir. ABD, Türkiye'nin bu harekâta bulunmasına gerek olmadığını, PYD'nin Fırat'ın doğusuna döneceği konusunda söz verse de, PYD aksi tavırda bulunarak bölgeyi terk etmemiştir. Türkiye, PYD'nin tavrından dolayı bölgeden ayrılmamıştır. TSK ve ÖSO tarafından 24 Ağustos 2016 yılında başlayan 29 Mart 2017 tarihinde başarılı bir şekilde sonuçlanan operasyon ile Cerablus, güvenli bölge haline gelmiştir. Başarılı gerçekleşen operasyon sayesinde DEAŞ, Rakka'ya kadar geri çekilmiştir (Polat D. Ş., 20, s. 64-69).

3.2.3. Zeytin Dalı Harekâtı

Suriye iç savaşında, ABD desteği ile kurulan PKK terör örgütünün Suriye uzantısı olan PYD/YPG, 2012 yılında gerçekleştirdiği saldırı sonucunda Afrin'i ele geçirmiştir. İlerleyişine devam eden örgüt, 2014'te ise DEAŞ'ın kontrolü altında olan Fırat'ın doğusundaki bölgeyi kontrol altına almıştır. Suriye'de PYD/YPG terör örgütü ele geçirdiği bölgelerde özerk yönetimler kurmak istediğini açıklamıştır. PYD/YPG hızlı ilerleyerek DEAŞ'ın kontrolü altındaki Münbiç'i de alarak hâkimiyetine altındaki toprakları genişletmiştir. PYD başarılı bir şekilde ilerleyerek Türkiye'nin güneyindeki bütün Suriye topraklarını hâkimiyetine aldıktan sonra Irak'ın kuzeyinden Lazki'ye kadar bir bağlantı oluşturarak Akdeniz'e açılmak istemiştir. PYD'nin amacı Akdeniz'e kıyısı olan bir devleti kurmaktır (Demir E. , 2021 , s. 551-553).

Terör örgütünün Suriye'deki ilerleyişi Türkiye'nin güney sınırında büyük bir tehlike oluşturmaya başlamıştır. ABD, PYD/YPG'nin başarılı ilerleyişini daha iyi bir şekilde idare etmek için işgal edilen bölgelerde 'Suriye Sınır Güvelik Gücü' oluşturmaya karar vermiştir. ABD'nin amacı; DEAŞ' tan alınan bölgelerin saldırılara karşı güvenli hale getirilerek korunmasıdır. Türkiye, sınırında kurulması istenilen yapılanmaya karşı çıkarak Zeytindalı Harekâtı'nı yapmaya karar vermiştir. Türk silahlı kuvvetleri yaptığı açıklamayla amaçlarının Afrin'i işgal etmek olmadığını, bölgedeki terör unsurlarını sonlandırarak sınır güvenliğini korumak, aynı zamanda bölgede yaşayan insanların teröre karşı korumasını sağlamak olduğunu açıklamıştır. Türkiye harekâta başlamadan önce Rusya ile bir kriz çıkmaması için askerlerini Afrin 'den çekmesini talep etmiştir. Türkiye'nin talebini olumlu karşılayan Rusya, askerlerini Afrin 'den çekmiştir. 20 Ocak 2018'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın emriyle Türk Hava Kuvvetleri harekâta geçmiş, örgüte ait teçhizat ve silah depolarını bölgede yaşayan sivillere zarar vermeden bombalamış, ardından da Türk Silahlı Kuvvetleri Afrin'e girmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri ve Özgür Suriye Ordusu'nun desteği ile yaklaşık 2 ay süren operasyonda 2.000 kilometrekarelik alan başarılı bir şekilde temizlenmiştir ve PYD/YPG'nin oluşturmaya çalıştığı terör koridoru başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin bu kadar kısa bir sürede elde ettiği başarı ABD ve diğer ülkeler tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır (Kaya, 2020, s. 153-156).

3.2.4. Barış Pınar Harekâtı

Türkiye'nin Zeytin Dalı ve Fırat Kalkanı operasyonlarında başarılı bir mücadele vermesiyle, oluşturulmaya çalışılan terör koridoru sonlandırılmıştır. Harekâtların ardından terör örgütleri Suriye'nin kuzeyine doğru kaymış, Mardin ve Şanlıurfa illerinde güvenlik sorunu oluşturmaya başlamıştır. Türkiye'nin amacı bölgedeki terör unsurlarını temizlemek ve bölgedeki Suriye vatandaşlarının evlerine dönmelerine imkân sağlamaktır. Türkiye, güvenlik yönünden taviz vermek istemediği için PYD/YPG'ye karşı operasyon yapmaya karar vermiştir. TSK ve ÖSO, 9 Ekim 2019 tarihinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın emriyle güney sınırimızdaki PYD/YPG ve İSİD terör yapılanmalarına karşı başlattığı Barış Pınar Harekâtı ile ilgili açıklamada, güney sınırimızdaki terör yapılanmalarına son vererek güvenli hale getirmek ve barış ortamını oluşturmak amacıyla olduklarını ifade etmiştir. Türk Hava Kuvvetleri, Barış Pınar Harekâtı ile sivillere zarar vermeden terör örgütlerine ait sığınakları, silah depolarını, eğitim kamplarını bombardımana tutmuş ve terör unsurları bölgeyi terk etmek zorunda kalmıştır. TSK, THK ve ÖSO düzenlediği 100 saat süren başarılı harekât ile Deyrizor, Rasulayn, Telabyad ve Ayn El Arab yerlerini içine alan 109 kilometrekarelik bölgeyi güvenli hale getirmişlerdir (İnce G. A., 2020, s. 77-79).

Türkiye'nin düzenlemiş olduğu başarılı harekâttan dolayı çıkar kayıpları yaşayan ABD ve NATO ülkeleri sert eleştirilerde bulunmuşlardır. ABD'nin Türkiye'yi yaptırımla tehdit edecek kadar ileri gitmesinin sebebi ise oluşturmaya çalıştığı terör koridorunun başarısız bir şekilde sonuçlanmasıdır. Türkiye sınırda gerçekleştirdiği üç harekât ile güvenli bir bölge oluşturmuş, çıkar gruplarının planlarını bozarak bölgedeki gücünü göstermiştir (Karaağaç & Acar, 2020, s. 90-94).

3.2.5. Bahar Kalkanı Harekâtı

Esad rejiminin İdlip mutabakatına rağmen saldırılara devam etmesi bölgede sivillerin ölmesine ve Türkiye sınırına kitlesel göçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Türkiye, yaşanan kitlesel göçleri durdurmak ve bölgede güvenliği tahsis etmek için 27 Şubat 2020’de Bahar Kalkanı Harekâtını başlatmıştır (kkk.tsk.tr, 2022).

27 Şubat’ta başlayan ve 5 Mart’ta sonlanan harekâтта TSK, hem karadan hem de havadan saldırılarda bulunmuştur. TSK’nin SİHA’ları kullanarak başlattığı Bahar Kalkanı Harekâtı sonucunda Esat Rejimine ait olan 5 hava savunma sistemi, 8 helikopter, 135 tank, 77 zırhlı araç etkisiz hale getirilmiştir. SİHA’ların başarısı uluslararası alanda büyük yankı uyandırmıştır (Görücü, 2022).

3.3. Uluslararası ve Bölgesel Görüşmeler

3.3.1. Kofi Annan Barış Planı

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaş kontrol edilemez bir hızla büyümüştür. Yaşanan iç savaşı sonlandırmak için BM ve Arap Birliği gibi küresel ve bölgesel aktörler harekete geçerek, 2012 yılında elçi olarak eski BM Genel Sekteri Kofi Annan’ı görevlendirmiştir. Kofi Annan, Suriye’ye ziyaret gerçekleştirdikten sonra ‘6 Maddelik Annan Planı’ açıklamıştır (Miş, 2014, s. 223-224).

Annan Planındaki 6 madde:

1. Kofi Annan kendisinin de içinde bulunduğu ve Suriye’deki bütün kesimlerin katılım sağlayacağı bir çözüm sürecinin başlatılması,
2. Yaralı vatandaşların çatışma alanından çıkarılması ve sivillere insani yardım yapılması için çatışmaların günde 2 saat durdurulması,
3. Esad Rejiminin ağır silah kullanmayı bırakması ve BM tarafından bölgede ateşkes ilan edilmesi,
4. Haksız yere, keyfi uygulamalarla gözaltına alınan ve tutuklanan vatandaşların serbest bırakılması,
5. Gazetecilerin Suriye’de özgür bir şekilde hareket etmelerine izin verilmesi,

6. Esad Rejiminin, vatandaşların barışçıl bir şekilde toplanma ve protesto yapma haklarına karşı çıkmaması istenmektedir.

Esad Rejiminin Kofi Annan Barış Planı'nı kabul etmesiyle birlikte 14 Nisan 2012 tarihinde Suriye'de ateşkes başlamıştır. Yaklaşık bir ay kadar süren ateşkes ortamı Rejimin saldırılara geçmesiyle bozulmuş ve iç savaş tekrar başlamıştır. Rejimin bu tavrından dolayı Kofi Annan Barış Planı başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır.

3.3.2. Cenevre ve Astana Görüşmeleri

Kofi Annan Barış Planı'nın başarısız bir şekilde sonuçlanmasıyla küresel ve bölgesel güçler tekrar ateşkes ortamı oluşturmak için harekete geçmiştir. Kofi Annan Planı diğer adıyla Suriye Eylem Planı, I. Cenevre görüşmesi 30 Haziran 2012'de gerçekleştirildi. Cenevre görüşmesine BMGK daimî üyeleri olan ABD, Çin, Rusya Fransa ve İngiltere katılmıştır. Avrupa Birliği temsilcileri olarak da Türkiye, Katar, Kuveyt, Arap Birliği Temsilcileri ve Irak katılmıştır. Esad Rejiminden ve muhalif kesimden katılan olmamıştır. Suriye'de yaşanan iç savaş için düzenlenen ilk uluslararası zirve olma özelliğine sahiptir (stratejikortak.com, 2022). Görüşme sonucunda şu kararlar üzerinde uzlaşa sağlanmıştır:

1. Suriye'de geniş kapsamlı bir geçiş hükümetinin kurulmasına karar verilmiştir.
2. Geçiş hükümetinde rejim ve tüm muhalif kesimlerden temsilcilerin yer alması, ayrıca Suriyeli kadınların da oluşturulacak geçiş hükümeti içinde yer almaları istenmiştir.
3. Anayasa ve yargıda gerekli düzenlemeler yapılarak halkın isteklerine karşılık verilmesi istenmiştir.
4. Sorunların, çatışma yerine parlamentoda çözülmesi için her kesimden partinin katılım sağlayacağı serbest ve adil bir seçimin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Cenevre'de gerçekleşen ilk zirve başarısız bir şekilde sonuçlandı. Bunun nedeni ABD'nin yaşanan tüm olayların sorumlusu olarak gördüğü Esad rejiminin geçiş hükümetinde yer almasını istememesidir. Rusya ise tam tersi Esad rejiminin yer almasını istemektedir. Rejimin en büyük destekçilerinden olan İran görüşmeye çağırılmamıştır. Küresel ve bölgesel güçler arasından yaşanan anlaşmazlıklardan

dolayı tam bir uzlaşma ortamı sağlanamadığı için Birinci Cenevre Görüşmesi başarısız bir şekilde sonuçlanmıştır.

Yaşanan iç savaşı sonlandırmak için gerçekleştirilen Kofi Annan Barış Planı ve Birinci Cenevre görüşmesinin başarısız olması üzerine İkinci Cenevre görüşmesi; iki görüşme halinde 22 Ocak-15 Şubat 2014 tarihlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeye ABD, Almanya, Türkiye, İtalya, Fransa, İngiltere, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Suudi Arabistan, Mısır, Ürdün, SMDK ve Esad Rejimi katılmıştır. Cenevre-1 Görüşmesinin aksine Cenevre-2 Görüşmesine İran'ın davet edilmesi düşünülmüş, fakat SMDK'den gelen tepkiler üzerine davetiye gönderilmemiştir. Gerçekleştirilen görüşmelerde de bir sonuca varılamamıştır. Görüşmelerin başarısız olmasının nedeni ise yaşanan iç savaşın yarattığı sorunları çözmek yerine, görüşmelerin merkezine Esad'ın alınması ve ana konu üzerinde durulmayarak olayların şahsileştirilmesidir. Diğer sebepleri ise muhalefetin kendi içinde birleşememesi, Rejimin ise muhalifleri terörist olarak tanımlamasıdır. Görüşmede en dikkat çeken konu ise muhaliflerin ve rejimin ilk kez bir masa etrafında oturmayı kabul etmesidir. Görüşmede fikir birliği sağlanamadığı için geçici hükümet ve Ateşkes ortamı kurulamamış, bunun üzerine Suriye Özel Temsilcisi İbrahim yaşanan gelişmelerden kendini sorumlu tutarak istifa etmiştir (Neciyev, 2019, s. 841-845).

Cenevre-3 Görüşmesi tüm görüşmeler arasında en sıkıntılı geçen görüşmedir. Görüşmenin 1 Ocak 2016 tarihinde yapılması planlanmaktaydı, fakat 25 Ocak'ta gerçekleşeceği ilan edilmiş, ancak 25 Ocak'ta yapılacak olan görüşmeye hangi tarafların katılacağı konusunda yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı bu görüşme tekrar ertelenmiştir. BM Suriye temsilcisi Stefan De Mistura oluşan belirsizlikleri gidermek için görüşmenin 29 Ocak 2016'da başlayacağını açıklamıştır, ancak bu görüşme de yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı ertelenmiştir. 1 Şubat 2016'da başlayan ve iki gün süren görüşmelerden sonra BM Özel Temsilcisi Stefan De Mistura yaptığı açıklamada, görüşmelerin 25 Şubat 2016 ya kadar askıya alındığını duyurmuştur. İran'ın katılması yönündeki anlaşmazlıklar giderilmiş ve ilk kez İran Cenevre Görüşmesine katılmıştır. Sonuç olarak Cenevre-3 Görüşmesi değerlendirildiğinde; toplantıların sürekli ertelenmesi ve Rejimin Halep'i ablukaya alması gibi sebeplerden dolayı başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Bayraktar Ö. , 2022).

Cenevre görüşmelerinde bir sonuç alınamadığı için Türkiye Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov ve İran Dışışleri Bakanı Cevat Zarif, 20 Aralık 2016'da Moskova'da bir görüşme gerçekleştirmiştir. Görüşmenin sonunda alınan karara göre Suriye'de ateşkes sağlanması için anlaşılmıştır. Görüşme, imzalanan 'Moskova Deklarasyonu' ile resmileştirilmiştir. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, yaptığı açıklamada Esad rejimi ile Muhalif kesim arasında garantörlük anlaşması ve barış görüşmelerine yeniden başlanması konusunda anlaşıldığını açıklamıştır. Putin'in ardından Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamaya göre 30 Aralık 2016 saat 00:00 itibariye Suriye'de ateşkes ortamının sağlanması konusunda anlaşmaya varılmıştır. DEAŞ ve YPG ateşkes içine alınmamıştır. Türkiye, 'Moskova Deklarasyonu' ile DEAŞ, PYD/YPG ve diğer terör örgütlerine karşı savaşıma konusunda destek bulmuştur. Türkiye'nin ayrıca sivillerin korunması için çatışma olamayan bölgelerin oluşturulması yönündeki talebi kabul görmüştür. Görüşmede üzerinde anlaşılan üç madde vardır: Birinci madde; Cenevre görüşmelerinde istenilen sonucun elde edilememesi nedeniyle tıkanan barış görüşmelerini tekrar başlatmak. Rusya, İran ve Türkiye'nin yapılacak olan barış görüşmelerinde garantörlüğünü sağlamak. İkinci madde; Üç devlet Suriye'de ateşkesin sağlanması için birlikte çalışacaktır. Üçüncü madde, Suriye'de Rejim konusunda bir değişiklik yaşanmayacaktır (Neciyev, 2021, s. 991). Görüşmelerde özellikle üçüncü madde dikkat çekmiştir.

1.Astana Görüşmesi Rusya, İran ve Türkiye'nin 'Moskova Deklarasyonu' ile Suriye'de başlattıkları ateşkestten sonra 23 Ocak 2017'de gerçekleşmiştir. Görüşmede ele alınan konular Cenevre görüşmesiyle benzerlik göstermektedir. Görüşme sonunda alınan kararları Kazakistan Dışışleri Bakanı Abdrahmanov açıklamıştır. Suriye'de meydana gelen iç savaşın silah yoluyla çözülemeyeceğini, bunun yerine diplomatik çözümlere daha fazla ihtiyaç olduğu belirtmiştir. Türkiye, Rusya ve İran, Suriye'de başlattıkları ateşkesi kontrol edeceklerini belirtmiştir. Suriye'nin toprak bütünlüğünü korunması ve terör örgütleriyle mücadeleye devam edilmesi konusunda mutabık kalınmıştır.

2.Astana Görüşmesi 15-16 Şubat 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Rejim ve Muhalif tarafların birbirine karşı suçlayıcı ithamlarından dolayı ilk görüşmeye kıyasla verimli geçmemiştir. Türkiye, İran ve Rusya'nın birlikte kuracağı bir görev gücü, görüşmede kabul edilmiştir (Ayvaz, 2020, s. 53-54).

Cenevre-4 Görüşmesi 23 Şubat 2017 tarihinde başladı. Amaç Cenevre-3 de yaşanan sorunları çözmektir. Görüşmeler devam ederken Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Staffan de Mistura, rejimin gönderdiği heyet, Rusya ve İran'dan gelen temsilcilerle özel bir görüşme gerçekleştirdi. Staffan de Mistura görüşme bittikten sonra yaptığı açıklamada, sorunların çözülmesi için tam anlamıyla bir sonuca varılmadığını ama olumlu bir ilerleme kaydedildiğini ifade etmiştir. Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Staffan de Mistura Güvenlik Konseyinin 2254 sayılı kararında belirtilen hukuka uygun, özgür bir seçimin gerçekleşmesi, geçiş hükümetinin kurulması, Anayasanın hazırlanması, adli maddelere ek olarak terörle mücadele maddesini de eklemiştir (Abdülmecid, 2022).

3.Astana Görüşmesi 14 Mart 2017'de başlamıştır. Görüşmede öne çıkan en önemli karar ise Türkiye, İran ve Rusya'nın Suriye'de başlattıkları ateşkesin daha da güçlendirilmesidir. Muhalefet, rejimin ateşkesi ihlal ettiğini gerekçe göstererek görüşmelere katılmamıştır. Bunun üzerine BM Suriye temsilcisi Beşşar Caferi yaptığı açıklamada muhaliflerin toplantılara katılmamak için bahane öne sürdüğünü ifade etmiştir (Acun C. , 2022).

Cenevre-5 Görüşmesi 22 Mart 2017 tarihinde başlamıştır. Görüşmede üzerinde durulan ana konu, terör sorunu olmuştur. Birleşmiş Milletler Özel Temsilcisi Staffan De Mistura rejim ve muhaliflerle görüşme gerçekleştirmiştir. Her iki kesimle yaptığı görüşmelerde ilerleme kaydettiğini ve olumlu bir hava yakaladığını açıklamıştır. Ayrıca Cenevre-6 Görüşmesine kadar olan zaman zarfında 2254 sayılı kararda belirten 4 madde hakkında iyi bir çalışma yapacağını belirtmiştir (aa.com.tr/tr, 2022).

4. Astana Görüşmesi 3-4 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Görüşmenin konusu çatışmasızlık bölge olarak belirlenmiştir. Çatışmasızlık bölge konusunda İran'ın garantör ülkeler arasında yer alması muhalif kesimlerden tepkiler gelmesine neden olmuştur (Golkarian, 2017, s. 96). Çatışmasızlık bölge olarak belirlenen yerler

sırasıyla; İdlip 'in tamamı, Hama, Laskiye, Halep, Humus, Şam/Doğu Guta bölgesi, Dera, ve Kuneytra vilayetlerinin belli kesimleridir (Çubukçu , 2022).

BM 2254 sayılı karar hakkında adım atılması için 16 Mayıs 2017 tarihinde Cenevre-6 Görüşmesi başlamıştır. Toplantının kısa sürmesinden dolayı 2254 sayılı kanundaki 4 konu hakkında görüşme yapılmamıştır. Bunun üzerine Staffan De Mistura yaptığı açıklamada Anaysa ve Hukuki konuları sağlam temeller üzerine kurmak için BM'nin uzmanlarını çağırdığını açıklamıştır. BM uzmanlarının toplantılara başkanlık etmesiyle süreç başlamıştır. Staffan De Mistura, gerçekleşen toplantılardan memnun olduğunu ifade etmiştir (dunya.com, 2022).

5.Astana Görüşmesi 4 Temmuz 2017 tarihinde başlamıştır. İlk görüşme İran, Türkiye ve Rusya heyetleri tarafından gerçekleştirmiştir. İkinci görüşme Rejim temsilcisi Caferi başkanlığındaki heyet, İran ve Rusya heyetleriyle gerçekleşti. BM Özel Temsilcisi gerçekleşen görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada, rejimin ve muhaliflerin 10 Temmuz 2017'de gerçekleşecek olan Cenevre-7 toplantısında yüz yüze görüşebilme imkânının olduğunu belirtmiştir. Cenevre-7 Görüşmesinde üzerinde durulan konu 2254 sayılı karardaki 4. maddedir (bayrakyayincilik.com, 2022).

6. Astana Görüşmesi 14 Eylül 2017 tarihinde başlamıştır. Görüşmeler Türkiye, BM, ABD, İran, Ürdün, Rusya, Esad rejimi ve muhalif temsilcilerinden oluşan heyetler arasında gerçekleşmiştir. Görüşmelerde ele alınan en önemli konu: İdlip vilayetindeki çatışmasızlık bölgelerini net bir şekilde belirtmek, ateşkese uyulması için neler yapılması gerektiğini belirlemektir. Görüşmenin bir diğer konusu ise ilk kez 2.Astana Görüşmesinde yer alan rejimin ve muhaliflerin ellerindeki esirlerin serbest bırakılması için yeniden çalışma yapılmasıdır (Bural, 2019).

7. Astana Görüşmesi 30 Ekim 2017 tarihinde başladı. Görüşmenin gündemi; Rejimin elindeki esirlerin serbest bırakılması, ateşkes kurallarına uyulması, insanı yardım miktarının artırılmasıdır. Görüşmede gündeme alınan bu konular hakkında sonuç elde edilememiştir. Türkiye, İran ve Rusya yaptıkları ortak açıklamayla ateşkesin sağlanması için ortak çalışmaya devam edeceklerini bildirmişlerdir. Kazakistan Dışişleri Bakanı Abdrahmanov yaptığı açıklamayla garantörlerin Suriye'de sağladıkları ateşksten memnun olduklarını aynı zamanda El Kaide, Nusra

Cephesi DEAŞ'a karşı olan mücadeleyi devam ettirdiklerini ifade etmiştir (haberler.com, 2022).

Cenevre-8 Görüşmesi 28 Kasım 2018 tarihinde başlamıştır. Görüşme sonunda Özel Temsilci Staffan de Mistura yaptığı açıklamada muhalifler ile 11, Esad rejimi ile 7 toplantı gerçekleştirdiğini ve yapılan görüşmelerin başarısız bir şekilde sonuçlandığı ifade edilmiştir. Rejimin 2254 sayılı karardaki 4 maddeden sadece terör konusuna odaklandığını belirtmiştir. Riyat-2 Toplantısı'nda alınan karara göre geçiş hükûmetinin kurulması için Beşar Esad'ın görevden çekilmesi gerektiği açıklamıştır. Rejim tarafından bu karara sert bir şekilde tepki gelmiş ve Riyad-2'deki kararın geri çekilmesini istemiştir. Mistura yaptığı açıklamayla rejimin isteğini doğru bulmadığını ifade etmiştir (sabah.com.tr, 2022).

8. Astana Görüşmesi 21 Aralık 2017 tarihinde başlamıştır. Gündemdeki ana konu esirlerin serbest bırakılmasıdır. Türkiye ve Rusya sorunlara çözüm bulmak için Soçi'de gerçekleşecek olan toplantının tarihini belirlemişlerdir.

9. Astana Görüşmesi 14 Mayıs 2018 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündemi İdlip' teki çatışmasızlık, bölge ve anayasa hazırlıklarıdır.

10. Astana görüşmesi 30 Haziran 2018 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündemi Anayasa çalışmaları ve komitenin hangi durumda olduğunu tespit etmektir.

11. Astana Görüşmesi 28 Kasım 2018 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündemi rejimin kullandığı kimyasal silahlar ve Anayasa çalışmalarıdır.

12. Astana Görüşmesi 26 Nisan 2019 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündemindeki ana konu İdlip'teki çatışmasızlık alanları olmuştur.

13. Astana Görüşmesi 1 Ağustos 2019 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündemi İdlip' teki çatışmasızlık alanlarının denetlenmesi için kontrol merkezleri kurulmasıdır. Görüşmedeki bir diğer konu ise Türkiye'nin sınırında oluşan tehditlere karşı yürüttüğü askerî harekâtlarıdır.

14. Astana Görüşmesi 10 Aralık 2019 tarihinde başlamıştır. Görüşmenin gündeminde yeni bir konu bulunmadığı için daha önceki konular üzerinde çalışma yapılmıştır.

15. Astana Görüşmesi 16 Şubat 2021 tarihinde Rusya'nın ev sahipliğinde Soçi'de gerçekleşmiştir. Gündemdeki ana konu, Anayasa çalışmalarının en son hangi durumda olduğu görüşülmüştür. Gündemdeki diğer konular, rejimin ateşkese ihlal etmesi nedeniyle çatışmaların devam etmesi, esirlerin serbest bırakılmamasıdır (Güçlü, 2022, s. 51-52).

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin Suriye'de yaşanan iç savaşa çözüm bulmak için 22 Ekim 2019'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı Soçi'de ikili görüşme gerçekleştirmek için davet etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla gerçekleşen görüşmede Suriye'deki gelişmeler hakkında bir mutabakat imzalanmıştır (aa.com.tr/tr, 2022). Mutabakatta ilan edilen önemli maddeler şu şekildedir:

1. Suriye'nin Arap Baharından önceki toprak ve siyasi bütünlüğü korunacak ve Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit eden unsurlara karşı mücadele edilecektir.
2. Ayrılıkçı fikirlere karşı çıkılacaktır. Terör unsurlarının tüm faaliyetlerine karşı mücadele edilecek ve gerekli tedbirler alınacaktır.
3. Rusya, Adana Mutabakatına uyulması konusunda destek verecektir.
4. Barış Pınarı Harekâtında güvenli hale gelen 32 kilometrelik alanın güvenliği korunacaktır.
5. 23 Ekim 2019 saat 12:00'den itibaren Rusya'nın verdiği teminat ile YPG birlikleri Türkiye sınırından 30 kilometre geriye çekilecektir. Barış Pınarı Harekâtı ile güvenli hale gelen 32 kilometrelik bölgenin doğusu ve batısında Kamışlı şehri hariç oluşturulacak 10 kilometrelik derinlikte Türk ve Rus askerleri birlikte devriyeler düzenleyecektir
6. YPG, Münbiç ve Tel Rıfat'tan temizlenecektir.
7. Sivillerin güvenli bölgeye geçmeleri için gerekli iş birlikleri yapılacaktır.

Türkiye ve Rusya Astana görüşmelerinin Suriye'nin sorunlarına çözüm olması için gerekli çalışmalarda bulunmaya devam edecektir. Anayasa Komitesinin yaptığı çalışmalara da destek verilecektir

16. Astana Görüşmesi 8 Temmuz 2021 tarihinde yapıldı. Görüşmenin gündeminde Suriye'deki terör örgütlerinin faaliyetleri yer almaktadır. Kazakistan Dışişleri Bakanı Yardımcısı Alimbayev, görüşme sonunda üçlü garantörün bildirisini açıklamıştır.

Bildiriye göre, DEAŞ'ın bölgedeki faaliyetlerine son vermek için birlikte hareket edileceğine karar verilmiştir. İsrail'in Suriye'ye karşı olan haksız saldırılarına ve Suriye'ye kaçak yollarla petrol getirip satmasına tepki gösterilmiştir. BM, artan korona virüs (COVID-19) salgınından dolayı Suriye'ye insani yardım desteğinin artırılmasını istemiştir (hurriyet.com.tr, 2022).

17.Astana Görüşmesi 21 Aralık 2021 tarihinde Kazakistan'ın başkenti Nur Sultan'da gerçekleşmiştir. Görüşmenin gündemi, Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumak, terör unsurlarıyla mücadele etmek, insani yardımların artırılmasını sağlamak ve İdlip'te çatışmasızlık bölgelerinin korunması olmuştur. Ayrıca toplantıda mültecilerin güvenli bir şekilde geri dönüşü de görüşülmüştür (mfa.gov.tr, 2022).

3.3.3. Soçi Zirveleri

1. Soçi Zirvesi 22 Kasım 2017 tarihinde Rusya'nın ev sahipliğinde Soçi'de düzenlenmiştir. Zirveye Vladimir Putin, Recep Tayip Erdoğan ve Hasan Ruhani katılmıştır. İlk kez liderler düzeyinde düzenlenen zirvede, Suriye'deki iç savaşın sonlandırılması için neler yapılması konusu müzakere edilmiştir (ankasam.org, 2022). Zirve sonunda alınan kararlar şu şekildedir:

1. BM denetimi altında Suriye'de serbest ve adil bir seçimin gerçekleştirilmesiyle Suriye halkı kendi geleceklerini belirleme fırsatı elde edecektir.
2. Suriye'nin siyasi ve toprak bütünlüğü korunacak ayrıca Terör unsurlarıyla mücadele edilecektir.
3. Cumhurbaşkanı Erdoğan, düzlenecek olan Ulusal Diyalog Kongresi'ne PYD'nin katılmasını kabul etmemiştir. Türkiye aksi takdire kongreye katılmayacağını söylemiştir.
4. Suriye'deki mayınlı alanların temizlenmesi ve yeninden inşasına destek verilecektir.
5. Anayasa çalışmaları ve bölgeye insani yardımların ulaştırılması konusunda destek verilecektir.

2. Soçi Görüşmesi 14 Şubat 2019 tarihinde Türkiye, İran ve Rusya'nın katılımıyla düzenlenmiştir. Görüşmenin sonunda mutabakat imzalanmıştır (bbc.com/turkce, 2022). Liderlerin Mutabık olunan kararlarla ilgili yaptıkları açıklamada vurguladıkları konular şu şekildedir; Terör unsurlarıyla mücadele etmek, Suriye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve Anayasa çalışmalarına destek vermektir (trthaber.com, 2022).

3.3.4. Anayasa Komitesi

BMGK, Suriye'de yaşanan iç savaş sebebiyle uluslararası alanda yapılan görüşmelerde alınan kararların uygulanması BM denetimi altında Suriye'de Anayasa Komitesinin kurulması düşüncesi üzerinde durmuştur. BMGK düşüncesi ilk kez Ocak 2018'de Soçi'de gerçekleşen kongrenin gündeminde yer almıştır. Türkiye, İran ve Rusya; Anayasa Komitesi'nin çalışmalarını nasıl yürüteceği, hangi ülkelerin üye olacağı konusunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerde belli konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Üç ülke 16 Eylül 2019 tarihinde Ankara'da toplanarak anlaşmazlıkları çözmüştür. Anlaşmazlıklar giderildikten sonra ilk adım olarak Anayasa'nın kimler tarafından hazırlanacağına dair olan metin onaylanmıştır. BM Özel Temsilcisi Geir Pedersen komitenin kimlerden oluştuğunu açıklamıştır. Toplamda 150 kişilik komitede; 50 kişi Rejimden, 50 kişi muhaliflerden oluşacak, kalan 50 kişiyi ise BM Özel Temsilcisi belirleyecektir. PYD örgütü açıklanan listelerde temsilcilerinin yer almaması sebebiyle Komitenin alacağı kararların kendilerini bağlamayacağını ilan etmiştir. Komite ilk toplantısını 30 Ekim 2019'da Cenevre'de tüm üyelerin katılımıyla gerçekleştirmiştir (Deşilmek & Duman, 2020, s. 127-128).

3.3.5. İstanbul Zirvesi

Arap Bahar'ının Suriye'de yaşattığı iç savaşa çözüm bulmak için Türkiye'nin ev sahipliğinde İstanbul Zirvesi gerçekleştirilmiştir. 27 Ekim 2018 tarihinde düzenlenen zirveye Rusya, Almanya ve Fransa devlet başkanları katılmıştır. Dörtlü lider bazında gerçekleşen zirvede Tahran ve Soçi görüşmelerinde alınan kararlara Fransa ve Almanya destekte bulunacağını belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan görüşmeden sonra yaptığı açıklamada İstanbul Zirvesini bir kazanım olarak görmüş,

Çünkü bu zirve, Astana Görüşmesinin daha ileri bir seviyeye taşınmasını sağlamıştır. Dörtlü zirve sonunda liderlerin anlaştıkları kararlar ortak bir basın açıklamasıyla ilan edilmiştir (Deşilmek & Duran, 2019, s. 92-93). Görüşmede alınan kararlar şu şekildedir:

1. Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması, bölgedeki terör unsurlarıyla mücadele edilmesi,
2. Suriye'de yaşanan iç savaşın askeri yöntemlerle çözülemeyeceğini bunun yerine siyasi müzakere ve çözümlerle ateşkes ortamı oluşturulması,
3. Anayasa Komitesinin tamamlanması ve faaliyete geçmesi,
4. BM kontrolü altında bütün Suriyeli vatandaşların katılım sağlayacağı şeffaf ve adil bir seçimin gerçekleştirilmesi,
5. İç savaştan kaçan halkın evlerine güvenli bir şekilde dönmesi için çalışmalar yapılması,
6. Almanya ve Fransa, Suriyeli vatandaşlara her türlü insanı yardımda bulunacağını belirtmiştir.

3.3.6. Ankara Zirvesi

Arap Bahar'ının Suriye'de yaşattığı iç savaşa çözüm bulmak için Astana görüşmelerinin  garantör ülke lideri Vladimir Putin, Recep Tayip Erdoğan ve Hasan Ruhani katılımıyla, Türkiye'nin ev sahipliğinde Ankara'da toplanmıştır.  liderin yaptığı ilk görüşme 22 Kasım 2017 tarihinde Soçi'de gerçekleşmiştir. Ankara zirvesi l Soçi görüşmelerin ikincisi olarak Cumhurbaşkanlığı kllyesinde 4 Nisan 2018 de düzenlenmiştir. Görüşmeler esnasında Türkiye ve İran arasında ikili görüşme gerçekleştirilmiştir. l görüşmenin ardından hazırlanan ortak bildiride; Suriye'nin toprak ve siyasi bütünlüğünü korumak, terör unsurlarıyla olan mücadelenin devam edilmesini sağlamak, adil ve zgr bir seçimin gerçeklemesi için destek verileceği bildirilmiştir (siyasetdergisi.com.tr, 2022).

3.3.7. Tahran Zirvesi

Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, 19 Temmuz 2022 tarihinde İran'ın başkenti Tahran'da Astana formatında bir zirve gerçekleştirdi. Soçi ve Ankara'nın ardından gerçekleşen üçlü üçüncü zirvedir. Görüşmenin gündeminde 2011 yılından Tahran zirvesine kadar geçen süreçte Suriye'de yaşanan iç savaş değerlendirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, görüşme sonlanmadan önce yayınlanacak olan sonuç bildirisine İdlip' teki ateşkesin eklenmesini istemiştir. Erdoğan'ın talebi Putin ve Ruhani tarafından destek bulsa da konu üzerinde tam olarak anlaşamadıkları için sonuç bildirisinde yer almamıştır. Üçlü liderin anlaştıkları konular, Suriye'de çatışmaların sonlanması ve sivililerin korunması, Suriye'nin toprak ve siyasi bütünlüğünün korunması, terör unsurlarına karşı ortak bir şekilde mücadele edilmesidir (orsam.org.tr/tr, 2022).

SONUÇ

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Suriye, sahip olduğu verimli topraklar, dini ve kültürel değerlerinden dolayı sürekli savaflara ve göçlere maruz kalmıştır. Suriye Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altından çıkmıştır. Fransa, Birinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti'nden aldığı yetki ile Suriye topraklarında Mandater sistemi kurmuştur. Fransa, Suriye'nin dini ve etnik unsurlarını kullanarak Böl-Yönet şeklinde idare etmiştir. Fransa'nın, Avrupa'da başlayan savaş hazırlıkları ve iç sorularından dolayı Suriye'deki sömürgesi 1946 yılında son bulmuştur.

Suriye'de Fransızların çekilmesiyle Ulusal İlerici Cephe ülke yönetimini ele geçirmiştir. Bağımsızlığını kazanan Suriye, uzun yıllar boyunca farklı ülkelerin yönetimi altında kaldığından dolayı ülkeyi yönetme konusunda sıkıntılar yaşamıştır. Suriye'de oluşan bu boşluk askeri vesayet ile doldurulmuş. Hüsnü Zaim, Suriye'de darbe yaparak askeri vesayeti başlatmıştır. Suriye bağımsızlığını yeni kazanmasına rağmen sürekli askeri yönetimlerin vesayeti altında kısa süreli iktidarların yaşanmasına neden olmuştur. Suriye'de sürekli meydana gelen darbelerden dolayı demokrasinden yoksun bir ortam oluşmuş, halk ekonomik ve siyasi yönden sıkıntılar çekmiştir.

Baas Partisi 1940 yılında Sünni asıllı Selahaddin Bitar ve Rum Ortodoks Mişel Eflak tarafından bir düşünce kuruluşu olarak ortaya çıkmıştır. Kısa süre içinde ideolojisi Arap coğrafyasında büyük yankı uyandırmıştır. İlerleyen süreçte parti olarak örgütlenen hareket askeriyeden de büyük destek almıştır. Baas Partisinde özellikle Salah Cedit ve Hafız Esad dikkat çekmekteydi. 23 Şubat 1966 yılında Salah Cedit, gerçekleştirdiği askeri darbe ile yönetimi ele geçirdi ve parti içindeki muhalefeti susturmak için parti kurucuları Selahattin Bitar ve Mişel Eflak'ı hapse attırdı. Hafız Esad 23 Şubat 1968 tarihinde gerçekleştirdiği darbe ile ülke yönetimini ele geçirdi. Hafız Esad iktidara geldiğinde Salah Cedit döneminde partinin önemli kadroları boşaltıldığından dolayı fazla bir muhalefet ile karşılaşmamıştır.

Hafız Esad iktidara geldiğinde hem parti yönetimini hem de ülke yönetimini kendi kontrolü altına almıştır. Hafız Esad, devlet kadrolarına kendisinin de mensubu olduğu Nusayir'lileri getirerek askeriyede, istihbaratta ve devlet kadrolarında teşkilatlanmıştır. Esad, sağladığı başarılı teşkilatlanma sayesinde Suriye'de vesayet sistemini oluşturmuştur. Hafız Esad kendisine karşı muhalefet oluşturanlara sert bir şekilde karşılık vermiş özellikle Müslüman Kardeşlere karşı yürüttüğü politikalar çok tepki çekmiştir. Esad döneminde darbelerin meydana gelmemesi ve yapılan girişimlerin başarısız kalmasının en önemli sebebi iktidarına karşı gerçekleşen olayları çok sert bir şekilde şiddetle bastırmasıdır.

Türkiye ve Suriye arasında Fransız Mandası döneminde Hatay meselesi ile ilgili sorun yaşanmıştır. Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonra yaşanan PKK ve su sorunu iki ülke arasında sürekli gerilimin yaşanmasına neden olmuştur. Suriye, Türkiye'nin büyümesi ve gelişmesini kendisine karşı bir tehdit olarak görmüştür. Bu gelişmelerin önüne geçmek için Su sorununu bahane ederek Türkiye'nin GAP projesini engellemek için PKK'ya ev sahipliği yapmış ve sürekli destekte bulunmuştur. Türkiye her ne kadar GAP projesiyle bölgede su sorunu yaşatmayacağını açıklasa da Suriye farklı tutum içinde olmuştur. Türkiye'nin uyguladığı başarılı politikalar karşısında Suriye daha fazla karşılık vermediği için Abdullah Öcalan'ı sınır dışı etmiştir. İki ülke arasında Adana Mutabakatının imzalanmasıyla yeni bir dönem başlamıştır (Bilgen, 2018, s. 818).

Ahmet Necdet Sezer'in Hafız Esad'ın cenazesine katılmasıyla iki ülke arasındaki ilişkilerde olumlu bir havanın oluşması sağlanmıştır. Türkiye'de Recep Tayip Erdoğan'ın ve Suriye'de Beşar Esad'ın iktidara gelmesiyle iki ülke ilişkilerinde önceki dönemlere kıyasla görülmemiş bir düzeyde yakınlaşma olmuştur. İki ülke arasında önceki dönemde yaşanan sorunlar görmezden gelinmiş, ticaret alanında önemli iş birlikleri yapılmıştır. İki ülke arasındaki olumlu gelişmeler sayesinde önemli bir katma değer elde edilmiştir.

Arap Baharı 2011 yılında Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin yaşadığı kötü muamele sonucunda intihar girişimiyle başladı (Taşkesen, 2011, s. 259-269). Tunus'taki protestolar kısa sürede halk hareketine dönüşmüştür. Protestolar başladığında olayların sadece Tunus'a özgü kalacağı düşünülmüş, fakat Arap coğrafyasında yaşayan diğer halkların da o zamana kadar Tunus halkının yaşadığı benzer

sorunları yaşadığı gözden kaçırılmıştı. Muhammed Buazizi'nin intihar girişimi, insanlık dramı olarak görülmüş ve halk her ne kadar yönetime tepkisini gösterse de olayların asıl nedeni; halkın uzun bir süredir içinde biriktirdiği öfkenin dışa vurmasıdır. Arap coğrafyasında yaşayan halk, rejimlerin yaşattığı ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlara daha fazla dayanamadığı için protestolara destek vermiştir (Buzkiran & Kutbay, 2013, s. 148-161). Tunus'ta başlayan olaylar Libya, Mısır, Suriye ve bütün Arap coğrafyasında etkili olmuştur. Arap Baharı sonucunda Arap coğrafyasındaki ülkelerin bir kısmında liderler değişti, bir kısmında ise gerekli reformlar yapılarak olaylar sonlandırıldı. Halkın ağır bedeller ödeyerek yaşadığı süreç sonunda istediği ekonomik ve siyasi özgürlükler elde edilemedi. Arap halkının yaşadığı şartlar Arap Baharından önceki duruma göre daha kötü bir hal aldı. Arap halkının beklediği bahar; can kayıplarıyla, yaralanmalarla, göçle, terörle, ekonomik ve siyasi sıkıntılarla sonuçlanmıştır. Halkın beklediği baharın yaşanan konjonktürde ne zaman geleceği de bilinmemektedir.

Türkiye, Arap Baharının 2011 yılında Suriye'ye sıçramasıyla yaşanan olayları önceden sezdiği için Suriye'ye olayların sonlanması için gerekli tavsiyelerde bulundu. Suriye ise Türkiye'nin tavsiyelerine karşı farklı tutum izlemiştir. İki ülke arasında yapılan görüşmeler ve fikirsel çatışmalardan sonra Suriye'de iç savaşın başlamasıyla ilişkiler kesilmiştir. Türkiye, iç savaş başladığında olayların kısa bir süre içinde sonuçlanacağını düşündüğü için ve geçmişten gelen ortak tarihi değerlerini göz önünde bulundurarak esnek politikalar uygulamıştır. Türkiye, iç savaşın uzaması ve çok yüksek oranda göçe maruz kalması sonucunda ülke içinde ekonomik ve siyasi sorunların oluşmasından dolayı 2015 yılı itibarıyla daha sıkı politikalar uygulamıştır. Türkiye yaşanan göçlerin ülke içinde çıkardığı sorunları sonlandırmak ve ihtiyaçlarını karşılamak için geçici barınma merkezleri kurmuştur. Türkiye yaşanan göç hareketini durdurmak ve sınır güvenliğini sağlamak ayrıca Suriye'de güvenli bölgeler oluşturmak için Şah Fırat Operasyonu, Fırat Kalkanı Harekâtı, Zeytin Dalı Harekâtı, Barış Pınarı Harekâtı ve Bahar Kalkanı Harekâtı düzenlemiştir.

Türkiye'nin Suriye ile ilişkilerinin kesilmesinden dolayı ikili görüşmeler gerçekleştirilememiştir. Türkiye Suriye ile kuramadığı diyalogu BM ve diğer Uluslararası kuruluşların desteği ile sorunların çözülmesine çalışmıştır. Türkiye davet edildiği Astana-Cenevre Görüşmeleri; Soçi ve Tahran Zirvelerine katılmış ayrıca Ankara ve İstanbul Zirvelerini de düzenlemiştir. Türkiye'nin bu görüşme ve zirvelerin sonunda yaptığı açıklamalarda değindiği ortak konu; Suriye'de barış ortamının oluşması ve akan kanın durması için her türlü desteğin verilmesidir. Türkiye'nin ve Uluslararası kuruluşların tüm çabalarına rağmen Esad ve Muhalifler, takındıkları tavırdan vazgeçmemiş bu sebeple Suriye'deki iç savaş ve can kayıpları sona ermemiştir.

KAYNAKÇA

- Abdi, Z. (2016). **Türkiye'nin Suriye Politikası**. Z. Yıldırım içinde, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi* (s. 450). İstanbul: BETA.
- Abdülmeccid, M. iramcenter.org: <https://iramcenter.org/suriye-anayasa-komitesi-guclukler-ve-meydan-okumalar/>. Erişim Tarihi: (2022, 11 30)
- Acun, C. <https://kriterdergi.com>: <https://kriterdergi.com/dis-politika/astana-sureci-ve-idlib>. Erişim Tarihi: (2022, 11 30).
- Acun, F. (2022). Suriyede Fransız Manda İdaresinin Kurulmasında ve Yıkılmasında Arap Miliyetçiliğinin Rolü . *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve Araştırmalar Dergisi*, 121.
- Açıl, M. (2017). Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 179-180.
- Açıl, M. (2017). Tunus'un Demokratik Dönüşümü ve Anayasa Yapım Süreci. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 175-177.
- Akbaş, Z., Babahanoğlu, V., & Yelman, E. (2016, Ekim 13-14-15). Türkiyenin Suriyeli Mültecilere Yönelik yönelik İzlediği Açık Kapı Politikasının Ulusal Güvenliğine ve Uluslararası Güvenliğe Etkileri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. Elazığ: ASOS Yayınları.
- Akdeniz, S. (2019). Atatürk Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri ve Hatay Sorunu(1920-1938). *Asia Minor Studies*, 176-178.
- Akkaya, Y. (2018). **Ortadoğuda Din-İktidar İlişkisi: Suriye Baas Partisi Örneği**. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi*, 44-45.

- Aksu, F., & Bayır, D. (2020). Açık Kpı PolitikasındaN Güvenlik Tehdidine: Türkiye Suriyeli Sığınmacılar Olgusu. *Marmara Üniversitesi Sosyal BilimlerDergisi*, 336.
- Akşit, G. (2017). Terörün Araçsallaştırılması Sorunu:1998 Türkiye-Suriye Abdullah Öcalan Krizi Örneği. *Orta Doğu Çalışmaları* , 77-78.
- Ali, H. (2022). Mogalları Durduran Savaş: Aynicalut Savaşı. *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 301-305.
- Alp, K. K. (2012). Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus. *Yasama Dergisi*, 24-25.
- Alptekin, C. (2009). "Atatürk'ün Hatay Davası"Ercan Karakoç Sayı/50. *Bilig*, 109.
- Altuğ, S. (2008). Suriye Arap Miliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939). *İ.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 78-86.
- Ansarian, M. (2020). Arap Baharı'nın Ekonomik Etkileri. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44-45.
- Aras, İ. (2019). Arap Baharı: Avrupa Kış. *EORO Politika Dergisi*, 31-32.
- Aslan, C. (2008). **Beşar Esad Dönemi Türkiye-Suriye İlişkileri**. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi*, 6-10.
- Atabey, F. (2015). Hatayın Anavatana Katılma Süreci. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi Cilt:4 Sayı:7*, 193-194.
- Ataman, M. (2012). *Suriye'de İktidar Mücadelesi: Baas Rejimi ve Toplumsal Etkiler*. Ankara: SETA.
- Ateş, A., & Cemal , M. Ş. (2017). Orta Doğu'da Darbelerin Arka Planı : Mısır Örneği. *TESAM Akademi Dergisi*, 111-117.
- Aydın, M., & C. A. (2018). Türk Ulusal Basına göre 1938'de Hatay ve Atatürk'ün Ölümünün Hataydaki Yansımaları. *Belgi/ Sayı 15*, 656-657.

- Ayhan, V. (2012). Tunus İsyanı: Arapların Devrim Ateşinin Yakması. *Ortadoğu Etütleri Dergisi*, 60-63.
- Ayrancı, Z. Ş. (2006). **Türkiye Suriye İlişkileri**. *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 55.
- Ayvaz, Z. (2020). Astana ve Soçi Süreçlerinin Türk-Rus İlişkilerine etkileri. *The Journal of Diplomatic Research-Diplomasi Araştırmaları Dergisi*, 53-54.
- Babacan, M., Haşlak, İ., & Hira, İ. (2011). Sosyal Medya ve Arap Baharı. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 77-78.
- Bağlıoğlu, A. (2013). Suriyede Mezhep Araştırmalarının Güncel Siyaset Üzerindeki Etkisi. *e-mâkâlât Mezhep Araştırmaları Dergisi*, 498-499.
- Baharççek, A. (2000). Etnik Terör ve Etnik Terörle Mücadele Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12-13.
- Bayraktar, Ö. (2020). Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin Karşılaştırması. *Kesit Akademi Dergisi*, 610.
- Bayraktar,Ö. tuicakademi.org:<https://www.tuicakademi.org/cenevre-3-baslamadan-duran-gorusmeler/>.Erişim Tarihi: (2022, 9 23).
- Behçet, M. (2019). İkinci Dünya Şavaşı Sonrası Mısır Siyasi Tarihi Üzerine Arap Baharı'nın İncelemesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 311-314.
- Benek, S. (2016). Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 184.
- Bilgen, A. (2018). 1977'DEN 2017'YE GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP):GAP'ın 40 YILI ÜZERİNE NİTEL VE ÇOK BOYUTLU BİR DERGERLENDİRME. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 818.
- Bolat, M. (2020). Fransa'nın Manda İdaresi Altında Suriye'nin Bölünmesi ve Aleviler Devleti. *Türk Kültürü Nevşehir Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 146-150.
- Bozan , F. (2016). Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 10-15.

- Budak, M. M. (2010). **İki Körfez Savaşı Çerçevesinde ABD-Suriye İlişkileri**. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 14.
- Bural, E. B. (2019). **Sekiz Soruda Suriye İç Savaşının Sekiz Yılı**. 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü.
- Buzkiran, D., & Kutbay, H. (2013). Arap Baharının Türkiye'ye olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 148-161.
- Canyurt, D. (2018). Esad Rejimi Neden Yıkılmadı: Temel Dinamikleri ve Stratejileri. **Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 23.
- Canyurt, D. (2018). Kazananı Olmayan Savaş "Suriye İç Savaşı": Neden Bitmedi Barış Nasıl Gelebilir. **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, 1107-1109.
- Çakmak, R. A. (2022). Reforma Yanlısı Halk Gösterilerinden Bitmeyen İç Savaş Giden Süreçte Mezhep Olgusu. **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, 222.
- Çalışkan, M. A. Stratejik Ortak: <https://www.stratejikortak.com/2016/06/baas-partisi-nedir.html>. Erişim Adresi: (2022, 8 2)
- Çapar, O. (2020). Manda Yönetiminden Sonra Tunus ve Cezayir'de Siyaset Kurumu. **Uluslararası Politik ve Araştırma Dergisi**, 23-26.
- Çeviker, A. (2011). Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı ve Türkiye İle Ticari İlişkileri. **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, 3-4.
- Çırakoğlu, A. (2017). İran'ın Gözüyle Arap Baharı. **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 103.
- Çubukçu, M. <https://birikimdergisi.com>:
<https://birikimdergisi.com/haftalik/8297/catismasizlik-bolgeleri-kim-ne-yapabilir>. Erişim Adresi: (2022, 09 24)
- Dalar, M., & Kalaycı, C. (2019). Suriye Krizinde Koruma Sorumluluğu Çıkmazı. **Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 60.
- Demir, Ş. (2011). Düünden Bugüne Türkiye'nin Suriye ve Ortadoğu Politikası. **Turkish Studies Dergisi**, 708.

- Demir, E. (2021). Türkiye'nin Suriye Politikası Bağlamında TSK'nın Suriyed'dekki Sınır Ötesi Harekatlarının Nedenleri ve Sonuçları. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 551-553.
- Demirel, A. (2019). Orta Doğu'da Fransız Emperyalizmi: Fransız Manda Yönetimi Döneminde Suriye (1920-1946). *Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi* , 85-89.
- Demirel, D. (2019). **Askeri Darbelerin Suriye Siyasetine Etkileri(1949- 1970)**. *Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırma Enstitüsü Ortadoğu Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 79-80.
- Deniz, T. (2013). Arap Baharı ve Türkiye: Siyasi Coğrafya Açısından Bir Değerlendirme. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 68-72.
- Deşilmek, E., & Duman, T. İ. (2020). **Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2019**. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019* (s. 127-128). içinde Ankara: SETA Yayınları.
- Deşilmek, E., & Duran, T. İ. (2019). **Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2018**. *Türk Dış Politikası Yıllığı 2018* (s. 92-93). içinde Ankara: SETA Yayınları.
- Dilek, M. S. (2017). Rusya Federasyonu- Suriye İlişkilerinin Temelleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 63.
- DiplomatikGözlem*.<https://diplomatikgozlem.com>:
https://diplomatikgozlem.com/_haber/suriye-konulu-cenevre-4-gorusemeleri-sona-erdi. Erişim Tarihi: (2022, 09 23).
- Duman, D. D. (2020). Yasemin Devrimi, Kimlik ve Demokratikleşme: Tunus'ta Din ve Kimlik Algısı Üzerine Bir İnceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 313-315.
- Duman, Ö. (2020). Arap Dünyası'nda Mısır Lideri Cemal Abdülnasır Rüzgarı ve Nasır Sonrası 1970-1980 Yılları Arasında Mısır'ın Durumu. *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 33.
- Duran, H. (2011). Adana Protokolü Sonrası türkiye-Suriye İlişkileri. *Ortadoğu Yıllığı*, 508-509.

- Duran, M. A. (2021). Baas Partisi'nin Düşünsel Temelleri Suriye Siyasetinde Baas Partisi (1940-1966). *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi* , 231-232.
- Dursun, S. (2008). Türkiye'nin Güvenlik Algılamasındaki Değişim:12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Dönem. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 428-429.
- Düzsöz, E. (2021). Kaos İçersinde Düzen Arayışı: Kaddafi Dönemi ve Sonrası Libya. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 299-301.
- Efegil, E. (2013). Suriye ve Lübnan Dış Politikalarını Etkileyen Faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 69.
- Ekşi, M. (2018). Türk Dış Politikasının Ultimo Ratiosu: Yumuşak Güçten Sert Güce Türkiye'nin Suriye Politikası. *Karam Dergisi*, 81.
- Emir , H. A. (2021, 11 20-21). Tam Metinler Kitabı. *Uluslararası Artuklu Uluslararası İktisadi İdari ve Siyasi Bilimler Kongresi* , 253. **Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.**
- Erdağ, R. (2015). Türkiye'nin Sınırşan Sular Sorunu. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 37-38.
- Erhan, Ç. (2000). Hafız Esadın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 162.
- Erhan, Ç. (2015). Kronik: Hafız Esad'ın Ölümü ve Muhtemel Gelişmeler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 162-163.
- Ersin, N. (1994). **Öncesi ve Sonrasıyla Baas Partisi.** *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi*, 11-12.
- Ertuğrul , M. Ç. (2010). **Suriye Türkleri ve Türkiye-Suriye İlişkileri (Osmanlı Dönemi).** *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 4-11.
- Eryılmaz , E. (2016). **Kürt Sorunu Bağlamında Türkiye'nin Irak ve Suriye İle İlişkileri(1991-2003).** *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 94-95.

- Eryılmaz, E., & Karabulut, U. (2016). PKK Terör Örgütü ve Türkiye Suriye İlişkileirne Etkileri(1991-2003). *BELGİ*, 22-24.
- Eskioğlu, R. (2019). Arap Bharına Kadar Türkiye Suriye İlişkisi. *Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergis*, 74.
- Golkarian, G. (2017, Ekim 19-20). Suriye Krizi Baglamında Astana Süreci. *19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri"* (s. 96). içinde Giresun.
- Gök, N. (2019). Suriye Krizinin Türkiye'ye Yansımaları. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 90-92.
- Gökcan, Ö. (2018). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim1998 Krizi veya Diger Bir İfadeyle "İlan Edilmemiş Savaş". *Akademik İncelemeler Dergisi*, 175-176.
- Görücü, K. setav.org: <https://www.setav.org/odak-ikinci-yil-donumunde-bahar-kalkani-harekati-ve-barisin-tesisi/#:~:text=TSK%2C%20S%C4%B0HA%20ve%20tahrip%20g%C3%BCc%C3%BC,hava%20savunma%20sistemini%20imha%20etti>.Erişim Tarihi: (2022, 10 20).
- Güçlü, M. (2022). Suriye İç Savaşı'nın Çözüm Sürecinde Türkiye'nin Rolü. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiker Ana Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi*, 51-52.
- Gürbüz, E. (2020). Suriye'de Ulus İnşa Çabaları ve Baas Partisi'nin Rolü. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Doktora Tezi*, 118.
- Güvenç, C. (2021). Arap Baharı Öncesi ve Sonrasına Yönelik Türk Dış Politikası: Tunus,Mısır, Bahreyn ve Yemen Örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Dergisi*, 358-359.
- Hacıoğlu, N., & Saylan, U. (2014). Arap Baharı'nın Turizime Yansımaları: Arap Ülkeleri ve Türkiye. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 57-58.

- Harunogulları, M. (2021). ABD ve Rusya'nın Suriye İç Savaşına Müdahalelerin Jeopolitik Yaklaşımı. *Ortadoğu ve Göç*, 54.
- İkiz, A. S. (2015). Arap Baharının Kelebek Etkisi: Batı Dünyasında Beklenen Değişmeler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 62.
- İnanç, Y. S. (2016). Suriye İç Savaşı: Bir Mezhep Savaşından Ötesi. *Yeni Ortadoğu: Toplum, Siyaset ve Ekonomi Konferansı* (s. 84-85). İstanbul: Işık Üniversitesi Yayınları.
- İnce , E. (2017). Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 268-269.
- İnce, G. A. (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında Fırat Kalkanı, Zeytindalı Harekatı ve Pınar Barış Harekatları. *İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 77-79.
- Kadioğlu, A. (2020). Zeytin Dalı HarekatıI: Türkiye'nin Suriye'ye Sınır Ötesi Operasyonu ve Meşru Müdafa Hakkı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 212.
- Kalyenci,S.<https://21yyte.org/tr/>:<https://21yyte.org/tr/suriye/turkiye-suriye-iliskileri-ve-suriye-i-c-savasi>. Erişim Tarihi: (2022, 9 9).
- Kapan,İ.<https://www.turkiyegazetesi.com.tr/>:https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/ismailkapan/621057.aspx?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral. Erişim Adresi: (2022, 8 2)
- Karaağaç, Y., & Acar, H. (2020). Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'nin Suriye Politikası ve PKK-PYD İlişkisi Bağlamında Yeni Askeri Strateji. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi* , 90-94.
- Karabulut, B. (2007). Karadenizden Ortadoğuya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Rusya Suriye İlişkisi. *Karam Dergisi*, 72-73.
- Karakaya, İ., & Tunahan, M. Ç. (2021). Ortadoğu'da Arap Baharı Süreci ve Libya İç Savaşı. *Akademik İzdişüm Dergisi*, 182-184.
- Karakoç, S. H. (2017). Arap Baharı. *Arap Bharı ve Bahreyn. Yüksek Lisans Tezi* (s. 38-39). içinde Ankara.

- Karkın, V., & Yazıcı, Ö. (2015). Arap Baharını Suriye'ye Yansıması ve Türkiye'ye Sığınan Mülteciler(Gaziantep Örneği). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 206.
- Kaya, R. (2020). Harekâtlar Ekseninde Türkiye'nin Suriye'de Terörle Mücadelesi. *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 153-156.
- Keskin, Ö. A. (2018). Hatay Sorunu ve İbrahim Şükrü Sökmensüer'in Faaliyetleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 587-588.
- Kıbar , N. Ö. (2021). Kaddafi Dönemi Libya İç ve Dış Siyaseti: Libya Arap Baharında Türkiye Politikası. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 137-140.
- Kıraç, K. (2010). **Siyasi ve Tarihi Coğrafya Perspektifiyle: Türkiye'nin Terör Sorunun Analizi ve Jeopolitik- Jeostratejik Açıdan Değerlendirilmesi.** *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7.
- Kırkıcı, D. D. (2014). **Sınırşan Sular Bağlamında Türkiye, Suriye ve Irak İlişkileri.** *T.C Orman ve Su İşleri Bakanlığı Uzamanlık Tezi*, 105-107.
- Kıyanç, S. (2022). 1957 Türkiye Suriye Krizi'nin Analizi. *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, 225-232.
- Kodaz, Y. (2016). Bağımsız Suriye İçin Atılan İlk Adım: Fransa-Suriye Antlaşması ve Türk Kamuoyu(9 Eylül 1936) . *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 219-220.
- Korkmaz, S. (2017). İsmet İnönü Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 112.
- Koyuncu, A. A. (2017). Hafız Esad Dönemi Suriyesinde Miliyetçilik ve Ulus İnşa Çabaları. *İçtimaiyat*, 16-17.
- Kökçam, S. (2018). Ak Parti Dönemi Türkiye Suriye İlişkileri. *Kesit Akademi Dergisi*, 294-295.
- Kuduoğlu, A. (2018). Cmap David Sonrası ABD-Mısır Yakınlaşması: Askeri Boyutu. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 104-112.
- Kurt, V., & Bekaroglu, E. A. (2015). Mısır'da Otoriter Rejim Sürekliliği ve Ordu : 'Arap Baharı' ve Sonrası Süreci Analizi. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 21-24.

- Kuşoğlu, B. (2012). Libya: Arap Baharı'na NATO "Katkısı". *Yasama Dergisi*, 102-105.
- Maden, F. www.turkyurdu.com.tr: <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=74> Erişim Tarihi: (2022, 7 8)
- Maden, T. E. (2012). Kriz Dönemlerinde Su Politikaları: Türkiye-Suriye. *Ortadoğu Analiz*, 88-89.
- Metintaş, M. Y. (2019). Suriye Coğrafyasında 1919-1921 Döneminde Siyasal ve Sosyal Olaylar ve Türkiye Fransa İlişkileri. *Bilecik Şeyh Edabalı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 106.
- Miş, N. (2014). Suriye 2012. K. İnat içinde, *Ortadoğu Yıllığı 2012* (s. 223-224). Açılım Kitap.
- Neciyev, E. (2019). Cenevre'den Soçi'ye "Suriye" Problemine Çözüm Arayışları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 841-845.
- Neciyev, E. (2021). Rusya-Türkiye İşbirliği Bağlamında "Astana Görüşmeleri". *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 991.
- Nur , F. M. (2020). Türkiye'den Suriye'ye Gerçekleşen Göçlerin Tarihsel Boyutu. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7-9.
- Orhan, O. darbeler.com: <http://darbeler.com/suriyede-darbeler-tarihi-ve-hafiz-esadin-mirasi-oytun-orhan/> Erişim Tarihi: (2022, 8 2).
- Osman , Ö. Ü. (2009). Ortadoğuda Su Sorunu Çerçevesinde Dicle ve Fırat Nehirleir Üzerinde Su Anlaşmazlıklar. *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, 99-102.
- Ozan, E. <https://www.ankasam.org>: <https://www.ankasam.org/arap-baharinin-derin-celiskisi-libya-ornegi/> Erişim Tarihi: (2022, 9 9).
- Öncel, A., & Akar, M. (2015). 2000 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkilerinin Türkiye Dış Ticaretten Etkileri. *Bilgi Dergisi*, 72-73.
- Öney, Ç. C., & Mouawad, R. (2017, Cilt 1, Say1). Orta Dogunun Kaybolan Hiristiyanları(Suriye ve Irak). *İçtimaiyat*, 86-87.

- Öz, İ. (2019). **Sosyo-ekonomik Nedenleri. Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bursa İlinde Bir Araştırma Yüksek Lisans Tezi** (s. 16). içinde Aydın.
- Özalp, M. (2018). Türkiye'nin Suriye'ye Düzenlemiş Olduğu Fırat Kalkanı Operasyonu. **Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 78.
- Özdem, A. G. (2016). Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı : Ortadoğu. **Orta Doğu Araştırmaları Dergisi**, 3-31.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriyede İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler Mi? **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, 87-88.
- Özkoç, Ö. (2007). **Suriye Baas Partisi: Kökenler İzdüşümü İzlediği İç ve Dış Politikalar. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilimdalı Yüksek Lisans Tezi**, 133-134.
- Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç ve Dış Politikalar (1943-1991)* (s. 83-84). içinde Ankara: **Mülkiyeliler Birliği**.
- Öztürk, T. E. (2012). Dünden Bugüne Pan-Arapçılık ve Arap Baharı: Yeni Bir Pan Arap Uyanışı Mı? **Akademik Ortadoğu**, 126.
- Pekel, A. (2020). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriyede Terörizm ile Mücadelesi. **20. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu "Terör"**, (s. 157). Malatya.
- Polat, D. Ş. (20). Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askerî Harekâtının Amaçları ve Sonuçları. **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 64-69.
- Polat, E., & Kaya, M. (2022). İran'ın Suriye Politikası. **Akademik MATBUAT**, 11.
- Pusane, Ö. K. (2014). Türkiye'nin Kürt Sorunu: Arap Baharı ile Değişen Yurtiçi ve Bölgesel Dengeler. **Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi /Cilt11 /Sayı 41**, 122.
- Salık, N. (2011). Beşar Esda Döneminde Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği. **Oratdoğu Analiz**, 24.
- Sarı, Ö. (2015). Suriyede Arap Baharı Kısa mı Dönüyor? **Sosyal Bilimler Dergisi**, 12.
- Sarınay, Y. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr:https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/h atay-sorunu-ve-cozumu/> .Erişim Tarihi: (2022,8,25)

- Savcı, N. (2007). **Hatay Cumhuriyeti: Kuruluşu ve Anavatana Katılışı**. *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, 48-50.
- Sayın, Y. (2019). Arap Baharı ve Tunus'un Yasemin Devrimi'ni Yeniden Anlamak. *International Journal of Politics and Security*, 104.
- Sınır, G. (2019). Türkiye'nin Kimlik Değişimi Bağlamında Türkiye-Suriye İlişkileri(1990-2010). *Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 24.
- Solmaz, F. (2013). **Arap Baharı Kavramı ve Tanımı**. *Orta Doğu Halklarının Gözüyle Arap Baharı Yüksek lisans Tezi* (s. 41-42). içinde Elazığ.
- Şahin, M., & Şahin, Ö. U. (2010). Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisine Etkileri. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 172-173.
- Şahin, T. Y. (2011). Suriye'de Baas Yönetimi. *Mülkiye Dergisi*, 108-110.
- Şeker, Ş. (2012). Arap Baharından Başarısız Devlete: Libya. *İçtimiyat*, 37-41.
- Şen, Y. (2013). Suriyede Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, 67-68.
- Şenbaş, D. (2104). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Kırılma. *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Sempozyumu 2014 Bildiri Kitabı* (s. 106). içinde Antalya .
- Tansü, Y. E., & Mustafa, M. K. (2020). Baas Partisi ve Arap Baharı. *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 670-672.
- Taşkesen, A. (2011). Arap Dünyası'nda Demokratikleşme **Hareketleri**. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 259-269.
- Taşpınar, M. (2019). **Arap Baharını Nedeneleri Yaşananlar**. *Arap Baharı ve Etkileri Yüksek Lisans Tezi* (s. 75). içinde İstanbul.
- Toprak, S. T. (2014). Sivil Toplum Kuruluşları ve Sosyal Medya Bağlamında "Renkli Devrimler" ve "Arap Baharı" Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 247-248.

- Toraman, İ. (2015). **Arap Baharı ve Suriye**. *Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi*, 4.
- Torun, A. (2012). Türkiye-Suriye İlişkilerinde Güvenlik İkilemi. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 64-65.
- Turan, M. (2018). MISIR TARİHİNDE ENVER SEDAT DÖNEMİ. *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 316-320.
- Turan, E. T. (2017). Ulus ve Cumhuriyet Gazetelerine Göre Hatay Sorunu ve Hatayın Anavatana Bağlanması. *VAKANÜVİS- Uluslararası Araştırma Dergisi*, 306-307.
- Ülger, İ. K. (2016). **Müslüman Kardeşler Teşkilatının İdeolojisi ve Mısır Siyaseti Üzerindeki Etkileri**. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 134-137.
- Ünal, M. C. (2017). ‘Arap Baharı’ Sonrası Avrupa Komşuluk Politikasının Geleceği. *Ankara Avrupa Çaşımaları Dergisi*, 153.
- Vurmay, H. M. (2022, 8 2). **Hafız Esad Döneminde Suriyede Aap Miliyetçiliğinin Dönüşümü**. *T.C. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*, 51-56. <https://www.biyografi.info>: <https://www.biyografi.info/kisi/hafiz-esad> adresinden alındı
- Yeltin, H. (2018). Türkiye’nin Suriye Krizine Karşı Güvenlik Arayışlarına Bir Örnek: Fırat Kalkanı Harekâtı. *Econder Uluslararası Akademik Dergi*, 206-207.
- Yeltin, H., & Işık, K. (2017). Rekabetten İşbirliğine Giden Süreçte Türkiye-Rusya İlişkilerinde Bir Test: Suriye Krizi. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 42.
- Yılmaz, C. (2022, 8 2). Divan Araştırma ve Eğitim Derneği: <https://www.divandernegi.com.tr/2021/11/15/cansu-yilmaz-2/>
- Yılmaz, F. M. (2020). Arap Baharı’nın Türkiye ile Ortadoğu Devletleri Arasındaki Ekonomik ilişkilerine Etkisi. *Ahi Evren Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15-16.
- Zısser, E. Ortadoğu- Geçiş ve Halefiyet- Süreklilik ve Değişim. *Avrasya Dosyası*, 118-119.

Zor, L. (2019, 6 2). Hatayın Anavatana Katılmasının Basında Ele Alınışı : Cumhuriyet Gazetesi Örneği. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:21 Sayı:2*, s. 415.

İNTERNET KAYNAKLARI:

MFA.gov.tr:<https://www.mfa.gov.tr/turkiye-suriye-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>. Erişim Tarihi: (2022, 9, 9).

BBC.com/turkce: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42323920>. Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

CoğrafyaDünyası:<https://www.cografya.gen.tr/siyasi/devletler/suriye.htm>. Erişim Tarihi: (2022,7,9)

Tarihbilimi.gen.tr:<https://www.tarihbilimi.gen.tr/orta-doguda-baas-rejimlerinde-ideolojik-yapi-ve-olgunlasma/>. Erişim Tarihi: (2022, 8 2).

İNSAMER: <https://www.insamer.com/tr/ulke-profil-tunus/>. Erişim Tarihi: (2022, 6 177).

GOC.gov.tr: <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>. Erişim Tarihi: (2022, 9 7).

Multeciler.org.tr:https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/?gclid=Cj0KCQjw6_CYBhDjARIsABnuSzo1RH5YHmeXtHFpSLW5OysUBNWSt7cBYmp1yGQGayxaYVjAcj8iU0EaAgwKEALw_wcB Erişim Tarihi: (2022, 9 10).

KKK.tsk.tr: <https://www.kkk.tsk.tr/bahar-kalkani.aspx>. Erişim Tarihi: (2022, 8 9).

Stratejikortak.com:<https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>. Erişim Tarihi: (2022, 9 22).

AA.com.tr/tr: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-5-gorushmeleri-sona-erdi-/785384>. Erişim Tarihi: (2022, 09 24).

Dunya.com:<https://www.dunya.com/gundem/suriye-konulu-cenevre-6-gorushmeleri-sona-erdi-haberi-363629> . Erişim Tarihi: (2022, 09 24).

Bayrakyayincilik.com:<http://www.bayrakyayincilik.com/2019/06/12/suriye-savasinda-son-durum/> Erişim Tarihi: (2022,09,24).

Haberler.com: <https://www.haberler.com/guncel/suriye-konulu-7-astana-toplantisi-sona-erdi-10193817-haberi/>. Erişim Tarihi: (2022, 09 24).

Sabah.com.tr:<https://www.sabah.com.tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-8-gorushmeleri-sona-erdi-4176523>. Erişim Tarihi: (2022, 09 24).

AA.com.tr/tr: <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/15951> . Erişim Tarihi: (2022, 9 20).

Hurriyet.com.tr:<https://www.hurriyet.com.tr/dunya/astana-gorushmelerinden-suriye-icin-cagri-karari-cikti-41849144>. Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

MFA.gov.tr: https://www.mfa.gov.tr/no_-430_-21-22-aralik-2021-tarihlerinde-nur-sultan-da-yapilan-suriye-konulu-yuksek-duzeyli-toplanti-hk.tr.mfa. Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

Ankasam.org:<https://www.ankasam.org/socideki-suriye-zirvesinin-sonuclari/> . Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

Trthaber.com:<https://www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskani-erdogan-socide-putin-ile-gorustu-404987.html>. Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

Siyasetdergisi.com.tr:<https://siyasetdergisi.com.tr/turkiye-rusya-iranin-ankara-zirvesi-mutabakatla-sonuclandi/> .Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

Orsam.org.tr/tr:<https://orsam.org.tr/tr/tahranda-uclu-zirve-ve-turkiyenin-olasi-suriye-operasyonu/>. Erişim Tarihi: (2022, 09 25).

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı: AKMAN Muhammed Zeki

Uyruğu: T.C.:

ORCID:

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora:		
Yüksek Lisans	YYU Kamu Yönetimi	
Lisans	SÜ Kamu Yönetimi	2018

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
-----	-----	-------

Yabancı Dil
İngilizce (B1)

Yayınlar

6/12/22

Tez Başlığı / Konusu:

ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE VE SURİYE İLİŞKİSİ

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, 26/10/2022 Tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %4(Dört) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

6/12./2022

Muhammed Zeki AKMAN

Adı Soyadı: Muhammed Zeki AKMAN

Öğrenci No:20920010066

Anabilim Dalı: Kamu Yönetimi

Programı: Kamu Yönetimi

Statüsü

: Y. Lisans x

Doktora ☐

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi. Abdullah Erol....

...../...../20....

ENSTİTÜ ONAYI

U Y G U N D U R

...../...../20....

Prof.Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü